30429

Porto opłacone ryczałtem

Ціна сього числа 2 зол.

ПОСТУП

ВІСТНИК ЛІТЕРАТУРИ Й ЖИТТЯ

ЗМІСТ

Ґертруда фон Лє Форт: Моління Церкви — Еміль Вергарн: Мороз — Др. К. Чехович: Думки Олександра Потебні про національність — Сельма Ляґерлєф: Хустина св. Вероніки — Р. Г. Бензен: Понад брамою — Василь Лімниченко: З поезій — Ярослав Ясенівський: Плятонова фільософія — Еміль Вергарн: Із книги „Години“ — Р. Г. Бензен: Кровавий орел — Вячеслав Заїкин: Апостол Словян св. Адальберт на Русі — Юрій Кміт: Ошоломні міркування — Теофіль Костуба: Пісня про Петлюру — Н. Павлосюк: Форма і зміст у мистецтві — Всячина — Бібліографія — Переписка Редакції — Оголошення

ЛИСТОПАД — ГРУДЕНЬ

10 РІЧНИК 1930 11—12 ЧИСЛО

10-ий РІК ВИДАННЯ! **10-ий РІК ВИДАННЯ!**

ОБОВ Я ЗКОМ

кожного українця(-ки) державника та всякого українця(-ки) християнина

Є ПЕРЕДПЛАТИТИ

ВІСТНИК ЛІТЕРАТУРИ Й ЖИТТЯ

П О С Т У П

котрий виходить щомісячно від 1921 року в обємі 2—3 аркушів друку на число перед кінцем кожного місяця.

Широкий, ощадний формат дозволяє редакції вмістити в 3 аркушах „Поступу" стільки матеріялу, що в 4 арк. меншого формату инших подібних вістників.

Стоїть на становищі державницької української ідеольогії, редагований у християнськім дусі. Видаваний тепер для українців-інтелігентів; ще з 1928 р. перестав бути студентським журналом.

Містить багатий відділ красного письменства, оригінального й перекладного — статті з ділянки письменства, політики, релігії, соціольогії, техніки й ин. наук — бібліографію, місячну хроніку, літературні замітки й анекдоти й т. и.

Участь у „Поступі" в 1928-30 роках брали: Андрусяк Микола, Аненко Іван, Араміс, Бараболяк Микола, Бать Олекса, Бохенський Ярослав, Вартовий Антін, Галущинський о. Др. Тит, Гординський Др Ярослав, Гомзин Борис, Гладилович Іван Константин, Гнатишак Др. Микола, Дністровський Онуфрій, Заїкин Вячеслав, Залозецький Др. Володимир, Зубик Роман, Клосовський В., Кміт Юрій, Ковалів Др. Петро, Козак Маріян, Копач Роман, Коструба Т., Крилач Сава, Кривецький Іван, Крипякевич Др. Іван, Курдидик Анатоль, Курдидик Ярослав, Липинський Вячеслав, Лімниченко Василь, Лоський Др. Ігор, Лотоцький Антін, Лужницький Др. Григорій, Мельник Василь, Меріям, Миропільський В., Монкевич Борис, Монтрезор гр. Адам, Мох Микола, Назарко Іриней, Назарук Др. Осип, Нигрицький Л., Олянчин Др. Домет, Пасіка Микола, Петрійчук Орест, Полянський М., Саварин Денис, Семчук Степан, Сендецький І. П., Томашівський Др. Евген, Угорчак М., Фірак Михайло, Чесина Святополк, Чехович Др. Константин, Шостаківський Петро та инші.

Пренумерата „Поступу" коштує річно 12 зол. (для заграниці 1·50 доляра), піврічно 6 зол., квартально 3 зол. Поодиноке число коштує 1 зол. Гроші в краю просимо слати складанкою (блянкетом) Почтової Каси Ощадности на конто „150.569 — Mikołaj Moch — Lwów" (а не иншими чеками чи переказами). З заграниці треба слати передплату найкраще почтовими переказами, згл. дрефтом у порученім листі на адресу: Mr. Alexander Moch, Lwów, Sodowastr. 4. Poland.

Замовлення, реклямації, дописи і т. п. слати на адресу:

„ПОСТУП" — ЛЬВІВ — LWÓW, SKR. P. 155.

Попередні адреси (вул. Сапєги, Кльоновича, Сикстуська і т. и.) неважні!

Хто не зверне сього числа протягом двох тижнів, того вважатимемо за передплатника з усіми правами й обовязками передплатника.

☛ Слідуюче число „Поступу" вийде з кінцем місяця грудня.
Всіх спізнених абонентів просить негайно вирівняти передплату

Адміністрація.

Видавець і відповідальний редактор **Др. Григорій Лужницький**
Друкарня „Поспішна" — Львів, ул. Хорущини 23.

БІБЛІОТЕКА
НАУК. ТОВ. ім. ШЕВЧЕНКА
У ЛЬВОВІ

ҐЕРТРУДА ФОН ЛЄ ФОРТ

Моління Церкви*

МОЛИТВИ ТВОЇ відважніші як усіх думців верхи!
Ти ставиш їх наче мости через безберіжжа, ти кажеш їм мов орлам в головокруття здійматись.
Мов судна шлеш ти їх у незнаного моря, як кораблі морські великі у повні мряки пустарі.
При твоїх зложених руках лячно світові і трівожиться він при ревности твоїх колін.
Вуста Його глузують зі страху, і засувається він у кімнатах сумніву свого.
Бо вічності його живого тілом видаєш, і кажеш літам його минатись, хоч ще й вони не пройшли:
Глянь, дороги, що йдуть з твоїх уст, дорогами є в Тогобічне, і куди розтягається душа твоя, там усьому кінець сотворінню!
А ти з пустині ще немов прикрашена вертаєш і мов освічена із ночі крил!
Жива ти з аду повертаєш і вислухана з вічного мовчання.
З руїн вертаєш наче ся, що найшла силу, і з невидимого приймаєш постать знов.

КОЛИ ЩЕ серед лихоманки сплять міста і глухі села в піль тумані поринають,
Коли не рушились ще звірі й самота Господня світом табориться,
Тоді ти голос свій возносиш з тіней, як возноситься дух зі сліпої матерії.

Ти стрясаєш сонність з членів твоїх і дужаєшся в темноті із засвітком години.

Бо гріхи ночі мов чад трійливий, і наче смерти тягар сон животних.

Ніхто не зна, чи знов настане день.
Та ти запалюєш душу свою, щоб вона попередила ранку світання, як промінь надії.
Перед Господом падаєш ниць, заки ще впаде роса.

Ти виспівуєш своїм серцем до Його заки ще жайвороння здійметься, ти заспівуєш геть всю трівогу в похвалі твойого Творця.

Ти вмиваєш обличча землі в твоїх співах, ти купаєш його у молитві твоїй аж чисте стане,
До Господа звертаєш ти його, немов нове обличча!
Й виломлюється Господь із саміття свого і раменами світла приймає тебе—
і будиться тоді ввесь світ у Його благодаті.

ТЕПЕР ЗНАЮ я, що Господь говорить із тебе, бо ти володієш Його мовчанням!

Ти вивчила його мов якусь мову дужу: слова твої є лиш вістунами його.

Коли воно настане, німіє пошум церков твоїх: всі твої сильні органи стримують віддих свій.

Псальми твої ниць падуть перед ним і хори твої ломляться в собі без слова.

І бува мов клоняться хвилі морські й бурі великі свої складають крила.

Велика людей невгомонність розвіється наче дитина.

Гарний кінець її і блаженний: переставляється вона з кадилом і свічами в руках,

І передсмертний голос її славослівля.

Ти кладеш її на твої молитви останні заки ще Господь прийшов і є вони білі мов сніг, наче твій голос їх сліпить:

Ніхто вже їх більш не почує.

Бо вже просяяв тебе Той, що ти Йому потемніла: глянь, до долу схилився Той, кому принишкла ти.

ТВОЇ ЧЕСНОТИ із вівтаря прийшли немов відкинені царівни!

Благородні пряхи величча твого згубили свої веретена!

Тільки покора твоя на східцях іще диха.

Ти дала побілити посестрам її, щоб вона розцвіла, ти дала присипать славу князівен твоїх, щоб їй до почестей прийти.

Бо всі вони є доньками лише благодати, тільки покора твоя Всемогуцтва донька:

Вона божа своячка, вона у глибокому прасі Иого рівнородна.

Вона є дужістю Його сотворення: немає перед нею побачення у небесах

Вона проходить крізь брами Херувимів, й ангели крицеві меч хилять перед нею.

Вона до Господа лиця доходить.

І там на всю вічність клячить.

---

*) З книги „Гимни до Церкви". Попередні частини печатано в „Поступі з 1929 р. (стор. 6 і 39) та 1930. (стор. 8).

ЕМІЛЬ ВЕРГАРН

Мороз

Сьогодні вечером, порожне, мовчазне,
Холодне від зірок, розкрилось небо,
І заглядаючи у дзеркало земне,
Воно відбило вічність серед степу.
Морозами закутий обрій золотий.
Блискучий лід синіє берегами;
А десь горить промінням шпиль ясний,
Обточений холодними вітрами.
Замовкли небеса, річки й ліси.
О, їхнє світло нерухоме, тихе!
Ніщо не передасть, не висловить краси
У білім царстві запашного снігу.
Довічній спокій. У його міцних руках
Ламається залізо, стогне криця;
І в безконечних снігових полях
Немов застигла вічна таємниця.

Переклав Микола Терещенко

Др. К. ЧЕХОВИЧ

Думки Олександра Потебні про національність

4. Денаціоналізація.

Розуміючи, яке велике значіння має плекання рідної мови для нормального розвитку людини і для розгорнення сил цілої нації, Потебня тим болючіше відчував увесь тягар обрусительної політики на Україні. В деяких його наукових працях, як напр. в рецензії на збірник народніх пісень Я. Головацького, не можна не бачити протесту проти указу в 1876 р. та проти усіх тих теоретиків на полі науки, котрі ріжним способом це насильство оправдували і підтримували. В цій рецензії а також у його праці про „Мову і національність" находимо цілий ряд незвичайно влучних завважень про саму суть і наслідки денаціоналізації.

„Є два роди націоналістів" — каже Потебня, розуміючи під назвою „націоналісти" свідомих провідників, теоретиків і організаторів життя цілої нації. Одні (А) стоять на становищі проковтуючих, а другі (Б) на становищі проковтуваних. Моральности, правди більше на боці останніх". — Про ґрупу „А", себто про ґрупу гнобителів — додає Потебня — „можна у більшости сказати: „може ти, Москалю, і добрий чоловік, та шинеля (resp. теорія) твоя злодій. „Вони носяться з свідомістю своєї вищости: їх шлях до ідеалу людського розвитку ліпший; хто не хоче іти туди, куди вони гонять, цей грішить проти Провидіння, проти розуму історії. Їм бажано вважати сам успіх критерієм вартости; та проти того можна зі становища Б завважити, що бурян заглушає траву, пшеницю і т. п." [27]).

Хоч ці завваження Потебні виросли на ґрунті сучасних йому відносин на Україні в межах російської держави, коли національність російська, використовуючи свій державний апарат, „проковтувала" національність українську, то вони ще й нині цілком актуальні і мають своє загальне значіння. Їх можемо так само добре піднести і до деяких сучасних теорій, які захоплюючи нас у свій вир, не пускають на поверхню рівноправного життя, а також і до инших наших сусідів, у котрих бачимо анальогічні тенденції що до української нації.

Проти такої теорії ґрупи „А" Потебня завважує, що подібно як сам успіх буряну ще не може бути міроюю вартости його перемоги, так і з другого боку з самого факту перемоги не можна робити висновку про безвартність переможених. Бо ж у світі дуже часто неправда панує, як це оспівується і в українських народніх піснях. А самим переможцям треба пригадати, що і „найвищому деревоньку вершок усихає". Можливо, що і їм самим вже не довго судилося пишатись. Бо не кожда народність проходить повний круг свойого можливого розвитку. І те, що буйно розвивається може теж завмерти, а те, здавалося завмирає, може ще пробудитися до життя і виявити навіть кращий розцвіт ніж те попереднє. Ця думка у загальних рисах схоплена вже і українською народньою мудрістю: „Не всі тоті сади родять, котрі зацвітають". Це є рівночасно і відповідь Потебні обрусителям України, а передовсім тим їх помічникам на полі науки, котрі виставляли теорію, що в „в боротьбі за істнування" між поодинокими східнословянськими говорами вийшов переможцем один, а саме російський („великоруський") і йому судилося стати літературною мовою спільною для переможців і для всіх переможених, так що напр. українська літературна мова побіч російської цілком непотрібна. — Думка про инші можливости дальшого розвитку, як це сам Потебня каже — „memento mori" для переможців і заохота для переможених, доки вони ще дихають" [28]).

Група „А" звичайно з виглядом доброчливости дорікає групі „Б" за те, що ця остання „даючи першенство провінціональному жаргонові" перед мовою освічених пануючих клясів, добровільно звужує круговид своєї думки, а свої умові продукти позбавляє всесвітнього ринку. Догана — як каже Потебня — звернена тут передовсім до тих, що їх відношення до мови дуже інтимне, а судією в цій душевній справі стає особа постороння якій можна сказати: не турбуйтесь, кому справді треба щось сказати („wenn einem ernst ist was zu-sagen"—Goethe) той сам краще ніж инші вибере слово, яке йому підручніше, коби лише йому не перешкоджали... Можна позитивно сказати, покликуючись на свідоцтво самих мислителів і мистців, що між ними, якраз тому, що вони зацікавлені народинами своєї думки, нема охотників з примхи говорити „по херам" або по офенськи; що багато думок і багато образів, не позбавлених загального значіння, цілком не родились би без „провінціяльних жаргонів"[29]).

І проти инших закидів теоретиків з групи переможців Потебня видвигає свої аргументи, неначе подаючи зброю українському громадянству для боротьби за свою національність, та підтримуючи науковими даними змагання до повноправности української мови, в першу чергу для заспокоєння внутрішних потреб нації.

„Що-до вивозу на всесвітній ринок, — каже Потебня — то ми знаємо, що, при ньому можуть свої пухнути з голоду і що усунення цього голоду це найкращий плян до поладнання нормальної зовнішньої торговлі" [30]).

Групі „Б", як провідникам низших клясів, роблять також закид, що вона намагається відсунути простий нарід від джерел освіти через те, що відсуває його від мови пануючих клясів; та це їй, мовляв, не вдається завдяки попереджуючим заходам влади і завдяки „розважности самого народу", який нібито не любить „провінціяльного жаргону в школі і в книжці". — „Це — каже Потебня — з хорої голови на здорову, бо послідовний націоналізм не хоче влади, підтримуваної насильством і тому не має на меті зберігати дану темноту і вбожество, він не зацікавлений у тім, щоби людей не допускати до джерел знання. Він хоче лише зберігати основну педагогічну засаду: не ігнорувати даних засобів учнів, а уживати та розвивати їх"[31]). Проти цеї основної засади якраз і грішать переможці та їх теоретики.

Приглядаючись до денаціоналізації як до процесу, що тягнеться довший час Потебня вказує на те, що передумовою винародовлення цілого народу є „ослаблення традиції між дорослим і підростаючим поколінням, себто відтягнення цього останнього зпід впливу родини" [32]). Шляхом до цього є виховування молодого покоління на основах иншої, не матірної мови і припинення розвитку мови цілого народу, призначеного переможцями на загибель. Ріжні обмеження прав мови ведуть до того, що вона завмирає, зсовується на нищий ступінь і стає тим самим непридатною для вищих культурних цілей. „Денаціоналізація — каже Потебня — полягає в такій переміні народнього життя, при якій традиція народу, зложена передовсім в мові, переривається або ослабляється до такого ступня, що вона являється лише другорядним фактором перетворювання" [33]). Не використовуючи вповні своєї мови, тої національної перетворуючої машини, цілий народ слабіє і поволі дегенерується у всіх ділянках життя. Денаціоналізація зводиться: „на неповне користування готовими засобами приймання, засвоювання та впливу; на ослаблення енергії думки; на гидоту пустки, яка витворюється на місці вирваних, але нічим не заступлених форм свідомости; на ослаблення звязку підростаючих поколінь з дорослими, що заступається лише слабим звязком з чужими; на дезорганізацію громадянства; неморальність, спідлення" [34]). Головну ролю в цьому процесі денаціоналізації грає чужомовна школа у ріжних її видах. „Очевидно, що вихованці такої школи при однакових инших

умовах, будуть в кождому огляді стояти нище від тих, які в цій школі не мусіли забувати, лише вчилися, звязуючи шкільні додатки з величезною масою передшкільних запасів думки... Таким чином для денаціоналізованого народу цілком природно витворюються погані умовини істнування, як наслідок умової підлеглости... При такому переломлюванні на місці витискуваних форм свідомости необхідно запанує гидота пустки і буде займати це місце так довго, доки витискуюча мова не стане своєю та доки вона сама не пристосується до нового народу“ [35]).

Маючи все перед очима відносини на Україні, Потебня переходить від тих своїх загальних уваг про суть денаціоналізації до її конкретних форм, а саме до русифікації. Потебня був того погляду, що неможливо витворити одну спільну мову для Українців і Росіян, так само як неможливо зробити те для всіх словян. — Ріжниця між відношенням серед народів далеких від себе та відношенням внутрі словянської семї є—на думку Потебні – не принціпіяльна лише квантитативна. При спробах завести одну мову сповнилабся засада, висказана ще Вільгельмом Гумбольдтом, що „ніякий нарід не міг-би оживити і запліднити своїм духом чужої мови, не перетворюючи її одночасно на иншу“.—„Народність проковтувана другою, після безмірної затрати своїх сил, всеж таки в кінці кінців приводить цю другу до розпаду. Нинішня російська літературна мова—каже Потебня—може зберігати свою релятивну єдність лише так довго, доки вона є органом незначної меншости. Стаючи справді „общеруською“ а тимбільше спільнословянською, вона рівночасно розпадалабся на діялєкти“ [36]).—І колишня єдність церковнословянської мови була для тих Словян, що її вживали, в дійсности єдністю хиба лише для ока але не для слуху. Графічно однакові знаки читалися у ріжних словянських народів ріжно, так що справжнього обєднання що-до мови і тоді не вдалося перевести. Хоч і вживалося тих самих церковних книг, але звукова вартість однакових на вигляд букв і їх комбінацій не була однакова. „До недавна“— каже Потебня „и во вѣки вѣковъ“ читалося в південноруських церквах як „і во віки вікоу“, а йнакше у великоруських, ще инакше в сербських і болгарських“. Значить, спільна церковнословянська мова в устах ріжних народів приймала ріжні національно форми. Отже при такому стані річей, каже Потебня—нема виходу із замкненого круга взаїмного діяння і „ціле питання зводиться на те, чи будуть при тім народні сили зберігатися, чи будуть розтрачуватись ради недосяжних цілей“ [37]).

Якраз тоді виступав зі своїми теоріями і плянами про зєднання усіх словян на основі російської літературної мови відомий славіст Антін С. Будилович. У своїй праці „Про літературну єдність Словян“, що вийшла також окремою книжкою в німецькім перекладі під назвою „Ueber die litterarische Einheit der Slaven“ (Петербург 1879.), він доказував, що російська мова, через те що вона стоїть найближче до старословянської, це єдина мова, яка може і повинна стати мовою всіх Словян. Потебня згадує про нього, як про одного з теоретиків групи переможців і цитує його слова: „Говорів у народі тисячі; всі не можуть бути літературними мовами. Один вийшов переможцем з „боротьби за істнування“, другі його підтримують і збогачують, вживаючи його для цілей своєї освіти. Так було всюди; так було і у нас до недавних часів“ [38]).

Як людина глибоку етична, Потебня все виступав проти тенденційности на полі науки. Не диво, що і в цьому випадку він обурювався на таке цинічне виправдування грубого насильства над українською нацією, з усіми переслідуваннями українсько слова. „Коли говорити про боротьбу за саме істнуваннія—пише Потебня—і про перемогу одної сторони, тоді треба сказати і про поразку другої сторони і про те, що переможеним—горе! і що їх трактують лише як етнографічний матеріял. А якщо оправдувати це тим, що так бувало, то можна оправдати і людоїдство“ [39]).

І проти зусиль закривати національні язикові ріжниці при помочі правопису,—чого м. ин. вживав Я. Головацький—Потебня рішуче виступає, як проти одного із засобів насильного „обєднування Руси".—„Нехай-би вже був і етимольогічний правопис—каже Потебня—„коби лише ми знали, як його читати" [40]). Для пізнання звуків (чи історії звуків) правопис Головацького цілком непридатний і в цьому відношенні вже краща латинка, якої вжито в деяких збірниках пісень [41]). Правопис повинен відповідати вимогам науки, а мовознання вимагає, щоби те, що окреме, записувати окремо, не обєднюючи і не змагаючи до инших крім наукових цілей [42]).

Потебня добре бачив, як у ріжних формах проявляються обєднуючі тенденції русифікаторів і як вони проводяться найріжнішими засобами. Він бачив, як і в науці не все змагається до чисто-наукових цілей, як і там часом кується зброя для цілей денаціоналізації. І він безоглядно розкривав всю цю шкідливу систему практичних і теоретичних русифікаторів, які всю свою енергію звертали тоді на знищення української нації, а рівночасно для Українців шукав шляхів самооборони.

5. Національна ідея.

„Національна ідея—каже Т. Г. Масарик—це для свідомої людини ціла культурна програма. Коли я скажу, я Чех, мушу мати культурну програму" [43]).—Таке саме розуміння національної ідеї бачимо у Потебні. Це не лише всесторонне усвідомлення своєї власної національної своєрідности, але і свідоме змагання у всіх ділянках життя—в політиці, господарстві, науці, фільософії, мистецтві і т. д.—виявити, організувати і розвивати свої власні національні сили. — Брак національної ідеї у самих Українців, брак свідомої концентричної праці одиниць, котрі себе називають Українцями, це та внутрішня недуга української нації, на яку вказує Потебня, це та внутрішня причина безсилости і непродуктивности цілої нації, неменше небезпечна для її дальшого істнування як і зовнішний натиск денаціоналізації. І лише в ідеї національности бачить Потебня ту силу, яка може піднести Україну з її упадку і винести її на шлях нового життя.

Ясно, що плекати у себе національну ідею можна лише на ґрунті національної свідомости. Бо „наші батьки і діди—каже Потебня—були сильні у своїй народности мимоволі", і „самі собі того не усвідомлюючи, вони могли ще залишатися Українцями"; але „ми вже можемо бути сильні л и ш е свідомістю своєї окремішности".—Це вимога нових часів.

Приглядаючись до невідрадних відносин у Харкові, Потебня вказує на те, що повне розбиття сил та перевага егоїстично-матеріялістичних тенденцій, як серед університетської молоді, так і серед українського громадянства взагалі, це лише „наслідок того, що ми не свідомі нашої племінної окремішности, а рівночасно не признаємо своєї тотожности з окружаючою нас Москвою" [44]). Так що в першу чергу треба собі усвідомити свою національну відмінність, себто пізнати дані прикмети свойого народу, щоби на тій основі наладнати звязок з надіями народу як цілости і щоби в собі самім відчувати його прийдешнє.

Цу свою національну окремішність треба шукати в тих підсвідомих основах, які давали силу нашим батькам і дідам, при чому дуже важно, щоби найти правду, а не свою власну фікцію. „Виринає небезпека — перестерігає Потебня,— що шукаючи своєї народньої окремішности, будемо находити не те, що є, лише те, чого ми собі бажаємо; але чисте, правдиве змагання все виведе нас на правильний шлях". Тільки на правдивій, обєктивно даній національній основі може вирости ідея національности, від якої Потебня цілком оправдано сподівався розбудження усего життя і обєднання сил на Україні.

Для усвідомлення собі підсвідомих підвалин української національности треба в першу чергу самому добре пізнати і засвоїти собі українську мову, що без її вивчення — як казав Потебня — всі українські змагання будуть поставлені на піску. Це відноситься і до теоретичних студій над явищами української мови і до практичного використовування українських мовних засобів.

Наукові студії над українською мовою, відкриваючи її своєрідности, її відмінности від инших мов, мають у цьому процесі усвідомлювання своєї національности і в процесі витворювання ідеї національности величезне значіння. Вони очищають цю ідею від ріжних субєктивних фікцій та ставлять її на тверді основи обєктивної національности. Практичне використовування й удосконалювання української мови[45]) приведе до повного розвитку усіх сил нації і до найбільш продуктивного їх виявлення. Це перший крок до оздоровлення і скріплення національного організму.

Далі треба пізнавати всі духовні скарби й історичні переживання нації, які теж повинні стати складовими елементами національної свідомости і основою для розбудови національної ідеї. Такі науки як етнографія й історія мають через те своє особливе національне значіння. Їх здобутки мусять теж стати загальним духовим майном найширших верств української суспільности.

З тим вяжеться вимога загальної освіти в національному дусі, яка використовувала-би усі витвори народньої психіки та все стояла-би у звязку зі скарбами національної традиції. Вже в молодім віці, підчас своїх університетських студій в Харкові, Потебня роздумує зі своїми товаришами над потребою організації виховання і шкільництва на національних основах. Пізніше підчас свойого побуту в Німеччині він з вдоволенням завважує, що і там такі питання є предметом наукових дискусій і у своїй кореспонденції не забуває дальше розбуджувати зацікавлення до них серед українського громадянства.

Бистрим зором глибокого мислителя він бачить ті невидні нитки, що звязують поодинокі ділянки життя нації, бачить які шкоди чи занедбання на одному боці ведуть до поганих наслідків на другому боці. Разом з німецьким ученим Рілєм[46]) він вказує, як напр. музична освіта в народньому дусі причиняється до загального духового здоровля та як промахи і занедбання на цьому полі викликають недужий стан свідомости взагалі разом з відємними явищами на полі загальної моралі. Аналіза культурного життя німецького народу, яку він найшов у творах Ріля, викликає у нього цілий ряд думок про культурний розвиток українського народу, про потребу і вартість музичної освіти в народньому дусі, про тісний звязок між долею музики з одного боку і всіх инших явищ громадського життя з другого боку і т. ин. „Неправильний музичний розвиток — пише Потебня — або повний брак музики в життю одиниці або частини народу (бо цілий народ без музики немислимий) це недуга свідомости, котра необхідно виявиться і в богато дечому иншому. Ріль завважав моральне зіпсуття сільського німецького населення якраз в таких околицях, де вже зовсім не співають або де модна міська музика виперла народню пісню. Не треба вам вказувати на анальогічні явища в життю українського народу. (До речі: важно було-би зібрати більшу кількість фактів характеризуючих звязок музичного зледащіння з моральним упадком, замітним подекуди у нашого народу і участь в цьому жовнярської та міської музики)“[47])

І инші ділянки життя нації повинні бути розбудовані на здоровій національній основі. Усе шкільництво мусить бути органічно звязане з національністю того населення, якому воно служить. Це відноситься не лише до мови навчання, якою очевидно повинна бути матірня мова школярів, але і до всього змісту, способу і напрямку навчання. Це можна буде досягти лише тоді, коли учителів-чужинців заступлять свої власні сили. Про Харківський університет Потебня виразно каже, що заграничних і російських професорів повинні засту-

пити Українці. Шляхом до цього є, на його думку, внутрішне переродження самих студентів, котрі повинні в першу чергу самі стати свідомими Українцями, а потім подбати про добір кандидатів на професорів, яких влада висилала-би на дальші студії.

Ще й нині треба признати не лише правдивість, але й велику актуальність цих думок Потебні. Ми певні, що лише така основна, внутрішня і самобутня „українізація" — якщо годиться вжити тут цього дивоглядного слова — може привести до оздоровлення відносин на Україні, до усунення апатії і нездарности, до творчого обєднання національних сил у всіх ділянках життя, до оживлення наукових і мистецьких інтересів та до витворення здорових громадських змагань.

„Передумовою розбиття — каже Потебня — є перевага еґоїстичних змагань у осіб, котрі складають громаду. — Нема чого доказувати, що дійсно є такі змагання у масі наших студентів". На потвердження цього Потебня вказує на слабий розвиток таких організацій чи підприємств, які вимагають звичайно не великих, але сталих жертв праці чи часу. „Треба признати звязок — каже Потебня — між тою недугою університетської молоді і богато иншими явищами громадського життя (напр. кращі краєві сили відпливають на службу до столиць чи міст, тому що там більше вигод життя). Свідомість народности навпаки є передумовою жертви особистих інтересів в користь народу. Отже від нашої ненародности наше розбиття, еґоїзм і громадська слабість. Змагання до усвідомлення народности це рівночасно змагання до звязку, до визволення себе від влади грубих особистих інтересів і до громадської сили, як наслідку сили одиниці. Єдиний тревалий поступ це той, котрий зачинається від одиниць від них поширяється кругами, той, котрий іде з нутра громади".

„Якщо хочемо звязку університету, громадянства, цілого народу — кінчить свої уваги Потебня — то передовсім очистім свої серця і замисли. Влада, вплив матеріяльна сила приложаться самі собою".[48])

6. Національне хотіння.

Ціле питання національного відродження зводиться вкінці до розбудження у членів даної нації тих психічних сил, котрі можна назвати свідомим національним хотінням. Це вже не ті підсвідомі чинники, котрі ще нашим дідам вистарчали для збереження власної національности, ані не ті неясні мрії і несмілі бажання, що ніколи не можуть бути тревалим мотором нашої активности і продуктивности у якійнебудь ділянці життя. Це ясне, свідоме своєї цілі і непохитне хотіння, що виростає з всесторонньої і глибокої свідомости своєї національної окремішности та із звязаної з тим сильної віри у власну хочби лише потенціяльну рівновартність [49]).

Плекання національної ідеї так, як її розумів Потебня, приводить цілу націю не лише в ділянці науки чи мистецтва, але і в громадсько-політичному життю до обєднання, до більшої життєздатности, до творчої консолідації своїх внутрішних сил і до смілої та витревалої відпорности на всі зовнішні удари і шкідливі впливи. Національна ідея збільшує особисті здібности людини, визволяє її з обіймів нудьги й еґоїстичного матеріялізму та витворює почуття національної солідарности, що не дозволяє байдуже відноситися до болів хочби і найменшої частини нації.

Звідси випливають окремі виховні обовязки для інтеліґенції й у відношенню до себе й у відношенню до широких народніх мас. Освічені верхи нації повинні поглибляти свою освіту в напрямі обєднання з „містичним ядром" чи „душею" нації і цим способом самим доходити до усвідомлення підсвідомого хотіння нації, а рівночасно і у других його розбуджувати. Така освіта забезпечує також проти

натиску денаціоналізації. „Освічена людина — каже Потебня — більш витревала у своїй народности як простолюдець... Літературно освічена людина свого народу має цей плюс перед простолюдцем, що на нього впливає багатовікова струя народного життя, а на простолюдця лише незначна частина народньої традиції, звичайно майже виключно устна традиція одної місцевости“ [50]).

Сила цілої нації може явитися лише як наслідок сили одиниць. Тимсамим змагання до відродження нації повинно появлятися в першу чергу у формі змагання до нашого власного внутрішного переродження, як початку й оформлення нашої дальшої активности. „Єдиний тревалий поступ — каже Потебня — це той, котрий зачинається від одиниць і від них поширюється кругами, той котрий іде з нутра громади“ [51]).

Згідно з тим кождий мусить зачинати розбудову нації від себе самого, від власного нутра, плекаючи напереду себе ідею національности та перетворюючи підсвідоме національне змагання у свідому активну волю. Від такої волі одиниць залежить дальший розвиток їх нації.

Потебня добре бачив, у якій сфері людської душі лежить та сила, що веде до розвязки таких питань як самостійність нації. Збереглося кілька його незвичайно цінних слів, з яких бачимо, що це якраз сфера волі, сфера хотіння звідки і він сподівався вирішення української справи. У „Листі з хутора“ Олександри Єфименкової, писаному в 1918. році, тоді, коли українське стихійне бажання виявилося новою спробою державного будівництва — читаємо ось що:

„Декілька років тому, коли ще був живий професор Потебня, наш славетний харківський земляк, я чула від нього таке. Хтось спитав його, чи можливо визнавати українську мову за самостійну, і значить, вкупі з тим і нарід український, як самостійний, і на диво я почула: „Вістимо, коли самі Українці цього забажають“. Чудними в той час здались мені ці слова, але вважаючи глибину їх джерела, ми уважливо захопили їх в скринці нашої памяти. І ось стало диво дивне: Українці забажали“ [52]).

Такі були погляди Потебні про саму суть нації і про можливість перетворення української етнографічної маси на повновартну і повноправну українську націю. І лише маючи на увазі сучасний йому сумний стан української нації він міг висловитися так, як про це згадує Овсяніко-Куліковський у своїх спогадах. Про будучність української нації він цілком певно думав не так скептично, як про це інформує Куліковський. На це вказує ціла система думок Потебні, а також напр. така праця, як переклад Гомерової „Одисеї“ на українську мову, що йому Потебня присвятив богато труду, богато спеціяльних студій над оригіналом і над иншими словянськими перекладами, довгий час призбируючи для тої ціли велику масу українських слів і фраз. Ясно, шо він вірив у можливість дальшого розвитку української літератури і в життєздатність української нації взагалі. Самі думки Потебні не дозволяють нам ставити його в один гурт з тими його сучасниками (Метлинським, Костомаровим і иншими), котрі думали, що українська мова і українська нація завмирає і з поширенням вищої культури і цивілізації мусить цілком зникнути.

Можна-би зробити Потебні закид, що він при своїх теоретичних міркуваннях про націю, звертає всю увагу лише на культурно-національний бік справи, неначе забуваючи про велику вагу політично-державної сили на розвиток нації. Можна-би зробити йому закид, що він до державної незалежности України взагалі не додумався. Можна-би також оправдати його тими конкретними історичними обставинами другої половини 19. століття, коли наше українство все ще не виходило з пеленок „южнорусизму“ і „українофільства“. Та ми не робимо цього, бо не маємо доказів на те, що Потебня справді про державну незалежність України не думав. І про це він не забував, але виразно писати і говорити про це, він очевидно серед тодішних обставин не міг. — В однім місці його статті про

„Мову і національність“ ми бачимо досить виразний слід таких думок. Потебня все дуже критично відносився до офіціяльного розуміння єдиної „руської народности“, яке тодішна російська думка видвигала побіч православія і самодержавія, як один із основних стовпів російської державности. А у згаданій статті він пише про це ось що:

„Якби хто сказав, що поняття про єдиний народ (такий-то) містить у собі протиріччя, яких не можна обєднати, і тому воно розбивається, то хтось инший міг-би думати, що від цього заваляться стовпи державної і народньої будови. Але на заспокоєння таких побоювань можна вказати на те, що ідеї зачинають кермувати життям щойно згодом, по довгих періодах часу, яких треба, щоби ті ідеї перетворилися, так би мовити, в чорнозем думки, т. зн. у щось таке, про що більше не говорять“ [53]).

Для нас нема ніякого сумніву, що в тих словах криється думка і про майбутній розпад російської імперії і про витворення на її руїнах окремих національних держав, між иншим і про витворення самостійної української держави, тої єдиної природної підвалини для повного здійснення української національної ідеї.

---

[27]) Рецензія на збірник Головацького, op. cit. стор. 94.
[28]) ibidem.
[29]) ibidem стор. 95.
[30]) ibidem.
[31]) ibidem.
[32]) „Языкъ и народность“ op. cit стор. 189.
[33]) ibidem.
[34]) Рецензія на збірник Головацького, op. cit. стор. 96.
[35]) „Языкъ и народность“, op. cit. стор. 189 – 190.
[36]) Рецензія на збірник Головацького. Op. cit. стор. 96—97.
[37]) Нині вже цілком ясно видно, що це були недосяжні цілі. Російській літературній мові не вдалося стати ані спільнословянською ані „общеруською“ т. зн. спільно для всіх східних Словян. — В 1905. р. російська Академія Наук в Петербурзі у своїому відомому рішенню в справі української мови, висказала ясно свій погляд, що російська літературна мова не є „общеруська“ лише „великоруська“ і для Українців цілком чужа.
[38]) А. С. Будилович, Ж М Н Пр. 879. IV. стор. 286.
[39]) Рецензія на зяірник Головацького. Op. cit. стор. 97.
[40]) ibidem, стор. 98.
[41]) ibidem, стор. 101.
[42]) ibidem, стор. 99.
[43]) T. G Masaryk: Narodnosti Filosofie doby novejsi.—Praha 1919. стор. 8.
[44]) гл. М. Халанскій: Матеріалы для біографіи А. А. Потебни.—Сборникъ Харьк. Ист. – Филол. Общ. Т. XVIII.—Харків 1909.
[45]) Під „українською мовою“ треба тут розуміти не — як це часто у нас роблять — суму українських слів, якими цілком механічно можна заступати чужинецькі слова при зясовуванню готової думки, лише як цілу систему виразових і творчих засобів думки, як своєрідну національну „перетворюючу машуну“. Тої ріжниці не узгляднюють усі ті, хто в мові бачить лише засіб порозуміння, не узгляднює її також у великій мірі ціла т. зв. „українізаційна“, але не українська по дусі, система освіти на Радянській Україні.
[46]) Підчас свойого побуту в Берліні Потебня читав м. ин. твори W. H. Riehl-a: „Kulturstudien aus drei Jahrhunderten“, та його-ж „Die Naturgeschichte des Volkes als Grundlage einer deutschen Sozial-Politik“.
[47]) М. Халанскій: Матеріалы... op. cit. стор. 20 – 22.
[48]) ibidem
[49]) Віра у в и щ і с т ь власної нації над другими веде до месіяністичних тенденцій, яких не признає націоналізм Потебні.
[50]) Языкъ и народность. Op. cit. стор. 193.
[51]) М. Халанскій: Матеріялы....
[52]) Олександра Єфименкова: „Лист з хутора“ — в журналі „Позашкільна освіта“, Харків 1918. р. ч. 1. Передруковане у Н. Збірнику Харк. н.-дослідчої кат іст. укр. культ. ч. 1 – 30. X 1926. стор. 9 у статті акад. М. Сумцова.
Слова „забажати“ ужила Єфименкова у тому розумінню, яке ми вкладаємо у термін „свідоме хотіння“. Поняття „хотіння“ відріжняється у нас від поняття мрії і бажання елементом свідомости, пляновости і витревалої активности.
[53]) „Языкъ и народность. Op. cit. стор. 203.

СЕЛЬМА ЛЯҐЕРЛЄФ

Хустина св. Вероніки

(Продовження)

Вони не хотіли признати, що вона здорова і заборонили їй перебувати в місті. Оголосили, що всякий, хто взявби її в опіку вважатиметься прокаженим.

Коли священики проголосили такий засуд, промовила дівчина до чоловіка, що його стрінула була в полі: „Кудиж мені звернутися? Чи вертати мені назад у пустелю до хорих“?

Але ловець посадив її знову на свого коня, говорячи: „Ні, ти не вернеш вже більше поміж хорих в пустелю, а підемо ми обоє за море в иншу країну, де инші істнують закони для здорових і прокажених“. І вони——“

При тих слова винаря невільник перервав йому бесіду. „Не говори мені більше“, промовив він. „Ліпше встань і проведи мене кусок дороги, бо знаєш добре гори, так щоби я ще цеї ночі пустився певною дорогою домів, а не ждав завтрішнього дня. Цісар і Фавстина почують перші ці вістки від тебе“.

Коли винар провів його і вернув домів, жінка його ще не спала.

„Не можу спати“, промовила вона, „думаю все, що ці два мужі стрінуться з собою. Цей, що любить всіх людей, і той, що їх ненавидить. Здається, що їхня стріча порушить світ у його бігу“

VI.

Стара Фавситна вибралася в дорогу до Єрусалиму, в далеку Палестину. Вона не бажала собі, щоби припоручення спровадити пророка до цісаря, випало на кого иншого, а не на неї. Очевидячки подумала собі: Те, чого ми домагаємося від невідомого чужинця, годі добути від него силою чи дарунками. Але може вдасться це нам, коли хтось впаде йому до ніг і представить, у якому невідрадному положенню находиться цісар. А хтож зуміє так з душі просити за цісаря як не вона, що в наслідок його горя терпить не менше, як і сам недужий.

Надія, що Тиберія можна вратувати, додала їй молодечих сил. Без труду і найменшої втоми вона відбула довгу морську подорож до Йоппе, а в дорозі до Єрусалиму вже не вживала лєктики, а їхала звірятами. Усі невигоди подорожі переносила легко, як римські лицарі, жовнірі й невільники, що їхали разом з нею.

Ця поїздка з Йоппе до Єрусалиму радувала дуже бабуню, будила у неї ясну надію. То було у весняну пору, а саронська долина, якою переїздила, була немов одним цвитучим городом, повним квіток. Також і на другий день їзди, коли похід опинився серед юдейських гір, не покидали їх цвіти. Ціле розлоге узгіря, крізь яке вужем вилася дорога, було засаджене овочевими деревами, що саме розцвитали. А коли вже подорожним надокучило оглядати білорожеві цвіти априкозу і ягід, погляди їх любовалися молодими виннициями, що так і на очах гейби розросталися й пишніли кругом на узгірях.

Та не тільки цвіти і весняна зелень манила подорожних. Найбільше принади мали в собі громади людей, що того ранку вибиралися в дорогу до Єрусалиму. Зі всіх доріг і плаїв, із самітних верхів гір і найдальших закутин на дорогах наспівали мандрівники. А коли вже вийшли на биту дорогу, що вела навпростець до Єрусалиму, лучилися в великі громади і радісно йшли дальше. Довкола старого діда, що їхав на поважному верблюді, йшли його сини й дочки, зяті й невістки, і всі його внуки. Це була велика родина, що творила немов мале військо. Одну стареньку бабуню, що не в силі були йти сама, взяли сини на руки і несли її горду поміж уступаючими в пошані гуртами.

То був в дійсности ранок, що й найбільш пригнобленого чоловіка врадувавби. Небо щоправда не було ясне, а покрите тонкими білосірими хмаринами, та

нікому з подорожних і в думку не приходило жалуватися, що сонце затьмилося. Під тим небом, прислоненим облаками било запахом цвітучих дерев і молодого листя на недалеку просторінь, і цей запах не зчезав, а постійно уносився понад нивами й дорогами. І цей чудовий день легкого світанку і правильних вітрів, що щойно виринав із ночі, немов придав чогось чарівного подорожним, бо вони йшли всі веселі, безжурні, співаючи піднесено прадавні гимни, або грали на давних невиданих інструментах, що бреніли мов мухи то цвірінькали як цвіркуни-домовики.

Стара Фавстина, рівнаючися з їхніми гуртами, і собі раділа. „Мені снилося нині", говорила вона до одного молодого Римлянина, „що Тиберій просив мене не переривати подорожі, а просто їхати до Єрусалиму; здавалося мені, що то боги наглять мене до поспіху у такий чудовий ранок".

При тих словах вони саме опинилися на вершку узгіря і мимоволі похід задержався. Перед ними була велика, глибока кітловина, окружена зі всіх боків узгірям, а з темної, тінистої глибини цеї долини підносилася величезна скеля, на вершку якої розложився Єрусалим.

Це вузке гірське місточко, немов корона на площині скелі, того дня видавалося тисячу разів більшим. Усі узгіря кругом него були вкриті пестрими шатрами й тисячними товпами народу.

Фавстина догадувалася, що усе населення краю збирається в Єрусалимі, щоб обходити день великого свята. Подорожні з далеких сторін уже прибули на місце і розбили свої шатра. Другі, із дооколичних осель щойно надходили. Видко їх було, як ішли непровирним руслом, у білих одежах, серед співів, на радощах.

Довго оглядала бабуня надходячих людей і незчисленні ряди шатер.

„Це дійсно, Сульпіціє, весь народ нині йде до Єрусалиму", промовила вона до молодого Римлянина, що йшов побіч неї.

„Так справді", відповів її поводатор котрого вибрав Фавстині Тиберій, тому що Сульпіцій довший час уже прожи-вав у Юдеї. „У них нині свято весни, тому й їдуть усі, старі й молоді до Єрусалиму".

Фавстина призадумалася хвилину. „Я тішуся, що ми саме в цей день приходимо до міста, коли народ святкує свято", промовила вона. „Це й ще оден доказ, що боги піклуються нами. Як думаєш? Чи цей пророк з Назарету також прибув сюди на свято?"

„А, справді Фавстино", відповів Римлянин—„він певно тут у Єрусалимі. Це дійсно якась ласка Божа. І хоч яка ти сильна і здорова, то тішся, що не приходиться нам їхати аж до Галилеї".

Він приступив зараз до кількох прохожих, що йшли недалеко їх і спитав, чи дійсно пророк з Назарету буде на празнику в Єрусалимі.

„Ми що року бачили його тут на святах", відповідали подорожні. „Певно й цего року він прибув сюди, бо він чесний і праведний чоловік."

Якась жінка вказала їм сусідне узгіря на схід від міста. „Бачите он, цю гору, що поросла оливковими деревами?" сказала. „Там звичайно розкидають свої шатра Галилейці і там вам найлегше буде розвідатися про Назарянина".

Вони їхали далі вузким плаєм аж до заглибини в долині, а потім стали пнятися на гору Сіонан, що на ній розляглося місто.

Стрімка дорога була тут з обох сторін обмурована, а на ній сиділа й лежала незчислена гурма жебраків і калік, що благали милостині у прохожих.

Їзда сповільніла, і якась Жидівка наблизилася до Фавстини. „Глянь", промовила вона, вказуючи на одного жебрака, що сидів на мурі, „цей чоловік з Галилеї. Я бачила його між молодими учениками пророка. Він певно тобі скаже, де шукати Назарейця".

Фавстина підїхала з Сульпіцієм до чоловіка, котрого їй вказано. То був нуждар з великою, сідою вже бородою. Лице його обгоріло від сонця, а руки порепалися від праці. Він не просив милостині, а навпаки, так потонув здається у своїх думках, що не помічав прохожих.

Він навіть не чув, що Сульпіцій промовив до нього, так що цей мусів двічі його кликати.

„Приятелю, сказано мені, що ти з Галилеї. Скажи нам, де найти пророка з Назарету?!

Галилеєць здрігнувся цілий і глянув здивовано на Римлянина. А коли вкінці зрозумів, чого від него хоче, попав несподівано у гнів на-пів з острахом: „Чого ви внадились до мене?“ — крикнув він „Чого питаєш у мене за тим чоловіком? Не знаю його цілком. Я не Галилеєць“.

Тут Жидівка перебила їм розмову. „Яж бачила тебе з ним“, перервала вона. „Не бійся, скажи явно про його отій Римлянці, вона приятелька цісаря“.

Але наляканий жид розгарячився. „Що ви, люди, побожеволіли нині?“ закричав він. „Чи вас лиха сила напосіла, що оден за другим чіпляється мене за того чоловіка? Чому не хочете мені поівірити, що я не знаю пророка? Я не з його краю і ніколи його не бачив“.

Нагальний виступ його звернув увагу прохожих, а кількох жебраків, що саме сиділи коло него, завели з ним суперечку за ці слова.

„Так, ти належав до його учеників“, говорили вони. „Знаємо, що ти прийшов разом з ним із Галилеї“.

Але жид простягнув обі руки до неба і крикнув: „Нині в Єрусалимі не дали мені спокою задля цего чоловіка, а тепер навіть і між жебраками не дозволяють пересидіти. Чомуж не хочете мені вірити, що я його не бачив?“

Фавстина двигнула раменами, відвертаючися. „Їдьмо далі“, промовила вона. „Це чоловік без глуздів. Від нього ми нічого не довідаємося“.

Вони поїхали далі горою. Вже доїзджали до брами міста, як Ізраїльтянка, що помагала їм шукати пророка, кликнула, щоби мали себе на увазі. Вони вмить задержалися і тутже коло ніг коней помітили лежачого чоловіка. Він цілий валявся в поросі, серед натовпу людей так що чудом майже його досі ніхто не переїхав.

Чоловік цей лежав навзнак і мрачним зором глядів кругом себе. Навіть не рухався, як верблюди тяжкою ходою ступали побіч него. Він цілий був нарочно обдертий і заболочений, навмисне обсипав себе порохом, немов хотів, щоби його переїхати.

„Що це? Чого цей чоловік лежить тут на дорозі?“, питала Фавстина.

В тійже хвилині він став накликати прохожих. „Не вступайтеся мені! Розтопчіть мене на порох! Я невинно кров пролляв. Розідріть мене!“

Сульпіцій вхопив коня Фавстини за поводи і відвів його на бік. „Це грішник, що відбуває покуту. Не задержуймося тут. Це чудаки, нехайже ждуть своєї черги“.

Нуждар таки не переставав кричати: „Вирвіть мені серце з груди! Дозвольте верблюдам розтоптати мої груди, а осли своїми копитами нехай виберуть мені очі!“

Але Фавстина таки не стерпіла, щоби незадержатися коло лежачого.

Ізраїльтянка, готова їй до послуг, знову наблизилася до неї. „Цей чоловік також належав до учеників пророка“, промовила вона. „Чи спитати мені його про учителя?“

Фавстина кивнула головою на знак згоди, а жінка, нахиляючися над нуждарем, спитала:

„Що ви зробили того дня із своїм учителем? Бачу вас, як розбігаєтеся на всі боки, шляхи й доріжки, але його ніде не видно“.

І коли вона його так спитала, чоловік підвівся цілий опорошений і клякнув перед нею. „Який тебе нечистий тут надніс питати мене про його?“, промовив він голосом, повним огірчення. „Бачиш чейже, що я кинувся тут на дорогу, щоби мене переїхали. Чи це тобі не вистарчає? Требаж тобі аж питати мене, що я з ним учинив?“

„Не розумію, про що ти говориш“, сказала жінка. „Хочу тільки довідатися, де твій учитель“.

Коли вона повторила своє питання, чоловік несподівано зірвався на рівні ноги, затикаючи собі вуха обома пальцями.

„Горе тобі, якщо не дозволиш мені спокійно вмерти“, кричав він. Він став продиратися проміж людей, що товпилися коло брами, втікаючи від неї, а його по-

дерта одіж спадала при тім подертими лахами мов підстрілені крила у птаха.

„Мені здається, що ми попали між самих дурнів", промовила Фавстина, глядячи за втікаючим. Бачучи таких учеників пророка, вона чула себе пригнобленою. Чи міг цей чоловік в чомунебудь помочи цісареві, коли його товариші видавалися такими дурноватими?

Та й Ізраїльтянка гляділа засумованим поглядом за втікаючим, промовляючи поважно до Фавстини: „Володарко, не зволікай шукати учителя. Я боюся, що йому могло щось лихого статися, коли його ученики тратять змисли і не можуть стерпіти, коли говорити їм про пророка".

Фавстина заїхала врешті зі своїм почетом у браму міста. Цілий похід опинився в вузьких, темних вуличках, що товпилися від людей. Було майже неможливим протовпитися через місто. Даром намагалися слуги й жовнірі промостити їй дорогу. Люди не переставали товпитися густою, збитою масою.

„Вулиці Риму видаються мені супроти тих вулиць тихенькими забавовими городами", промовила Фавстина до Сульпіція.

Сульпіцій бачив, що чекають їх на цій дорозі непоборимі перешкоди.

„Тими переповненими вулицями далеко краще буде йти пішком як їхати", промовив він .„Якщо ти не перевтомлена я радивби піти нам до палати намісника. Палата, щоправда, далеко відси, але коли схочемо їхати, то певно десь опівночі станемо на місці.

Фавстина зараз згодилася на його предложення. Вона злізла з коня, лишаючи його під опікою одного невільника. Потім вона з рештою Римлян пустилася йти пішком через місто.

Йти було далеко лекше. Вони скоро зібралися до середини міста, а Сульпіцій показав їй зараз широку вулицю, що бігла на ліво.

„Підемо цею вулицею і небаром будемо вже на місці. Вона веде просто до нашої господи.

Але коли вони саме ввійшли в цю вулицю, стрінула їх ще найбільша перешкода. Саме тою дорогою, що вела до палати намісника, до воріт справедливости і на Голгофту, ведено вязня, що мав бути розпятий на хресті.

Наперед його йшла громада молодих, диких людей, що хотіли пригляну тися розпяттю. Неповздержним бігом вони гнали вперед, вимахуючи руками та голосили попід небеса з радости, що доведеться їм щось небуденне побачити.

За ними йшли громади людей у нових одежах, що зачисляли себе до перших поважних громадян міста. З черги йшли жінки, між якими багато плакало ревними сльозами. Кількох бідолах і калік кричало пронизливими голосами:

„Боже! ратуй його! Пошли свого ангела йому на ратунок. Спаси його від тої погибелі!".

Вкінці їхали римські легіонери. Вони сторожили, щоби хто з товпи не пробився до вязня і не пробував його увільнити.

Зараз за ними йшли кати, що мали вести засудженця на розпяття. Вони вложили йому на плечі важкий деревлянний хрест, але цей тягар був понад його сили. Хрест угнітав його, ціле тіло мученика згиналося до долу. Голову похилив він низько, так що невсилі було розглянути його лиця.

Стоючи при вході одної з бічних вулиць, Фавстина бачила важку мандрівку засудженого на смерть.

З дивом помітила вона, що він був одягнений у пурпуровий плащ і що на його голову вложено терневий вінець.

„Хто цей чоловік?" спитала вона. Оден з прохожих відповів: „Це той, що хотів стати царем".

„То він мусить вмирати за річ невдячну, негідну стремління людини", промовила Фавстина з жалем.

Засуджений майже падав уже під хрестом. Хода його ставала чимраз повільніща. Кати накинули на його тіло петлю і потягали її, щоби його приневолити до поспіху. Але коли шарпнули ним, він упав придавлений тягарем хреста.

Зчинився великий заколот. Жовнірам з трудом приходилося повздержати товпу. Вони витягнули свої мечі проти кількох жінок, що намагалися помогти

вязневі. Кати старалися побоями й ударами приневолити вязня йти далі, та він не в силі був двигнутися.

Вкінці кількох катів підбігло до него і піднесли хрест.

Він підніс голову і стара Фавстина могла розглянути його лице. Воно було ціле в ранах, а з його чола, сколеного терням, впало кілька кропель крови. Волося звисало у него в безладних косминках, зціпенілих від поту і крови. Уста його зціплені, губи дріжали, затискалися, щоби не крикнути з болю. Очі його повні сліз, вже погасали майже від муки й терпіння.

Але за обличам того напів мертвого чоловіка бачила Фавстина наче в уяві гарне бліде облича з чудовими, величними очима й лагідними рисами і при погляді на його її невимовно зворушило горе й пониження того чужинця.

„Бідний чоловіче, що з тобою роблять?“, кликнула вона і з очима повними сліз ступила крок вперід. На вид горя того чоловіка вона забула про власну журбу. Здавалося їй, що серце її вирветься з грудей з милосердя до нещасного. Готова була побігти разом з иншими жінками, щоб його вирзати з рук катів.

Вязень помітив, що вона наблизилася до него і приповз до неї. Він немов ждав помочі від неї проти всіх, що його мучили й катували. Обняв її коліна. Притулився до неї мов дитина, що шукає ратунку в матері.

Стара похилилася над ним і коли сльози спливали обильно по її обличу, чула невимовну радість, що він шукав у неї охорони. Вона обняла його і як мати, що втирає сльози з очей дитини, так і вона накинула свою хустину з ніжного прядива на його обличе, щоби стерти його кроваві сльози.

Але в тій хвилині опричники вже підняли хрест. Вони вхопили вязня між себе. Лихі задля цеї проволоки, потягнули його в дикому розяренню за собою, вязень тяжко застогнав, коли йому перервали цей відпочинок; одначе не опирався їм.

Та Фавстина обняла його, намагаючися задержати його при собі, одначе її слабі старечі руки не в силі були опертися опричникам. Здавалося їй, що то рідну дитину беруть від неї.

Стала кликати за ними: „Не беріть мені його! Він не сміє вмерти. Не сміє“! Чула страшний біль за ним, готова була битися з опричниками, щоби його ратувати.

Та вже при першому кроці закрутилася їй голова, й вона зімліла. Сульпіцій підбіг і вратував її перед упадком.

На одній стороні вулиці він побачив малий, темний склеп і туди попровадив її. Не було там ні стола ні лавки, але купець показався милосерним чоловіком. Він приготовив постіль Фавстині на долівці.

Вона не стратила памяти, але дістала такого звороту голови, що не всилі була вдержатися на ногах і мусіла положитися.

„Вона надто перемучена ходою, а рух у місті і натовп перемогли її“, сказав Сульпіцій до купця. „Вона вже стара і годі їй було в тому віці довше опиратися трудам“.

„Та й для молодого така горяча днина незносима“, відповів купець. „Повітря так і хапає за віддих. Не диво буде, як ось счиниться буря“.

Сульпіцій нахилився над старою. Вона заснула, віддихаючи правильно і спокійно по перевтомі й зворушенню.

Він став при вході до склепу, приглядаючися товпі й ожидав, коли Фавстина проснеться.

VII.

Жінка римського намісника в Єрусалимі на день перед приїздом Фавстини до міста мала дивний сон.

Снилося їй, що стоїть десь на даху дому і відтам бачить велике, гарне подвіря, що по полудневому звичаю було вимощене мармором і засаджене шляхотними ростинами.

Але на подвірю бачила вона цілі ряди хорих, сліпих і прокажених, що здається зібралися із цілого світу. Бачила їх покритих струпами, з подертими обличами, паралітиків, що не всилі були

рухнутися та лежали безпомічні, і всіх нуждарів, що вилися серед болів і мук.

Вони всі тиснулися до входу, щоби дістатися до дому, а кількох з передних били кулаками в двері палати. Вкінці помітила вона, що невільник отворив їм двері і чула як питав бідолах чого шукають у палаті.

Тоді вони йому відповіли: „Шукаємо великого пророка, що його Бог зіслав на землю. Де пророк з Назарету, той, що є паном над усіми недугами? Де той, що може нас спасти від терпінь?“

Тоді відповів їм невільник гордим, байдужим тоном, так як це звичайно вони відповідають бідним відправленим чужинцям.

„Даром ви шукаєте великого пророка. Пилат його вбив“!

Зойк, нарікання, скрегіт зубів почувся тоді серед хорих. А серце молодої жінки при тім щиро задрожало, сльози ринули їй з очей. І саме, як тільки почала плакати, проснулася.

Знову потім заснула і знову снилося їй, що стоїть на крівлі дому та споглядає на подвіря широке мов базарна площа.

Тепер вже бачила, що подвіря наповнили самі божевільні, німі і біснуваті. Бачила їх нагих і цих, що намагалися прикрити себе власним волосям і тих, що сплели собі вінки з соломи, а плащі з трави та вважали себе королями, накінець і таких, що повзали по землі, наслідуючи звірів, цих, що плакали задля чогось, чого не могли сказати, тих, що двигали важке каміння, вважаючи його золотом, і таких, що вірили, що з їх уст промовляють лихі демони.

Бачила, як усі ті люди товпилися перед брамою палати; а ті, що стояли з самого переду, стукали й домагалися, щоби їх пустити до середини.

Накінець отворилися двері і невільник явився на порозі, питаючи: „Чого собі бажаєте?“

Тоді стали всі кричати: „Де великий пророк з Назерету, той, що його Бог зіслав, щоби нам повернув нашу душу, наш розум?“

Вона чула, як невільник відповів їм байдуже:

„Даром ви шукаєте великого пророка. Пилат вбив його“.

Не встиг він ще докінчити, як божевільні закричали несвоїми голосами, немов дикі звірюки, і з розпуки стали між собою дертися, що аж кров стікала по камінню. І вона, бачучи їх нужду, заломила руки й гірко заридала. Її власний плач збудив її зі сну.

Потім вона знов заснула і знову снилося їй, що находиться на даху дому. А кругом неї сиділи невільниці, що грали на арфах і обсипали її пахучими цвітами.

Несподівано почула вона якийсь голос: „Підійди до балюстради, що на даху, і поглянь вдолину“.

Та вона вагалася, говорячи: „Не хочу більше глядіти на тих людей, яких уже бачила нині серед ночі“.

В ційже хвилині вона почула бренькіт ланцюхів, та удари тяжких молотів. Її невільниці перестали співати і побігли чим скорше на край даху. І вона не могла всидіти і побігла за ними та глянула вдолину.

І бачила, що ціле подвіря палати наповнилося невільниками. Бачила людей, що лежали сковані в темних вязничних келіях. Вони тяжко працювали в темних гробах, двигаючи важкі молоти й залізом ковані весла, котрими веслували в поті чола на великих воєнних суднах. Бачила й тих, що були засуджені на смерть, на розпяття й волікли за собою хрести, і тих, що несли собі топори на смерть, на відрубання голови. Тих, що їх як невільників проваджено в далекі чужі краї і котрих очі палали безмежною тугою за своїм домом, за рідними. Бачила всіх нуждарів, невільників, що працювали мов робочі воли, як їх плечі стікали кровю від побоїв.

Нещасні всі кричали водно: „Відчини нам, відчини!!!“

Здавалося їй, що серед тих нещасних зчинився такий вибух озлоблення й ненависти, що земля дрожала у своїх основах. Вона сама задрожала з переляку, ціле її тіло стрепенулося зразу, так що вона проснулася.

Сіла на ліжку і рішила вже більше не спати, лякаючись дальших сонних страховищ.

Та в тій хвилині лягла вона знову знеможена сном.

Знов снилося їй, що сидить десь на даху свого дому, а її малий синок бігає десь по подвірю, забавляючися куклами.

Нараз почула голос, що кликав її. „Підійди до балюстради і глянь, хто там жде на подвірю".

Та вона, хоч у сні, оперлася тому голосові „Досить я вже надивилася на нужду цеї ночі. Я не в силі більше знести цього. Не рушуся вже більше з місця".

В тій хвилі малий синок закинув свою пилку так високо, що вона впала поза балюстраду, а дитина побігла чимскорше аж на край даху. Вона злякалася і вхопила дитину до себе.

Та одночасно кинула поглядом в долину і побачила, що подвірє ціле заповнилося людьми.

Там зібралися люди з цілої землі, всі ті, що їх зранено й покалічено підчас війни. Там бачила вона покривлені тіла з великими, отвореними ранами, з яких стікала кров та наповняла ціле подвіря.

А коло них товпилися всі ті, що втратили своїх любих, рідних на війні. Там були сироти, що оплакували своїх батьків, жінки, що кликали за своїми любчиками, старі, що ридали за синами.

Ті, що стояли з самого переду, пхалися до дверей, а дверник, як і перше, відчинив їм.

Він спитав ранених: „Чого шукаєте тут у цім домі?"

А вони відповіли: „Шукаємо великого пророка з Назарету, що заборонить війну на землі, та проголосить мир. Шукаємо того, що замінить списи наші на коси і мечі на серпи.

Тоді крикнув невільник вже трохи нетерпеливо: „Не важтеся більше тут приходити й не мучте мене! Яж вам казав про це скільки разів: нема тут великого пророка з Назарету. Пилат убив його".

І невільник зачинив браму. А вона подумала собі в сні, який то галас нараз зчиниться між зібраними. „Не можу їх більше слухати", крикнула і що сили відскочила від поруча. В тій хвилі проснулася і помітила, що з жаху зіскочила в сні з ліжка на зимну холодну долівку.

Готова була за всяку ціну не спати більше, та сон її переміг і знову навістили її сонні марева.

Тепер уже бачила себе в товаристві мужа підчас проходу на даху. Розповіла йому свої сни, а він став собі кпити. Почула знову голос, що кликав: „Піди, поглянь на тих людей, що зібралися на подвірю".

„Ні досить уже того. Нині я бачила аж надто багато нуждарів."

В тій хвилині почула, як хтось тричі вдарив сильно у браму, а її муж підійшов до огорожі, щоби поглянути, хто там стукає.

Та ледви нахилився над поручам як кивнув на неї, щоби підійшла до него,

„Хто це такий там у долі?", спитав. Вона глянула на подвіря і побачила, що його ціле заповнили їздці з кіньми. Невільники швидко поралися, розпрягаючи ослів і верблюдів. Видко було, що якийсь значний пан приїхав.

Він стояв при входових дверях. Це був високий, поставний, старший уже мущина, широкоплечий, з сумним обличам.

Спляча зараз пізнала чужинця і промовила до чоловіка: „То цісар Тиберій, що прибув до Єрусалиму. Це певно він".

„Та й я його пізнаю", відповів муж і одночасно приложив палець до уст на знак, що слід їм мовчати й наслухувати, що там вдолі говориться.

Вона бачила, як сторож вийшов і спитав чужинця: „Кого шукаєте?"

А подорожний відповів: „Шукаю великого пророка з Назарету, що вдохновений божою чудотворною силою. Цісар Тиберій кличе його, щоб увільнив його зі страшної недуги, на яку досі не найшов лікаря".

Тоді звернувся цісар до своїх невільників, що ждали на долі в подвірю і дав приказ.

Невільники підійшли до його з повними скриньками дорогоцінностей і цілими міхами золота.

Цісар звернувся тепер до сторожа і промовив: „Все те йому віддам якщо тільки мені поможе. Тим він обдарує подостатком усіх нуждарів землі".

Але сторож похилився перед ним ще більше як досі і промовив: Пане, не гнівайся на свого слугу, але твоє бажання нездійсниме".

Тоді цісар кивнув знову на своїх невільників і кількох з них підбігло, несучи розложену богато мережану одежу, на якій блестів нагрудник із дорогоцінного каміння.

І цісар промовив до невільника: „Бачиш: те, що йому дарую, то панування, власть над Юдеєю. Він стане правити народом як найвищий суддя. Нехай тільки піде за мною й уздоровить Тиберія".

Але невільник ще глибше поклонився йому до землі, кажучи:„ Пане не сила моя тобі помочи!"

Тоді цісар знову кивнув на невільників, і вони піднесли йому велику корону й пурпуровий плащ.

„Бачиш", сказав він, „така є воля цісаря: він назве його своїм спадкоємцем і віддасть йому владу над світом. Матиме він силу панувати над цілою землею по волі свого Бога. Нехай тільки простягне свою руку над Тиберієм і уздоровить його!"

Тоді невільник кинувся до ніг цісареві і сказав повним розпуки голосом: „Пане, не можу я тебе послухати. Того, кого ти шукаєш, вже нема на світі. Пилат вбив його.

VIII.

Коли молода жінка проснулася, вже був ясний день, а її невільниці вже ждали з уборами.

Підчас одягання вона усе мовчала, аж накінець тільки запитала невільницю, що їй порядкувала волося, чи спить ще її чоловік. Тоді й довідалася, що його покликано на суд над одним злочинцем.

„Я хотіла з ним поговорити" сказала молода жінка,

„Пані, це здається неможливо буде підчас самого слідства" відповіла невільниця. „Ми сповістимо тебе, як він тільки скінчить суд".

Вона цілком замовкла, аж поки її не одягнули. „Чи ви що чували про пророка з Назарету?", спитала на кінець.

„Пророк з Назарету то юдейський чудотворець", відповіла зараз одна з невільниць.

„Дивна річ одначе, володарко, що ти про такі річи саме нині питаєш", сказала друга невільниця. „Це його власне привели тут на переслухання до намісника.

Вона чим боржій веліла невільниці розвідатися, про що його обжаловують. Невільниця повернула небавом, сповіщаючи її: „Вони обжаловують його, що хоче стати королем над цим краєм і взивають намісника, щоби велів розпняти його на хресті".

Коли жінка намісника почула таке налякалася дуже. „Треба чимскорше бігти до чоловіка", сказала до себе, „инакше тут скоїться велике нещастя".

А коли невільниці ще раз заявили їй, що це неможливе, вона задріжала, плачучи. Невільниці стали її успокоювати, а одна з них промовила: „Якщо ти хочеш переслати намісникові яку записку, то я занесу її до него".

Вона чимскорше вхопила рильце і написала кілька слів на восковій таблиці. Невільниця понесла її до Пилата.

Та через цілий день не довелося їй стрінути його, бо коли спекався жидів, що повели засудженого на смерть, надійшла обідня пора, а тоді прийшло до нього в гостину кількох визначних Римлян, що саме тоді пробували в Єрусалимі. Це був комендант військ і оден молодий учитель вимови та ще кількох инших.

Обід минув не в веселому настрою, бо господиня сиділа цілий час німа і пригноблена і цілком не мішалася до розмови.

Коли гості питали її, чи не хвора вона часом, вона з усмішкою розповіла намісникові про лист, який вислала була рано до його. Він став їй на це дорікати, що була на стільки наїв

ною і вірила, що він, римський намісник буде покладатися у своїх осудах на її сни.

Вонаж відповіла йому тихо й сумно: „О, це певно не був сон, а осторога від богів. Ти повинен був дати жити цему чоловікові ще хоч оден день".

Всі помітили, що вона була поважно засумована. Ніщо не було в силі її вже потішити, хоч як гості намагалися розвіяти її сумовитий настрій веселою балачкою.

Несподівано оден з гостей піднісся зчудований. „Що це? — промовив він. — Невже ми справді тут так довго просиділи, що на дворі вже смеркає?"

Всі справді помітили, що на дворі стало вже поволі смеркати. Дивно одначе було глядіти, як серед пестрої гри красок ціле окруження згодом сіріло і ставало темним.

Та згодом світло зчезало так скоро, що приявні вже не відріжняли виразно власних черт лиця одно у другого. „Ми дійсно виглядаємо мов мерці", промовив молодий бесідник вже не без жаху. „Обличя наші сіріють, а наші уста почорніли".

Пітьма змагалася чимраз то дужче і молода жінка страшно налякалася. „Так друже", промовила вона вкінці, „може тепер щойно пізнаєш, що безсмертні остерігають тебе? Це вони так гніваються, що ти засудив на смерть святого, невинного чоловіка. Мені здається, що якби ще й тепер його щойно розпинали, то він не вмре. Кажи його зняти з хреста, поки ще пора! Я власними своїми руками обітру його рани. Дозволь йому наново зажити".

Але Пилат промовив, сміючися: „Справді це якийсь божий знак. Та у всякому разі не затратило сонце свойого ясного блеску тому, що засуджено на смерть якогось ложного жидівського учителя. Далеко важніщі події навістять нашу країну. Хто зна, як довго ще старий Тиберій———".

Він не докінчив, бо темнота стала така глибока, що не можна було доглянути пугаря від вина на столі. І скоро дав наказ Пилат слугам, щоби принесли кілька лямп.

Та серед світла помітив він по виразі облич гостей, що вони попали в жахливий якийсь настрій.

„Бачиш", сказав він лихий уже трохи до своєї жінки, „тобі дійсно вдалося своїми снама прогнати бадьорий настрій від нашого стола. Та коли вже воно так зложилося, що ти нині невсилі про нищо инше думати, то лучше розкажи нам, що тобі снилося. Скажи нам, а ми вже розберемо значіння снів".

На це була проготовлена молода жінка. І коли стала розповідати свої сни оден по другому, лиця гостей ставали чимраз то більше поважні. Вони забули вже про напитки, а їхні облича похнюпились. Оден тільки намісник був веселий, називаючи всі ті сонні марева марницею.

Але коли вона скінчила говорити, молодий бесідник був глибоко зворушений. „Справді" промовив він, „це не тільки сон. Бо сегодня бачив я вправді не самого цісаря, але стару його приятельку Фавстину, що приїхала сюди до міста. Дивує мене тільки, що вона досі не загостила до вас.

„І в дійсности поширяється між людьми вістка, що цісар захворів страшною недугою", промовив комендант. „Мені здається навіть, що сон твоєї жінки це палець божий, осторога від богів".

„В тому нема нічого неймовірного, що Тиберій вислав посла до пророка, щоби його закликати до себе", притакнув йому молодий ретор.

Комендант звернувся поважно до Пилата: „Якщо цісареві прийшло дійсно на думку покликати цего чудотворця до себе, то хто зна, чи не ліпше булоб для тебе і для нас, якби він остався в живих".

Пилат відповів йому на-пів з гнівом: „Що то ви серед темноти дітьми поставали, чи що? Думавби хто, що поробилися ворожбитами чи пророками".

Але сотник не переставав таки вговорювати його: „Хто зна, чи не лучше булоби для тебе, вратувати життя цему чоловікові і чимскорше вислати післанця з наказом здержати виконання засуду."

„Ви хочете хіба виставити мене на глум", промовив намісник. „Скажіть самі якби це порядок виглядав, якби сам намісник милосердився над злочинцями тому тільки, що його жінка мала лихий сон"?.

„Алеж це правда, а не сон, що я бачив Фавстину тут у Єрусалимі", промовив молодий ретор.

„Я сам беруся відвічати за цей вчинок перед цісарем", промовив Пилат. „Він сам переконається, що цей ворохобник, що дозволив себе зневажити моїм наємникам, не мав сили ні спромоги помогти в чим-небудь цісареві".

Та не встиг Пилат докінчити ще своїх слів, як несподівано затрясся цілий його дім, від страшного грому і як земля ціла задріжала у своїх основах. Палата намісника лишилася ціла й ненарушена, але одночасно зі всіх сторін дався чути гук і тріскіт падаючих домів.

Сильним голосом, на скільки йому стало сили, закликав Пилат невільника.

„Біжи чимскорше на місце страчення і передай наказ щоби зняти зараз з хреста пророка з Назарету"!

Невільник побіг що сил туди. Товариство ціле перейшло затрівожене з їдальні до перістилю, щоби буги на вільному воздусі на випадок, якби повторилося трясення землі. Мовчки очікували всі стрівожені повороту невільника.

Він вернув невдовзі цілий задиханий від бігу.

„Ти ще застав його в живих?", спитав Пилат.

„Пане, він помер саме в ту хвилину, як затряслася земля".

Не встиг він цего промовити, як почулося кілька сильних ударів у браму. Усі здрігнулися, немов з жаху, що землетрясення повтаряється.

Небавом явився невільник.

„То Фавстина і Сульпіцій, свояки цісаря", промовив він. „Вони прибули сюди, щоби ти їм поміг найти пророка з Назарету".

Почувся легкий говір і кроки в перістилі. Коли намісник оглянувся, помітив, що його приятелі відступили від него, як від того, котрого стрінуло нещастя.

IX.

Стара Фавстина прибула вже до Капреї і була власне у цісаря. Оповіла йому цілу свою історію, а він, дивна річ, навіть не глянув ні разу на неї з цікавости до оповідання. За час її неприявности недуга цісаря страшно змоглася, а Фавстина погадала собі тільки: „Колиб така ласка божа, то волілаби я радше умерти, як цему бідному мученикові відбирати останню надію".

З подиву одначе не могла зійти, що Тиберій так легкодушно слухав її оповідання. Коли йому сказала, що найбільшого чудотворця розпнято саме в той день, як вона прибула до Єрусалиму і як легко могла його вратувати, розплакалася з жалю. А Тиберій сказав тільки: „І ти дійно береш собі цю справу так дуже до серця? Ой, Фавстино, тиж ціле своє життя в Римі не тратила віри в чарівників і чудотворців ще по звичаю, як із сабінських гор".

Фавстина тепер щойно помітила, що Тиберій не надіявся помочі від пророка з Назарету.

„А чомуж ти казав мені вибиратися в той далекий край, коли подорож ціла видавалася тобі безцільною?".

„Ти мій одинокий друг", промовив цісар. „Чомуж я мав відмовити твойому проханню, коли я був у спромозі тобі це вчинити?".

Ала Фавстина не дала зловити себе на ці слова цісаря.

„Бачиш, це твої давні хитрощі", промовила вона. „Це власне те, чого я найбільше в тобі не можу стерпіти".

„Тиж могла до мене не вернути", відповів Тиберій. „Ти могла лишитися в своїх горах".

Здавалося, що в тій хвилині вони обоє знову посперечаються, але гнів Фавстини проминув згодом. Минули ті часи, коли вона могла поважно сперечатися з цісарем. Вона й принизила свій голос. Але не могла здержатися від того, щоби його не переконувати.

„Цей чоловік був дійсно пророком"- промовила з вірою. „Я бачила його коли його очі стрінулися з моїм поглядом, я чула, що це Бог. Я майже боже-

воліла на згадку, що його ведуть на смерть".

„Добре, що ти позволила йому вмерти", сказав Тиберій. „Він був зрадником держави і бунтівником".

Фавстина була вже готова знову попасти в лють.

„Я говорила з кількома його товаришами в Єрусалимі", промовила вона. „Він не злочинець".

„Хочби й він не був злочинцем, то певно не був ліпшим від инших" сказав цісар від нехочу. „Чи є який чоловік, що не заслуживби собі тисячу разів на кару смерти?"

Але ті слова цісаря приневолили Фавстину до одного кроку, на котрий вона досі не могла зважитися. „Я покажу тобі пробу його сили", сказала вона. „Перше ще сказала я тобі, що накрила була його лице своєю хустиною. Оце й вона, та сама хустина. Глянь на неї".

Вона розпростерла платок перед цісарем, і він побачив на ньому відбитий тінистий зарис людського обличча.

Голос Фавстини дрожав зі зворушення, коли говорила: „Цей чоловік бачив, що я його любила. Я й досі не знаю одначе, якою силою лишився мені в дусі його страдаючий вигляд. І я все плачу, скільки разів гляну на цей образ".

Цісар нахилився, придивляючися образові, вимальованому кровю й сльозами. Так наглядно видко було на ньому обличе. Він бачив краплі крови на чолі, колючий терневий вінець, волося засохле від крови, уста дріжачі від болю.

Він нахилявся щораз більше до образу. І все ясніщим видавалося йому лице терплячого. Між тінистими рисочками він доглянув очі, що живуче блестіли. Говорили йому про страшне терпіння, та одночасно вказували йому на чистоту, святість, якої він не бачив ніколи.

Він приляг на лавці і цілий пожирав образ очима. „Це чоловік?" питав уже тихим голосом. „Чи це дійсно чоловік?"

І знову втихомирився, оглядаючи образ. Сльози ринули йому з очей. „Я жалую твоєї смерти, невідомий", шепотів тихо.

„Фавстино", кликнув вкінці, „як ти могла допустити, щоби він вмер? Він спас мене". І знову став придивлятися образові.

„Чоловіче", промовив по хвилині, „якщо ти мене не вратуєш, то все таки я пімщуся за тебе. Тяжко наложу я свою руку на тих, що тебе мені видерли".

Знову мовчав, а потім вже зісунувся на долівку і вклякнув перед образом.

„Ти чоловік", промовив. „Ти той, якого я не надіявся бачити". І він вказав на себе, на своє знищене лице і покервавлені руки. „Я і всі инші, то дикі звірюки й потвори, але ти—чоловік".

Він схилив свою голову низько перед образом аж до землі. „Змилосердися наді мною, невідомий!" промовив, а сльози його росили каміння.

„Якби ти був у живих остався, твій оден погляд вратувавби мене".

Бідна Фавстина налякалася свого вчинку. Жалувала, що показала цісареві цей образ. Лякалася, що біль його ще збільшиться, коли гляне на лице мученика.

З жаху вона вхопила чимскорше образ зперед очей цісаря.

Цісар повів дивним зором довкола себе. Сталося диво-чудо: черти його лиця змінилося цілком; цісар виглядав здоров як перед своєю недугою. Здавалося, що джерело цеї недуги крилося в ненависті і злобі цісаря до людей; в цій хвилині вони щезли, бо їх місце заняли в його серці любов і милосердя.

* * *

На другий день вислав Тиберій трьох посланців.

Оден пішов до Риму з наказом, що сенат має розпочати слідство, як намісник Палестини виконує свій уряд. Якщоб мало вийти на яв, що він угнітає народ і смертю карає невинних, ждала його строга кара.

Другий посланець був висланий до винаря і його жінки з подякою і нагородою для них. І коли обоє молоді вислухали оповідання посланця, плакали з радости, а перший промовив чоловік: „А я все думав про те, що так булоби сталося, якби вони оба стрінулися". На це відповіла жінка: „Инакше й не могло бути".

Р. Г. БЕНЗЕН

Понад брамою

Одного ранку сиділи ми оба в малому сальоні, що займав середину дому. Цілу ніч падав дощ, отже рішено, щоби старий священик здержався нині від звичайного проходу у городі, доки сонце зовсім не висушить землі.

Отже ми лишилися в хаті, але сиділи напроти відчиненого вікна, що виходило на квітник перед домом. Давніще перерізувала той квітник дорога, що вела до брами, яку ми бачили перед собою на яких трицять метрів, але та дорога була здавна запущена і тепер ледво вже було слідно зарослі сліди коліс, що бігли рівнобіжно через середину квітника. На кінці тої колишньої дороги по обох боках брами тягнувся досить широкий мур, майже цілком закритий під гущавиною плющу, а здовж муру пишалися чудовими красками чаші жовтих і пурпурових ірисів.

Мій старенький господар був особливо мовчазний підчас снідання. Ранком, як щодня, відправив Службу Божу в малій капличці на першому поверсі і наскільки я завважив, здається мені, що від тієї хвилини був чогось задуманий. Потім при сніданню падало йому все з рук, тож, завваживши зараз, що його думки літають по далеких просторах минувшини, я старався, по скільки це було в моїй спромозі, не відривати його від тих думок.

Ми сиділи в великих старосвітських фотелях з поручам, що на них були важкі різьби львинах голов. Ноги старця були завинені в коц а його очі вперто дивилися на залізну браму.

Нагло рішився перервати довгу мовчанку.

— Чи говорив я вам — запитав старець—що трапилися мені раз побачити там в огороді? Брама, яку бачите, не має в собі нічого особливішого — правда? А всеж я бачив там появу, про яку я певний, що не побачу її вже по цім боці життя, бодай до того дня, в якому сам стану на порозі смерти.

Мій зір, розуміється, зараз упав на залізну браму. Повітря було повне того „ясного післядощевого проблискування", про яке колись співав Давид; могло здаватися, що зробилося видиме через полуку води з сонцем, тих двох найбільше радісних творів Господа. Великий каштан замикав наш виднокруг, трохи далі від брами.

— Прошу, роскажіть, отче, про те видиво—відповів я.—Ви знаєте, всечесніший, як радо слухаю я ваших оповідань.

—„Отже—почав старець—памятаю як я оповідав вам, що за молоду по висвяченню був назначений вікарієм до одної парохії на передмістях Лондону. Мій батько жив тоді тут, так як перед ним жив тут його батько. Гербовий щит, який бачите по середині залізних штахетів, казав прибити мій батько, як тільки унаслідив цей дім. Я приїздив сюди час від часу з Лондону, щоби насититися родинним повітрям. І направду—за ціле своє довге життя не дізнавав я більшої роскоші, як знайтися отут в тім прегарнім сільськім закутку, покинувши місто з його димом і галасом. Нераз у ночі я відрікався сну, аби намилуватися довше чудовим шумом вітру в галуззю сосон. Але одного літного вечора мусів я приїхати сюди тому, аби сповістяти смертельну новину. Не хочу входити в нецікаві для вас подробиці, скажу тільки, що та новина не дотикала ні мене ані моєї родини. Дивним сходом умовин мусів я принести страшну новину одній дамі, що гостювала тоді в домі моїх родичів. Ту жінку я знав дуже мало, бачив її тільки один раз. А вістка, яку я згодився їй передати була для неї така несподівана і жахлива що люди,котрі поклали на мене той обовязок, не мали відваги переслати їй того телєграфічно ані навіть листовно, — просили й налягали на мене, щоби я поїхав і повідомив її про все з усякою обережністю.

Вірте мені, що коли я їхав з двірця до дому, почував великий тягар на серці і віддаль видалося мені застрашаючо малою. Мушу ще додати, що попереджено мене, що новина, яку я мав передати, буде страшним ударом для особи, яка мала її почути.

Я увійшов до дому иншими дверми, тими, що ми тепер звичайно входимо. В тому часі брама, яку маємо перед собою, служила ще за входову, але колову дорогу вже запущено і ми зачинали щораз частіше виходити з иншої сторони дому. Квітник був дуже подібний до теперішного, лише сліди дороги були ще виразніші.

В хвилині, коли я переступив поріг, особа, до котрої я прибув, збиралася вийти з книжкою і складаним кріслом у городець. Має серце боляче защеміло, я знав, що як тільки передам ту страшну вістку, з якою мене післали, не буде вже можливий для неї спокійний вечір і відпочинок у городі і що той образ промінної втіхи на її обличі, буде стертий на віки моїм одним словом.

Нещасна не пізнала мене зразу в півсумерку передньої кімнати й відступилася, роблячи мені місце перейти, а за хвилю роздираючи мені серце лагідною музикою свого голосу, сказала:

—Ах, то ви? Подумайте собі, що тут зовсім на сподівалися приємности, бачити вас нині!

Я віддихав глибоко й силувався панувати над собою.

— Справді — відповів я—я не мав часу попередити про мою гостину.

Настала хвилина мовчанки, а потім я зважився заговорити.

—Чи можу вам, пані, сказати кілька слів?

—Мені? Алеж певно! Де вам буде краще, тут, чи в городі?

—Тут буде краще—сказав я, отвираючи двері до сальону, в якому оце сидимо.

Увійшла за мною й сіла під вікном, не відкладаючи книжки з рук, з одним пальцем поміж картками.

Певно спитаєте, чому я не попросив мами або иншої жінки, аби переказала страшну відомість? Я думав про це від тої хвилі, коли взяв на себе те посольство; з ріжних причин — з яких одною було—не показатися боягузом перед самим собою (можете це назвати гордістю) —я рішив, що моїм обовязком є дотримати слова.

Памятаю, що я думав ще й про те, що нещасна жінка радше бажалаби собі, аби про певні подробиці тої новини не знало за богато людий. В кожнім разі і щонебудь би ви думали про моє поведення—я знайшовся там самий перед нею з моїм страшним обовязком.

Та пані сиділа там, де ви тепер, а я там, у глибині кімнати, на який метер дальше. Вікно було навстяж відчинене, як тепер, пахуча хвиля вечірнього повітря впадала до хати й обвівала нас леготом. Лице жінки було дещо в тіни, але я міг читати в її очах здивування наглістю моїх слів, а може навіть певну хмарку неспокою.

— Я приїхав нині сюди—говорив я поволи, з очима звернениими на квітник—щоби сповнити дуже важку місію.

Сказавши це, я мусів перервати. Я глянув на бідну жінку. Боже, який неспокій затемнив її очі!

—І... і те, що маю вам переказати, дотикає вас дуже близько!..

Я глянув на неї ще раз. Її облича зовсім змінилося. Уста трохи розхилилися, розширені зіниці палами понурим блеском а чоло вкрилося нагло дрібними бороздами.

Я зібрав усі сили духа й передав їй вістку про смерть близької особи,—коротко, в однім чи двох реченнях. І коли я тоді глянув на неї, мала вона вже уста затиснені а її рука судорожно зловилася за раму вікна. Ще бачу, як миготіли її перстені в місячнім сяйві, що вливалося знадвору, ізза каштану. Потім її губи затремтіли, рука спровола отворилася, ніби підсвідомо, і нещасна перейшла певним кроком кімнату аж до великої софи, що займала тоді отой кут напроти нас. Ставши там, припала на канапу й сховала облича в подушку.

Я стояв дальше при вікні і дивився на штахети входової брами. Треба вам знати, що біль у тій добі мойого життя був для мене новиною. Не вмів я ще о-

цінювати його належно ані приймати спокійно його удару. І коли мої очі дивилися розсіяно перед себе, моєю одинокою думкою було, що кілька кроків від мене ішла в живому серці страшна боротьба. Передімною, в пречудовому світлі вечора був огород, повний солодкого спокою; а ось—за мною — щось, що своєю жорстокістю перевисшало всі мої уявлення про пекло!

Та вмить пригадав я собі, що я священик, і тому моїм обовязком є сказати щось, промовити, хочби мої слова були тільки слабим відгомоном божеського післанництва, що його приніс людству його Утішитель. Але не було для мене можливим, таке вчинити. Здавалося мені, що я опинився в гирлі якоїсь пропасти.

Навіть Бог, здавалося мені, безконечно далекий у своїй висоті й холодній повазі. І з цілої душі прагня, аби якась друга людська істота могла помолитися й промовити замість мене.

І тоді Господь ще раз наділив мене ласкою ясного оглядання своєї дійсности.

Бачите ті залізні штахети? — говорив далі старий духовник, показуючи пальцем на браму перед домом. — Отже по самій середині брами, але трохи вище від неї, побачив я тоді людську постать, що виразно відрисовувалась від зелені каштана.

Здавалося, що та поява клячить у повітрі, її обличча було звернене в мій бік, але вище, понад мене.

І дивна річ, що вразила мене зараз при появі тієї постаті, це те, що в порівнанню з нею дерево й брама виглядали, як тіни, позбавлені дійсного істнування. Знаю, що ті, які мали подібні видження, оповідають нам звичайно про зовсім відворотне вражіння, якого зазнали,—але я можу запевнити, що такого я не дізнав того вечора.

Та постать клячала. Її довгий плащ сягав далеко поза неї, здавалося, що зривався з рамен тої появи, начеби чоловік, якого я побачив, боровся з нагальним вихром. Руки мав простягнені перед себе, але так, що обличча було зовсім видне. Те лице буду мати до смерти в своїх очах, а може й по смерти, якщо така буде воля Господня. Було то лице без заросту і мало в собі—понад усякий сумнів—усі характеристичні черти лиця священика.

Розумієте, пане, які близькі собі найбільше терпіння і найвища радість; небогато бракує, аби їхні лінії зовсім злилися в одно. Отже в обличчу того священика були вони злучені. Біль і екстаза творили там одно почування. Очі його були отворені, губи відхилені. Не можливо очеркнути, чи він був стар чи молод. Його черти не мали познак означеного віку, як черти усіх тих, що їм дано оглядати Того, котрий заселює вічність. В кождому разі можу запевнити, що він молився. Зовсім очевидно прийняв біль тої жінки до свого серця і вчинив його своїм. І той біль замінився в резигнацію, в благальну молитву чи почитання, а радше в безконечне зєдинення того всього з чистою на віки волею того духовника, яка знову творила одну цілість з відвічною волею Господа. Впевнюю вас, що від першого початку зрозумів я значіння того виразніше, аніж моглиби мені це вияснити якінебудь слова.

Коли я так дивився на ту чудову Появу, до мого слуху доходив з глибини кімнати відгомін ридання, але в міру того, як я дивився,—на святому обличчу щораз більше поглиблювалась черта терпіння, а ридання за мною—навпаки—ослабало. І нагло почув я поза собою вимовлені шепотом святі імена Бога Отця і Його Сина — і рівночасно Поява зникла. Я бачив перед собою знову тільки каштан, виразний і гарний, як звичайно, а коли я обернувся, жінка вже стояла й огонь побіди яснів у її очах.

Подала мені руку, а я приклякнув і поцілував ту руку, одначе не смів її діткнутися: я знав, що та істота, до якої ця рука належить, була перед хвилиною перенесена в простори небес. Я бачив біль цеї матері, піднесений і зложений у стіп престола Всевишнього Істотою більшою й могутнішою від нас усіх, а дрібка слави тої Істоти певно перебувала і в цій жінці".

Старець скінчив оповідати. Його очі вдивлялися все ще уперто в залізні штахети й здавалося мені, що ті ясновидючі очі мінилися разом з тим запашним повітрям, що нас тої днини окружало.

—Ніколи вже потім не чув я нічого про ту жінку—сказав по хвилині старець—але спогад про неї переслідував мене чомусь через цілу останню ніч, а сьогодня ранком відправив я Святу Службу з наміренням єднати для неї благодать мира в цім чи на тім світі.

ВАСИЛЬ ЛІМНИЧЕНКО

З поезій

МОВ НАВАЛА стихій придавила мене
Життєва завирюха
И на розпуттях віку і по згибах судьби
Розгубляє квітки мого духа.

Розгубляє квітки, розплітає вінці
І гірлянди і сплети,
Обриває з душі насолоду життя,
Зупиняє задумані лети.

Яж останками сил цей роззгублений скарб
Навздогін переймаю
І в зівялі вінки, в сухі сплети гірлянд
Свіжі цвіти вплітаю!

* * *

ПРИСНИВСЯ сон мені про молоді пориви,
Про забаги душі, що з Сонцем пробуває.
Про лети в висоту крізь вихор і крізь зливи,
Про ті часи, що їх ніхто не забуває...

Приснилася мені стара, батьківська стріха
І мамина сльоза, ніколи не забута.
Приснилася давна, розвіяна потіха
Немов проспівана в душі, замовкла нута!...

* * *

СЕРЕД ВАЖКИХ коліс зі сталі та заліза,
У храмі кранів і машин
Душа — мов пташка, що з вершин
У клітку влізла...

Душа, що любить ширини
І блески і світанки,
Душа, що любить ранки
І їх цвітисті мерехливі сни...

Не вірю я в пеан, укладений бетоном,
Бо він душі не збагне,
Бо ті світи, яких душа запрагне,
Він не досягне своїм сильним тоном!

* * *

І БУДЕ цей вечір тихенько згасати
Мов свічка, забута в коморі,
І буде він думи мої колисати
Рукою обрійної зорі...

І буде самотність мою він ранити
Далекими шумами міста,
І спомином буде надію манити
Мов тиха, влеслива невіста...

І буде смерекам моїм він шептати
Таємну, возлюблену мову.
І прийде віконцем до темної хати
На любу зі мною розмову...

* * *

ТА Я БОЮСЬ тебе, сумна вечірня хвиле,
Що з сутінком у мою хату входиш.
Бо хоч твоє лице розмріяне і миле,
Ти за собою гураґани водиш...

Бо як твої ніжні й ласкаві загасання
Облесний гомін метуть крізь віконце,
У моїм тихім серці родиться ридання,
Туга за світлом, плач за ясним сонцем...

У моїм скорбнім серці будиться трівога,
Розривана чуттями, мов кохання:
Що може десь комусь стемнилася дорога
І він блукатиме всю нічку, аж до раня...

* * *

ГОРИТЬ МОЯ душа, прогорює нутро
Великою тугою...
— Ви всі йдете вперід, на стрічу свому Богу,
Ви всі найшли себе й свою тверду дорогу,
А я... гей! що зі мною?

По наших зустрічах і духовій дружбі
Остала тиха згадка...
И не знати, чи мої найглибші поривання
Все злучить з вашими поривами змагання
Якась духовна кладка?

Благословляю вас, розспівані друзі,
Тремтячою рукою:
— Ви всі йдете вперід, на стрічу свому Богу,
Ви всі найшли себе й свою тверду дорогу,
А я... гей! що зі мною?

ЯРОСЛАВ ЯСЕНІВСЬКИЙ

Плятонова Фільософія

I. Життєпис Плятона. II. Його філ. систем. III. Його наслідники. IV. Оцінка. Докінчення.

I. Плятон уродився в Атенах (або в Айгіні) в першому році 88 Олімпіяди (428 р. пер. Хр.), спочатку називаний Арістоклем, був сином Арістона, що походив з роду Кодрона і Періктіони (або Потони), що походила з роду Дропіда, близького свояка Сольона. Плятон, почавши від двацятого року, стикався все зі Сократом аж до його смерти, а опісля зачав свої більші подорожі, задержуючись якийсь час перед тим у Евклейда в Мегарі, ті мандрівки на всякий спосіб запровадили його до полудневої Італії і Сицилії, а є звістки, що навіть до Керини і Єгипту. В полудневій Італії познакомився Плятон блище з Питагорейцями, а на Сицилії, де він прибув менше більше маючи сорок літ, сердечно заприязнився з Діоном, шурином тирана Діонісія I. Однак на дворі в Сиракузах збудив він гнів тирана ізза своєї свободолюбности, так що цей велів його продати як воєнного бранця спартанському послові Поллісові в Айгіні. Викуплений Аннікерисом оснував він (387 або 6 року) свою фільософічну школу — академію. Другу подорож до Сиракуз почав Плятон небавом по смерти старшого Діонісія (368 р.), щоби разом впливати з Діоном на молодшого Діонісія, на якого перейшла тиранія батька, як морально так і політично, оскільки лише позволять відносини. А третьої подорожі туди піднявся в році 361 в цілі погодження Діонісія з Діоном. Обі вони однак не дали бажаного висліду. Від сего часу жив він виключно відданий своїй фільософічній научній діяльності аж до смерти в першому році 108 Олімпіяди (348—347). Нам осталось 36 письм Плятона в 56 книгах, де є виложена його фільософія.

II. В своїх творах не дав Плятон ніде поділу фільософії. По Плятоні однак прийнято в його школі такий поділ: Льогіка, що включає в собі також Ноетику, Фізика, Етика разом з Політикою і Соціольогією.

A) Льогіка (Ноетика)

Осередну точку Плятонової фільософії творить наука про ідеї. Ідея є це чисто прообразне єство. Воно є прообразом для всіх тих річей, що виражаються одним поняттям. Ідея є отже естетичним і етичним ідеалом і дійсно є чимсь істнуючим. І так само, як зображенням схоплюємо одиничну якусь річ, так у понятті схоплюємо ідею. Ідея не є якимсь єством, що містилобися в усіх одновідмінних поодиноких річах; вона є згіпостасованим поняттям, крім сего ідея є понадпросторним, понадчасовим взором індивідуїв, чим більше лишиться місця просторові, тим більше індивідуалізується ідею.

Ідеї творять основу знання episteme. А змінні змислові речі, що літають немов між буттям і небуттям є лише предметом зображень doxa, а не знання. Тому, що є знання, мусить бути незмінний предмет знання, що є в дійсности, і котрим є ідея.

Відношення індивідуїв до відповідної ідеї називає Плятон участністю metezis mimesis або також наслідуванням homojosis. Ідея є взором, індивідуї є відбитками, наслідуванням. Ідея, хоч сама про себе істнує, є однак в спілці з поодинокими єствами. Вона є для них у певному змислі теперішною.

Плятон отже цілком згіпостасував в той спосіб ідею та відділив її зовсім від річей. Так набрали ідеї у Плятона вкінці значіння причин. Вони дають індивідуам їх суть і істнування, так, що Плятон ідеї називає богами. А вже найбільше відноситься те до найвищої ідеї, т. є ідеї добра. Ідею добра уважає він творцем світа (деміюрґ), що все до добра приводить.

Є множество ідей. Воно відповідає скількості понять. Де якесь число річей має спільну назву, там істнує також одноіменна ідея. Всі льоґічні відношення, що заходять між поняттями відповідають по Плятоновім принципі (реальним) метафізичним відношенням ідей до себе. Загальніще поняття відноситься так до менше загального, що є йому підпорядковане, як саме те менше загальне до йому підпорядкованих одиничностей. Так мусить отже по плятонським міркуванням та ідея, що є предметом вищого поняття до тих ідей, що є предметами нищих понять, так відноситися, як кожда з тих ідей відноситься до відносної ґрупи одиничностей.

Найвищою ідеєю є ідея добра, котру Плятон ідентифікує з найвищим богом; вона є сонцем в царстві ідей як причина буття і пізнання. Се твердження, що ідея добра, а не буття є найвищою, є якнайкраще обосноване в телєольоґічній орієнтації і етичнім характері плятонського реалізму, по якім все дістало свою ексистенцію задля добра. Добро є отже основою буття. Із сим не противоречить льоґічно-реальне значіння ідеї. Бо по перше, добро не є менше загальною ідеєю як буття, бо все правдиво істнуюче як таке є також рівночасно чимсь добрим, по друге ідея добра є загальніща ще від ідеї буття, оскільки буття, як пізнаваєме заключає відношення до пізнання і його царство відповідно до того є ограничене, як царство пізнання.

Між фільософічним а змисловим пізнанням стоїть посередині математичне, а математичні предмети стоять в середині між змисловими річами й ідеями. На ґеометричних фіґурах можна легко пізнати противенство між вічними ідеями і проходимими, змінними річами. Так мала математика для Плятона велику вартість а її методи мали великий вплив на його спосіб думання.

Методою пізнання ідей є діялєктика, котра містить у собі подвійну дорогу: вихід до загального й поворот від загального до поодинокого. Образове представлення є вступом до діялєктики і оскільки наукове пізнання є неможливе, його заступленням а рівночасно кожним складовим елємєнтом ноетично-фільософічного і релігійного характеру плятонських діяльоґів.

Отже плятонську фільософію можна назвати дуалізмом; понад змислами пізнаваним світом явищ, kosmos ajstetos стоїть надзмисловий, духовий, зовсім не матеріяльний світ, kosmos noetos котрий можна схопити лише духом.

Б) Фізика (Метафізика)

1. Космольоґія

Світ не є вічний, лише повстав колись. Бо він є тілесний і змислами його пізнається, належить отже до царства ставання genesis; час повстав разом зі світом. Світ є чимсь найкращим зі всього, що повстало. Його створив найліпший мистець як відбитку найвищого й вічного взору. Матерія, котра істнує побіч Бога і котра є зовсім неозначена (є чимсь небуттєвим), приймала безладно ріжні змінні постати, аж доки Бог як творець світа не переобразив все на добре. Він створив спочатку душу світа з двох противних елємєнтів, одного неподільного а другого подільного і третього їм середнього; опісля по гармонічних відношеннях її витягнув і получив з тілом світа. Коли Бог впровадив порядок і міру до безфоремної, хаотичної матерії, приняла вона математично определені постаті; з кубічно уформованих елємєнтів повстала земля, з пірамідально уформованих вогонь; посередині сих двох елємєнтів виступають так як середні члени ґеометричної прогресії вода, котрої елємєнти мають форму ікосаедра і воздух, котрого елємєнти є октаедрично уформовані. А форма цілого світа має вид додекаедра. Ліпший, незмінний елємєнт душі світа умістив її творець в напрямі небесного рівника а гіршу, змінну часть в напрямі екліптики.

2. Психольогія

Подібно як душу світа створив Бог божеську частину людської душі, що сидить в голові. Перший, неподільний душевний елємент є в чоловіка підметом розумового пізнання; другий елємент підметом змислового враження і зображення. А з тою душею, що мешкає в голові, є в чоловіка получені дві инші душі. Вони зазиваються: to timoeidesi і to epitimetikon що значить нахил до відбивання чужих впливів і нахил до змислового спожиття й ужиття. Так отже ціла душа представляється як перегоновий віз запряжений у два рвучі коні, яким жене візник.

Душа, бодай найкраща її часть, істнувала вже перед полученням з тілом і є безсмертна. Аргументи: 1) все зміняється на світі, і то так, що по собі слідують противенства: зі зимного повстає тепле, з того що чуває, те що спить. Отже і чоловік, коли умре, душа його буде жити потім (Файдон с. 15—17) 2) пізнавання—се пригадування. Отже душа вже перед сполукою з тілом істнувала. 3) душа є подібна як невидна субстанція до ідей, отже також є вічна 4) душа не є сумою тілесних функцій, бо панує над тілом. 5) (рішаючий аргумент) (Файдон с. 25—34) Душа не може пропасти, бо тільки се гине, що є матеріяльне, бо воно зложене. А душа не є зложена, але така поєдинча, як ідеї. Отже її не можна розложити, бо вона ніколи зложена не була, все істнувала і все буде істнувати. До цеї науки надовязує Плятон напімнення, щоби чистим і розумним життям шукати одиноко можливого спасеннння перед злом.

B) Етика

1. Індівідуальна

В початковій періоді заступав Плятон сократівську науку про корисність: радість виступає у нього на заднім пляні. Щасливість, яка однак не рівнається у всьому самій радості, грає ролю у Плятона найвищого добра, так, що жадне знання не повинно мати вартости, коли воно рівночасно не є для нас корисне, т. зн. нам не помагає до щасливости. Длятого також уважає Плятон корисне гарним а шкідливе поганим. Однак орфійські і пітагорейські симпатії запровадили його до иншого напрямку, який саме показується у Файдоні. Найвищим добром не є розкіш, також не користь, лише можливо найбільше уподібнення до Бога як до асолютного добра, т. зн.утеча зі змисловости. А сего доконати може в чоловіці чеснота. Чеснот є богато і вони діляться відповідно до трьох частей людської душі і до їх взаїмного відношення на чотири: чеснотою пізнаючої части душі є пізнання добра або мудрість sofia, відважної хоробрість andreja котра полягає на захованні правильного і законного зображення відносно до того, чого треба боятися, а чого ні; чеснота, котра відповідає цілій душі, є уміркованість sofrosine, котра полягає в тім, що розумна частина душі має панувати перед двома иншими; вкінці справедливість dikajosine є загальною чеснотою і показується в тім, що кожда часть душі виповняє собі питому задачу, в чім саме полягає гармонія душі. Справедливість означає часом правильне взаїмне відношення людей. А побіч неї стоїть тоді побожність, як таке саме відношення до богів. Вступом до мудрости є фільософічний Ерос, змагання до загального сотворення фільософічного пізнання. Не задля нагороди або кари, але задля себе самої як здоровля і краси душі треба змагати осягнуги чесноту. Робити кривду є гірше, як кривду терпіти.

2. Соціяльна.

Як в Тімайосі показує Плятон, в який спосіб ідея добра появляється в світі (Kosmos), так у Політеї представляє її появу в людській суспільності. Держава—се чоловік на більшу скалю. Найвищою задачею держави — се образования

горожан у чесноті. Лише тоді сповняє поодинокий чоловік своє призначення і може свою ціль осягнути, і так бути учасником щасливости, коли цілість є добре упорядкована, коли кождий своє робить для добра цілого суспільного товариства. Кождий поодинокий чоловік може бути подуманий в своїй досконалості лише як член цілости, однак не так, немовби він лише задля цілости істнував і мавби лише задля неї ділати. В сей спосіб приходить до найтіснішої сполуки етики з політикою, в котрій також психольогія через свою науку про три части душі грає велику ролю. В ідеальній державі є кожда з трьох частей душі і кожда відповідна чеснота заступлена особливим станом. Вони є: пани, котрих чеснотою є мудрість, військо котрих чеснотою хоробрість, рільники й ремісники, котрих чеснотою самозаперечення і добровільний послух; пани й військо крім змагання до правди і добра не повинні мати на меті жадних індивідуальних інтересів; вони всі повинні в найвищім змислі творити одну одиноку родину — суспільність без супружа, властивої родини і без приватної власности. Условиною до створення ідеальної сеї держави є се, щоби фільософи добилися до панування, або противно, щоби пани правильно фільософували. З огляду на свою ідеальність не булиб сі пани вязані жадними законами.

В Nomoi дає однак пізніще Плятон инший плян і форму держави, яку можна лекше зреалізувати. Тут образования панів не полягалоб на науці про ідеї і на математичнім вишколенні: спосіб почитання богів підходить блище загальній гелленській народній свідомости, а індивідуальним інтересам признаєтьея супружа й приватну власність. На місце мудрости панів виступає закон.

Вихованнй молодіжи полягає по науці Політеї на принципі ступневої підготовки до пізнання ідей і до відповідної сили орґанізму, так що до найвищих ступнів доходилиб лише найбільше спосібні, а прочі пізніще чи скорше булиб призначені до нищих практичних функцій. Як предмет послідних лекцій є задержане для найдозріліщих пізнання ідеї добра.

В платонській державі находить лише те мистецтво місце, котре є наслідуванням добра, отже побіч фільософічних драм такого рода, як Плятона діяльоги, і побіч очищених у моральнім змислі переображених мітів, передовсім гимни в честь богів і шляхотних людей; сеж мистецтво, котре мішає в своїх наслідуваннях добро і зло, є виключене. Краса й мистецтво має значіння у Плятона лише у своїм підпорядкованні під добро. Краса, котрої суть полягає на пропорції й симетрії, яка випливає з відношення до множества появ, не є вправді найвищою ідеєю, але надає своїм змисловим відбиткам найвищого відблеску. Але ті відбитки далеко ще від правди віддалені: tritai apo tes aletejas.

III. Наукове товариство, яке заснував Плятон, утрималося під назвою Академії. В сій Академії розріжняють три або навіть пять спеціяльних напрямків, та відповідно до сего називають Академію старшою, середною, новіщою. До безпосередних учеників Плятона належали Філіппос з Опус, автор Епіноміс і Гермодорос, котрий розширив Плятонову головно несписану науку. Учениками безпосередних учеників Плятона були: Полємон, Крантор і Кратес, котрі переважно віддавалися етичним розправам.

IV. У фільософічній системі Плятона є не лише богато прегарних розвязок найвищих питань, але коли абстрагувати від доказової сторони і богатьох вияснювань, можна сказати безпечно, що Плятон зівсім добре вивязався зі своєї ролі фільософа. Певно, що нам може бути дивним або навіть дитинним видаватися його поняття про ідеї, формація світа з чотирьох елементів, якій відповідають спеціяльні многостінники, три части душі, навіть самі докази на безсмертність душі, а вже найбільше може разити нас друга частина Політеї, де Плятон зівсім ясно торує дорогу соціялізмові. Але дивлячися критично на те все, треба признати, що вони — сі похибки се лише прибутні — додатки Плятонової

фільософічної системи, які не відіграють у ній більшої суттєвої ролі, але лише другорядну. В Nomoi сам каже пр., що державу можнаб і инакше уладити й подає инший взірець, а домагається лише одного: змагання до уподібнення з Богом, який в нього є ідеєю добра, або по нашому: Добром.

Так отже Плятон сам оден подав зівсім влучну розвязку основних питань життя серед великого можнаб сказати здвигу чисто природно-розумових фільософів не виключаючи Арістотеля. Проф. de Wulf пише в своїй „Histoire de philosophie“ про фільософів велитнів Греції: про Сократа (§ 2. 19): „La philosophie de Socrate est avant tout une morale, dont le principe est la réduction de la vertu à la science: posséder la science ou les notions universelles est agir moralment...“; про Плятона висказується (§ 3. 21) „Platon complète l'intellectualisme de Socrate. Tandis que celui-ci bonne son enquete aux notions morales, Platon l'étend à tout réel et poursuit dans tous les domaines la réduction du particulier au général. Le premier confondait science et morale, le second distingue le savoir et la vertu...“, а про Арістотеля так каже сей сам професор (§ 4. 28): „Aristote a construit une synthèse générale, explicative de la totalité des choses...“ (а дальше): „Tout ce qui est, est objet de la philosophie ou de la science, au sens élevè qu'il donne à ce mot“.

Я однак думаю, що найліпше так можнаб схарактеризувати Плятона і його великого вчителя з одного, а не менше славного учня з другого боку:

Сократ се фільософ правди. Він змагає до правди і за неї бореться; через те він великий і то великий по правді, для якої жиє. Арістотель се фільософ буття. Він хоче все прослідити, все зібрати в одно бодай під зглядом буття-істнування. Він більше тому можнаб сказати безсторонний в ідеалах, хоч правдивий тип ученого й імя його велике в науці. А Плятон се фільософ добра. І якраз через те перевисшив він тих обох і взагалі всіх чистих фільософів, що в центрі всего життя поставив свою „ідею добра“. Якжеж близький тут Плятон св. Іванові Богословові, котрий в першому своїому листі пише: „...Бог є Любовю, і хто перебуває в Любові, в Бозі перебуває, а Бог перебуває в нім“ (4, 16).

(Інсбрук, 29.III. 1929).

ЕМІЛЬ ВЕРГАРН

Із книги „Години“

Торкаючись твого чола старечими
руками,
І граючись твоїм волосям запашним,
У час, як сон схилився над вечером
сумним,
Цілую я тебе засмаглими устами.

О, не вернуть на вік погаслих днів!
Мій погляд перебрав усе твоє минуле,
І, раптом, виявляється, що серце чуле.
Мене кохало щиро, без порожніх слів.

І я схиляюсь ніжно на коліна,
Немов тоді як нареченим став,
І доторкаючись грудей твоїх, я взнав,
Що мов думки мої твоя душа невинна.

Переклав Микола Терещенко

Р. Г. БЕНЗЕН

Кровавий орел

БІБЛІОТЕКА НАУК. ТОВ. ім. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ

Це знаю добре, що вартніщий є один трівкий відблиск Правдивого Світла в псарні, аніж хвилеве море світла в святині.
Омар Кгаям

Одного вечора вернувшись додому, знайшов я між купою старих паперів, розкинених у вмурованій шафці, книжку з описом поганських релігій, які панували в Анґлії перед поширенням христіянства. Наголовка книжки не пригадую собі. Читав я її для розваги годину чи дві, поки не заснув; а ранком при сніданню переповів я зміст книжки господареви.

— Так — сказав старець — то була уподобана книжка мого батька, а пригадую собі, що і я читав її за моїх школярських часів. Думаю, що нині мають її за компіляцію, повну похибок, і за мірноту між науковим оглядом; але мої родичі цікавилися нею дуже, кажучи, що всяка нехристіянська віра походить від чорта. А я гадаю, що св. Павло навчає про це інакше, його наука про поганство є менше строга, а більше потішаюча.

Наразі старець не сказав нічого більше. Але коли я по сніданню закурив папіроску й проходжувався здовж веранди, отіненої смеречиною, побачив, як з глибини городу поволи йшов до мене старенький з книжкою в руках. На його обличчу відбивалося більше як звичайно оживлення, а на рясі можна було пізнати сліди пороху.

— Я вишукав щось таке, що мабуть зацікавить вас після того, що́ ви розказали мені перед хвилиною — сказав священик — знайшов я це аж десь у шпихлірі.

Ми проходжувались оба спровола по веранді.

— Маючи пятнацять чи шіснацять літ, пережив я одну дивну пригоду, про яку зараз розказав батькови. Враження тої пригоди міцно вкорінилося в мою душу. Кілька літ пізніше відвідав нас старий професор, друг моїх батьків, і коли при вечері зайшла розмова власне про таке, про що ви сьогодні говорили, батько казав мені повторити ще раз зміст моєї пригоди, а професор, вислухавши мого оповідання, просив мене, списати це все й передати йому рукопис. І я це вчинив. Найперше списав собі цілу пригоду в оцім зшитку, а потім зробив відпис і віддав його професорови. Цей зшиток — це ніби щоденник, зрештою ведений дуже доривочно, в ньому я звичайно записував свої замітніші враження. Чи хочете послухати тої дивної пригоди?

Я сказав, що послухаю з найбільшою охотою, а старець почав говорити:

— Передусім мушу зясувати вам обставини, в яких трапилася ця пригода. Я вже казав, що тоді було мені около шіснацять літ. Мої родичі виїхали підчас свят за границю а я жив за той час у домі мого найкращого приятеля, в околиці Аскот. Як тільки погода нам сприяла, — було це підчас ферій Різдва Христового — ми брали снідання з собою й вибиралися на цілоденну прогульку в полонину. Прошу незабувати, що я був тоді смаркачем, отже певно й переборщив декотрі подробиці випадку, але можу вам ручити за вірність у зясованню головних моментів. Чи не сядемо на час читання?

Ми сіли на лавку при кінці веранди й бачили перед собою милий дім, що цілий потапав тепер в соняшному блеску. Мій господар отворив зшиток, обернув кілька карток а знайшовши сторінку, де починався опис пригоди, став читати:

„З початку січня, одного дня коло шестої години вечером, я і Яків вертали оба гористою околицею, зарослою кущами, віддалені на кілька миль від Аскот. Вже від ранку блудили ми горами й тепер зовсім збилися з дороги, але все таки йшли ми разураз просто себе, надіючись, знайти нарешті якусь дорогу. Ми були дещо втомлені і говорили мало. Нагло Яків крикнув і показав рукою на другий бік яру, де показалося якесь світло. На один миг ми пристанули, щоби пересвідчитися, чи світло не рушається; ні, було нерухоме.

— Що це є? — спитав я. — Не думаю, щоб десь тут була яка хата.

— Це певно колиба „Лицарів Мітли“ — сказав Яків.

Я запитався його, що то за Лицарі.

— Направду не знаю добре. Щось, наче цигани — відповів Яків.

Ми почали бігти полониною в напрямку доглянутого світла. Уже зійшов місяць, ніч була ясна, як погідні морозні ночі, без найменшого подуву вітру, що часом настають по дощевій осені. Яків у бігу заломився в якійсь ямі під лід, що захрупотів, коли став витягати ногу.

— Маємо щастя! — закликав. — Завтра підемо совгатися.

Коли ми були вже недалеко світла, я побачив лісову гущу, що замикала полонину, — а на краю тої гущі стояло щось ніби дім і з його вікна било світло. Вікно було неправильного виду а хата ніби прилягала до високої росохатої сосни. Але підійшовши ще ближче по мягкій траві я пізнав, що хата була збудована довкола сосни з галуззя, сплетеного й прикріпленого вужівками.

Моя цікавість зростала, бо я ніколи не чував про якихось „Лицарів Мітли“, але крім цікавости почував я і певного рода страх, бо місце було на відлюддю, а я і Яків були хирлявими хлопцями. Тепер я йшов попереду, ми дійшли під вікно і станули.

Стіни були оббиті ковдрами й сукном для забезпеки перед вітром. В однім куті стояла стара довга лавка, долівку встеляло галуззя, а проти вікна був отвір у дверях, що були підперті вязкою галуззя, спертою при одвірку. Ми побачили стару жінку, відвернену до нас плечима, що сиділа на-пів лежачи на ослоні. Не було знаку другої якої живої душі в хатині. І коли я так ще не оглянув цілої тої дивної оселі, Яків перехилився через мое рамя й зважився запитати:

— Не моглиби ви нам, господине, сказати, куди нам іти, щоби вийти на гостинець?

Баба скочила нагло з ослона а на її лиці відбився перестрах. Була незвичайно брудна й розчіхрана. Бліде світло мигало на її глибоко всаджених очах, на бровах і сивім волоссю, — а її беззубі виски, зараз, як побачила нас, почали порушатися. По хвилині дала рукою якийсь рішучий знак, неначе говорила щоби ми відсунулися від вікна.

Яків повторив питання. Тоді баба звільна посунулася до дверий та обійшовши дім, станула перед нами. Щойно тоді запримітив я, що вона не була вища як на пять стіп, а старість ще більше її пригнула. Признаюся, що обгортав мене щораз більший неспокій перед тим понурим видивом, що тепер стояло віч-на-віч переді мною, впявши в мене свої чорні зіниці. Вкінці стара взяла за рукав мого плаща, а другою рукою стала показувати на всі сторони світа. Здавалося, що взиває нас, вийти з ліса за її дім, але не промовила ні слова, хоч її губи тряслися ввесь час.

— Стара відьма певно глуха! — сказав Яків гнівний від нетерплячки, а потім запитав її знову дуже голосно й поволи:

— Не можете показати нам стежки на гостинець?

Щойно тепер стара ніби зрозуміла, в чім річ, і скорим рухом руки показала нам у той бік, звідки ми прийшли.

— Алеж не туди!—закликав Яків.— Ми звідти надійшли. Ходи — сказав до мене, — а то не можемо сидіти тут цілу ніч!

І обійшовши дім, пустився в ліс.

В тій хвилині баба пустила мій рукав і побігла за Яковом. Я знов оббіг хату з другого боку, а що на краю ліса сосни росли рідко, і місяць освічував узлісся, то доглянув товариша, що йшов заледво кілька кроків переді мною. Нагло стара зрозуміла, що не дожене нас, і стала. Я побачив, як розвергла руками а з її горла добувався дивний звук, що нагадував зойк і стогін і крик рівночасно. Мені стало ніяково і я навіть засоромився свого нечемного поведення супроти старої і вже хотів їй сказати кілька добрих слів для вибачення, коли почув здалека голос Якова:

— Ходи скоріше! Перейдемо ліс, а там певно буде дорога!

Забувши про свій намір перепросин, я рушив бігом туди, звідки йшов голос Якова. Але підбігши двацять кроків, я обернувся й побачив стару відьму далі на тім самім місці. І коли я так

хвилину глядів на неї, вона вложила пальці до уст і свиснула протяжно. А було щось в тім звучнім і глибокім свисті таке незвичайне, що зовсім не відповідало її малій постаті.

Чим дальше ми йшли, тим більший сумерк огортав нас. Тільки часом у нагих прогалинах ліса миготіло на соснах місячне сяйво, а зрештою окружала нас велика темна гуща.

І хоч ми йшли узгірям, деревя було таке густе, що годі було щось доглянути за ним. Часом наші стопи спотикалися на корінню, одяг зачіпався за кущі, але здавалося, що таки йдемо якоюсь вузькою стежиною, що вела в середину ліса.

Нагло Яків станув і підніс руку.

— Тихо! — шепнув.

Я станув і оба ми почали наслухувати з запертим віддихом. Яків шепнув знову:

— Пст! Щось до нас підходить.

І кинувся скоро в бік, я за ним — і ми скрилися за деревом.

Тепер почули ми що-раз виразніший ніби тупіт і придушений крик, а нагло шугнуло щось бистро біля нас стежкою. Хоч мене огортав тоді забобонний страх, але я доглянув у тім „щось“ дика, незвичайно грубого й рослого, — та мій затаєний страх замінився в справдішний жах, коли я запримітив, що здовж хребта тої звірини червоніла глибока кровава рана. За один миг ранене звіря, покрикуючи далі, пропало в гущавині, почвалавши в сторону оселі старої циганки. Я глянув на Якова, що з трудом притримував рукою пригнену галузку.

— А! — шепнув Яків. — Утікаймо звідси!

Але на гомін нового шуму, що його я почув, станув я, мов камінь.

— Не рушся — шепнув я до нього. — Знов щось надходить.

З глибини ліса почули ми тепер голос, наче хтось важко дихав і в скорому бігу ломив стопами по дорозі галуззя. Ми знову схилилися, щоб нас не було видно, й ждали, що буде. За кілька хвилин показався згорблений старець, що намагався бігти стежкою; здавалося що був зворушений, безупину муркотів щось під носом, а одночасно кидав блудний погляд на ліво й на право, наче чого шукав.

А коли вже був коло нас, не знаючи того, бо ми лежали на землі й ледво дихали, я побачив, що його рука, простягнена наперед, то відчинялася, то замикалася відрухово, а долоня була залита чорним — як мені тоді здавалося — плином. А старець біг далі по стежці й важко дихав; але небаром утихло все, як передтим.

Ми переждали ще з кілька мінут, потім встали й рушили далі, але не важилися вийти на стежку, якою пробігли дві страшні примари. З трудом ішли ми бездорожним ґрунтом, стараючись іти рівнобіжно до стежки. Яків уже прийшов до себе, розбалакався й сміявся, а навіть кпив собі сам з себе, що так легко дався налякати видом дикої свині і Богу духа винного старця. Пізніше я довідався від Якова, що він зовсім не завважив на долоні старця темної плями.

Крок за кроком почала стежка витися вгору. Я поклав руку товаришеви на рамя й дав знак, щоби станув.

— Не бачиш нічого? — запитав я його.

Яків сказав, що бачить тільки узгіря, вкрите деревям.

А я питав далі:

— А що бачиш на вершку гори, там у тому місці, залитому місячним сяйвом?

Яків признався мені пізніше, що це питання збудило в нім підозріння, що я нагло починаю маячити.

Але я питав далі, хоч він не відповідав.

— Чи не бачиш на горбі жінки? Має довге жовте волося, заплетене в дві коси, і великі золоті нараменники на обнажених руках. Сукня її стиснена ремінцем, а червоні рубіни на її голові, нараменниках і довкола пояса. Її очі блестять у сяйві місяця, і не бачиш, що вона ніби вижидає чогось, що їй вихопилося з рук?

Пізніше оповідав мені Яків, що по тих словах я впав на землю, з руками навхрест, і далі говорив щось незрозу-

міле. Тимчасом мій товариш нарочно вдивлявлявся в вершок гори, але таки не бачив нічого, крім сосон довкола і в середині пустого місця, ніби з витоптаною травою. Від нас до того місця могло бути з пятнацять кроків.

Я лежав так досить довго, може з пять, шість хвилин, потім піднісся й оглянувся довкруги. Тоді я пригадав собі дуже добре, що бачив тільки дика й старця, одначе чувся такий заляканий недавним видивом, що став налягати на товариша, щоби йти в иншім напрямі, в саму середину ліса, аби тільки подальше від відслоненого узгіря. Я зовсім не знав, чого мене те узгіря так лякає, але на саму думку, що можемо зближитися до того місця, я тремтів. Яків поступив дуже розважно, не говорячи нічого про те, що сталося зі мною. Небаром вийшли ми з ліса на дорогу, добре знану Якову, і за пів години опинилися дома.

Коли описали свою пригоду й коли Яків на моє велике здивування додав ще ту подію зі мною, про яку я зовсім не памятав, батько, вислухавши його, був справді — як видко було — дуже зворушений тим усім, але не вдавався з нами в ніякі вияснення. На другий день казав нам запровадити себе на те місце, де ми бачили стару циганку, але цікава річ — циганки ні її хати там уже не було. Ми застали тільки порозкидане галуззя коло дерева, чорні сліди диму на дереві, при якім висіла колись лямпа, і попіл з великого огнища поза домом. Ані сліду з циганки й цигана, що мабуть був її чоловіком. Ми йшли тепер лісовою стежкою, нестрашною, бо розясненою соняшним світлом. Тут то там запримічували ми на кущах і на изьких галузках темні плями, але вже зовсім сухі і зміненої краски. Йдучи так, дійшли ми вже до узгіря.

Вміру наближення до нього зростав мій неспокій, але я стидався показувати по собі страх у білий день.

На вершку знайшли ми дивоглядну річ, а батько Якова пояснив, що вона годиться з давними звичаями тих циганів. А саме: земля була так перекопана, якби мала творити підземний перехід, внизу був ніби жертвенник, вироблений з землі й плоского каміння, під ним лежали кусні шкла і порцеляни. Але що нас зачудувало, то доглянена густа пляма, ще свіжа, що вкривала землю перед вівтарем."

В тім місці священик перестав читати й замкнув зшиток та говорив далі.

— Коли професор почув оце оповідання, мені здавалося, що він був зацікавлений так, як колись батько Якова, і заявив, що та довга рана на хребті дика означає знану жертву, яку почав було приносити циган. Та жертва називається „кровавий орел", а її церемоніял описав професор з такими осоружними подробицями, що краще, коли їх вам не повторю. Дійсно, це було професорови добре відоме, отже оповідав про це дуже довго, радий, що може пописатися своєю наукою.

Але як зясувати собі ту жіночу появу на горі? — запитав я священика.

— Отже професор не хотів брати цеї частини пригоди поважно — відповів духовник з усміхом. — Приняв решту мойого оповідання, але й слухати не хотів про те, що я говорив тоді Якову про жінку на горбку. Він думав, що я читав байки про відьми, або просто снилося мені. Мало що не замітив мені, що я видумав ту жінку аби налякати Якова! Серед инших обставин таке принимання свідоцтв можнаби — думаю — назвати „научною критикою". Чи не подібно поступають наші ексегети з давніми текстами?

— Алеж той культ „кровавого вірла" є дикий і осоружний! — закликав я.

— Так, без сумніву — сказав священик з поблажливою усмішкою. — Але правду кажучи, чи мимо того не вартніщий він від ученого „агностицизму" того професора?

Переклав **Ю. Ш.**

ВЯЧЕСЛАВ ЗАЇКИН

Апостол Словян Св. Адальберт на Русі

Перед 950-ими роковинами смерти св. Адальберта

В 1931 році минає 950 літ від смерти одного з найвизначніших римо-католицьких місіонарів і просвітителів Словянства Св. Адальберта, епископа Київського, а пізніше архіепископа й митрополита Магдебурзького[1]). Св. Адальберт, з походження Німець, був до посвячення його на ново-утворену тоді київську епископську катедру монахом у монастирі св. Максимина в Трирі, де визначився не тільки святістю життя й високими монашими чеснотами, але очевидно також особливішими здібностями, необхідними для місіонарства в поганському краї, в умовах вельми несприятливих до поширення християнства; німецький хроніст — сучасник Адальберта (так званий продовжатель хроніки Регінона), оповідаючи про призначення Адальберта епископом на Русь, висловлюється так, що ясно видно, як дуже тяжкою та небезпечною вважалася місія руського епископа. Висвячений на епископа в 961 р., Адальберт негайно виїхав на Русь через Чехію, де між ін. одвідав отця св. Войтіха і мабуть засягнув необхідних відомостей та поробив може деякі приготування (сусідня з Руссю Чехія була в X ст. тай пізніше, прим. у XV—XVI вв., лучником між Західною Европою й Руссю й у 2-ій пол. X-го століття відограва́ла, здається, чималу ролю в наближенні Руси до християнства). Прибувши на Русь в тому-ж 961 р., св. Адальберт, як маємо підстави заключити з порівнання звісток наших і західних джерел про події на Русі коло 960—964 рр. приступив до енергійного поширювання християнської віри та боротьби з поганством. Але перебування св. Адальберта в Київі було недовге, біля одного року. В 962 році в Київській Русі зайшли бурхливі події, які не тільки перервали його місіонарську працю, але й змусили втікати з Руси, з небезпекою для життя. На Русі після 962 року утворилися умовини, при яких не було жадної надії на відновлення роспочатої св. Адальбертом праці: панував відданий поганству, войовничий князь Святослав, який уважав християнство за релігію шкідливу для войовничих Русинів і відповідну хиба тільки для жінок та невільників. Св. Адальберт удався тоді до північно-західних Словян і, широко розвинувши серед них місіонарську діяльність, створив шість словянських епархій — Магдебурзька, Мейсенська (на р. Ельбі), Мерзебурзька (на Заале), Цейцька (на Ельстері), Гавельберзька (на Гавелі) й Бранденбурзька (на горіш. Ельбі). З сих шости епархій в 968 р. утворено митрополію Магдебурзьку, першим митрополитом якої став св. Адальберт. На сій митрополичій катедрі продовжував він свою апостольську працю серед Словян до кінця свого життя († 981 р.).

Для нас, розуміється, найбільший інтерес мають перебування й діяльність св. Адальберта на Русі; тим більше, що хоч архипастирська праця його на нашій землі була недовгою, але значіння її в історії християнізації старої Руси-України було дуже велике. — Що правда, на українських землях вже й перед св. Адальбертом були не тільки християнскі місії, але й спроби заснування християнських епархій (прим. у Аланів, котрі були одним із тих племен, з яких пізніше повстав українсько-руський нарід, — вже в VIII ст. були християнські епархії, в Київській Русі в 860-их роках засновано християнську епархію), але всі ті давніші спроби християнізації Руси-України не мали глибшого впливу, не роспочали основного перелому в релігійнім житті Руси. Натомісць роспочате св. Ольгою й св. Адальбертом у 961 р. діло християнізації Східної Словянщини, хоч і припиняється двічі на короткий час через поганську реакцію, але не гине майже без сліду, як попередні заходи князів Бравалина (десь на межі VIII й IX віків) або Оскольда (в 860-их роках).

По смерті Оскольда в Київській Русі, здається, довгий час панувала поганська реакція. Щойно в серед. X-го століття християнство знову, здається, набуває в Київській державі не тільки певну кількість адептів, але й впливи при княжім дворі й т. п.[2]). Коли-ж біля 948 р., князівська влада в Київській державі переходить до рук ґеніяльної руської княгині, „мудрійшої всіх чоловік" (по виразу літописця) св. Ольги, „на черзі денній" встала в Київській Русі справа християнізації всього населення, а в звязку з тим, розуміється, й справа заснування руської епархії. Перед Ольгою носилися далекосяглі політичні пляни, її манив культурний християнський світ, вона піддержувала зносини й з Византією й з імператором Заходу Оттоном, відбула як відомо подорож до Царгороду; перемігши сепаратистичні змагання ріжних підпорядкованих Київу східнословянських племен, зломивши по довгій і тяжкій боротьбі спротив Древлян, вона не тільки міцною рукою тримала всі ті племена в послусі, але й намагалася безпосередно управляти сх.-словянськими землями, навіть такими віддаленими від Київа, як прим. земля Псковська; іншими словами, Ольга намагалася створити з розріжнених сх.-словянських племен одну справжню державу. Та, щоб зєдинити всі ті землі й племена ріжного походження, ріжної культури, — щоб піднести їх на високий державний і культурний рівень, необхідно було для Русі прийняти християнську віру, християнську цивілізацію й засади політичної орґанізації християнських держав. В діяльности св. Ольги ми бачимо ясне розуміння стислого в тих часах звязку релігійних, культурних і державних справ, розуміння конечної потреби християнізації Руси. — З другого боку, св. Ольга, без сумніву, була захоплена й високим релігійно-етичним характером християнської релігії й не тільки з політичних оглядів, але й щирим серцем і душею зрозуміла потребу хрещення свого особистого і всієї Руси[3]).

Прийнявши християнство, св. Ольга з запалом неофітки й з властивою їй у всіх її ділах енергією й рішучістю приступила також до поширення християнської віри, „обиходяще всю Руськую землю, дани и уроки льгкы уставляющи, кумиры сокрушающи", як каже старе проложне житіє, рівночасно з тим повела Ольга, як свідчить „Память і Похвала" Іакова мниха, боротьбу з поганством, нищучи поганські святині і т. п. („възвратися въ землю Рускую... и потомъ требища сокруши"). Наконець, св. Ольга роспочала також заходи коло заснування на Русі християнської епархії. Спершу, мабуть, вона звернулася в цій справі до Царгороду. Та підчас її побуту в Византії вона почулася ображеною й незадоволеною може й самим прийняттям, а найбільше мабуть невдачею своїх політичних плянів та переговорів (дуже можливо що й у справі заснування київської епархії). В кожнім разі між Ольгою й византійським правительством настало поріжнення. Майже безпосередно по повороті на Русь, Ольга вислала посольство до конкурента й противника Византії імператора Отона I.: під 959 р. продовжатель хроніки Регінона записує прибуття до імператора „послів Олени" (християнське імя Ольги), „королеви Русинів". Посольство це певно мало ріжні завдання, але найважнішим з них було заснування християнської епархії на Русі.

До посольства руської княгині поставилися на Заході з великою увагою. Оттон, як відомо, вельми інтересувався справами Східної Европи й Византії, мріяв про цісарський вінець „обох римських імперій"; син його Людольф саме коло того часу знову роспочав боротьбу за володіння Італією; взаємовідносини його з Византією були вельми напружені й зближення та союз із Руссю, яка нераз уже бувала страшною грозою для Византії, як раз відповідало плянам Оттона[4]).

В кожнім разі просьбу св. Ольги про посилку єпископів і священиків-місіонарів Оттон поспішився полагодити. За ініціятивою Оттона, призначено епископом на Русь монаха Лібуція з монастиря св. Альбана (біля Майнца); в 960 р.

його висвятив на епископа архіепископ бременський Адальдаг, до юрисдикції якого належали, згідно з давніми традиціями, землі північної та східної Европи. Та Лібуцій помер в лютім 961 р., перше ніж встиг вибратися в дорогу до Київа. Тоді призначено й висвячено св. Адальберта, який поспішився вирушити в дорогу.

Як ми вже згадували, місію св. Адальберта загально уважано за вельми тяжку й небезпечну. На жаль, не знаємо, в чім саме бачили тоді особливу її небезпечність: чи на Заході були відомі попередні нещасливі спроби заведення християнства на Русі, які правдоподібно викликали гостру реакцію з боку поган; чи може (хоч се менш імовірно) на Захід у 961 році доходили чутки про можливі саме в тім часі хвилювання серед київського та взагалі серед руського суспільства, котре мало тоді розколотися на два ворожі табори — аристократичний (київсько-боярський), схильний до реформ, християнства й християнської цивілізації, що гуртувався навколо св. Ольги, і демократично-дружинницький, консервативний, поганський, що починав скупчуватися коло підростаючого Святослава; чи може наконець доходили чутки про ймовірно рішучий спротив поган „сокрушенію" поганських требищ і кумирів та ширенню християнства, які певно роспочала Ольга ще перед прибуттям на Русь Адальберта?

По дорозі на Русь св. Адальберт короткий час був у Чехії (се перебування його в Чехії нотують тогочасні західні літописи). В Чехії св. Адальберт можливо підібрав собі помічників, знайомих з руською мовою; може дістав також (з південної Польщі?) римо-католицькі богослужбові книжки на словянській мові. Що десь коло того часу існували римо-католицькі богослужбові книги на словянській мові, й що в деяких словянських краях римо-католики відправляли богослуження по-словянськи, про це ясно свідчать уривки словянського римо-католицького богослужбового чину, що заховалися аж до нашого часу, між інш. знамениті київські глаголичні уривки.

Як доводив недавно померший високо-авторитетний язикознавець акад. Соболевський, згадані київські глаголичні уривки зах.-християнського богослужбового чину мають у собі виразні сліди польсько-руського походження й складені були, певно, в південній Польщі (куди християнство почало проникати значно раніше, ніж до Великопольщі, з часів Кирила й Методія) й звідти принесені на Київську Русь[5]). Таких моментів, коли могли бути принесені на Русь зах.-християнські богослужбові книжки на словянській мові, знаємо два — часи св. Ольги й св. Адальберта (961 р.) і часи Ярополка I (між 972 і 979 рр.); бо пізніше, за св. Володимира Вел., вже остаточно утвердився на Русі східно-християнський обряд[6]). Отже дуже можливо, що св. Адальберт і його сопутники принесли зі собою на Русь богослужбові книжки на словянській мові й почали по-словянськи відправляти богослуження на Русі.

Ми вже наводили свідоцтва старого проложного житія св. Ольги та „Памяти і Похвали" Іакова мииха про заходи св. Ольги коло поширення християнської віри та знищення поганських „требищ". Зі слів Іакова мниха виходить, що цю акцію роспочала св. Ольга зараз по повороті з Царгороду, отже до прибуття зах.-християнської місії. Та, розуміється, згаданий вислів, „Памяти і Похвали" може й не був так докладно точний. Але й незалежно від нього можемо припустити, що св. Ольга роспочала певні кроки коло християнізації Руси ще перед прибуттям зах.-християнського епископа, тим більше, що приїзд його дещо затягнувся; на місці-ж у Київській Русі й під кінець князювання Ігоря й з переходом влади до св, Ольги, як достовірно знаємо, були християнські священики. Одначе ширша акція по християнізації Риси почалася з певністю щойно по приїзді зах.-християнської місії на чолі з епископом Адальбертом. З пізнішої діяльности Адальберта в північно-західній Словянщині знаємо, що місійну працю провадив він з великою енергією й рішучістю. Ті самі риси характеризують й усю взагалі діяльність св. княгині Ольги. Отже слід ду-

мати, що ширення християнської віри, боротьба з поганством і, правдоподібно, примусове навернення на християнство [7]) переводилися св. Ольгою й Адальбертом та їх співпрацьовниками рішуче й енергічно, може без належної поміркованости й обережности.

Тим часом, хоч серед руського населення за часів св. Ольги було вже чимало людей, що й самі схилялися до християнства, та се без сумніву були майже виключно люди з вищих верств суспільства — з боярства й купецтва, які бували в християнських краях або взагалі стикалися з християнами, яким імпонували й краса християнської релігії й християнської цивілізації, й політична велич християнських держав, і монархічно-аристократичний устрій сих держав і т. д. Натомість, народні низи, завжди більш консервативні, більш привязані до старовини, старої віри, старих звичаїв і форм життя, без сумніву, не співчували заведенню нової віри; тим більше, що поширення християнства на Русі йшло в парі з соціяльно-економічною еволюцією Руської держави. Саме в серед. X-го стол., в звязку з занепадом волзького торговельного шляху й розвитком шляху дніпровського („из Варяг в Греки"), Подніпровя зробилося головним економічним осередком Сх. Европи, що викликало у своїм наслідку росшарування руського суспільства, збогачення боярства й купецтва й змагання сих вищих суспільних верств до соціяльно-політичної перебудови Руської держави. Зміна віри йшла в супроводі економічної, соціяльної й державної еволюції Русі. Тим часом ситуація ускладнялася ще тим, що Ольга властиво управляла, з огляду на малолітство свого сина Святослава. Коло 960—962 рр. він уже підріс, виявив свій войовничий, лицарський („богатирський") характер, свої симпатії до старовини й ідеалів старого сх.-европейського лицарства (в якім зійшлися ідеали й традиції норманських вікінгів з ідеалами й традиціями с х і д н о г о б о г а т и р с т в а, не менше славного від зах.-европейського середновічного лицарства). З початком 960-их років Святослав, по свідоцтву літопису, „нача совокупляти вои многи", почав збирати дружину й очевидно задумував перебрати у свої руки керму державою.

Коло Святослава почали, очевидно збиратися всі незадоволені новинами і реформами Ольги, незадоволені також відсутністю воєнних походів та взагалі спокійним характером останніх років її правління, всі бажаючі збереження старої віри й старинного ладу життя й з другого боку всі, хто прагнув війни, воєнних подвигів і легкої воєнної здобичі.

При таких обставинах в Київській Русі стався, здається, в 962 році п о л і т и ч н и й п е р е в о р о т. Під час цього перевороту скинуто владу бояр-р е ф о р м а т о р і в, співправителів св. Ольги, прихильних до християнства, й багатьох із них навіть забито („отъ вельможъ и смерть мнозіи пріяша")[8]); кн. Ольгу усунено від кермування державними справами. Св. Адальберт та прибувші з ним місіонарі мусіли втікати з небезпекою для життя; при чому деяких його супутників, як свідчать продовження хроніки Регінона, літопис Кведлінбурський і Лямберт Герсфельдський, убито, й сам єпископ з великими труднощами ледви врятувався („quibusdam ex suis redeudo occisis, ipse cum magno labore vix evasit"), як каже продовжатель Регінона під 962 р.[9]). На чолі Руської держави став відданий поганству кн. Святослав. На Русі почалася поганська реакція. Християнські церкви, здається, поруйновано. Принаймні, від часів князя Ігоря Старого й кн. Ольги не збереглося до часів охрещення Руси за Володимира Вел. церков, побудованих за князювання Ігоря й Ольги, в тому числі не збереглася й церква св. Ілії, згадана в руcько-византійській умові 945 р.[10]). Се зруйнування церков могло бути відповіддю й реваншем за знищення поганських „требищ" св. кн. Ольгою. Здавалося, що справа християнізації Руси, роспочата св. Ольгою й Адальбертом, загинула цілковито; св. Адальберт повернувся зі сумним переконанням, що всі його старання були даремними, що йому не вдалося здобути

успіху ні в чім, по що був посланий („nihil in his propter, que missus fuerat, proficere valens, et inaniter se fatigatum videns, revertitur“ [11]).

Деякі авторитетні учені, особливо проф. В. Абрагам, припускають, що переворіт на Русі в 960-их рр. й невдачу місії св. Адальберта і союзу Руси з Оттоном викликали також і византійські інтриги [12]). Дійсно, поширення західних політичних і релігійних впливів на Русь, а тим більше політичний союз Руси з Західною Імперією були дуже небажані для Византії. З другого-ж боку, ми знаємо, що на початку правління Святослава, не зважаючи на його нахили до поганства, Византії дійсно вдалося навязати приязні відносини з Руссю і навіть дістати руську воєнну поміч у війні проти Оттона I. в Апулії й Калябрії [13]). Так само й де-що пізніше Византійці старалися використати воєнні сили Руси, схиляючи Святослава до експедиції в Дунайську Болгарію [14]).

Св. Адальберт по своїй утечі з Руси втратив, очевидно, всяку надію щонебудь зробити для її христіянізації й переніс свою працю в північно-західну Словянщину, де зробився архіепископом Магдебурзьким.

Але розпочате ним діло на Русі не загинуло. Поганська реакція продовжувалася недовго. Святослав скоро перестав займатися внутрішними справами Київської Руси, а потім, проголосивши себе царем болгарським, пірнувши цілковито в болгарські справи, і зовсім перестав цікавитися Київською Руссю, де знову придбала вплив на державні справи св. Ольга. Син і наступник Святослава Ярополк I., може по недовгих ваганнях, відновив, здається, державну й церковну політику св. Ольги. Вже в 973 році появляються знову руські посли на Заході (на Кведлінбурзькім соймі [15]), а де-що пізніше усталюються безпосередні зносини Руси з Апостольською Столицею [16]); сам Ярополк виявляє велику прихильність до христіянства і „христіаномъ даде волю велику“, а навіть, здається, й приймає сам христіянство та правдоподібно сприяє поширенню христіянської віри на Русі. Правда, його прихильність до христіянства викликає поганську реакцію і сам він гине в боротьбі з оборонцем поганства Володимиром Вел., та скоро по тім сам Володимир стає христіянином і остаточно утверджує христіянську віру на Русі.

ЛІТЕРАТУРА С. М. Соловьевъ. Исторія Россіи, стереотип. вид. т-ва „Обществ. Польза“, т. I, с. 141; Вороновъ, О латинскихъ продовѣдникахъ на Руси Кіевской въ X и XI вѣкахъ „Чтенія О-ва Нестора Лѣтоп.“, т. I; Фортинскій, Крещеніе кн. Владиміра и Руси по западнымъ извѣстіямъ Ibid., т. II; Скобельскій, Згадки о Руси въ жерелахъ нѣмецкихъ, у Справозд. львів. академ. гімн. 1881 р.; Голубинскій, Исторія Русской Церкви, т. I ч. I,[1] с. 102 слл., 783, 784 т. I. ч. I[2], с. 222, 223 (питання про стан христіянства на Русі за св. Ольги й про місію св. Адальберта Голубинский викладає тенденційно, опіраючись не на джерелах, а на апріорних, тенденційних твердженнях, ігноруючи звістки таких важних джерел, як „Память і Похвала“ Іакова, яке він сам уважає за найдостовірніше зі старих руських джерел, старого проложного житія св. Ольги та цілої низки німецьких хроністів про активні заходи св. Ольги до христіянізації Руси; Г. за всяку ціну хоче довести, що охрещення Ольги було її „особистою справою“, що вона не пробувала ширити христіянства на Русі та що місія Адельберта була організована Оттоном з його власної ініціятиви а не на просьбу Ольги. Та міркування Г-го цілковито суперечать і виразним свідоцтвам згадуваних нами вповні вірогідних руських та німецьких джерел і загальному характерові діяльности Ольги; христіянізація Руси цілковито відповідала стремлінням св. Ольги (так само, як пізніше, стремлінням св. Володимира) до скріплення Руської держави й піднесення в ній князівської влади; з другого боку, просто трудно повірити, щоби свята Ольга, переконовшися в правдивості христіянської віри, глибоко перенявшись христіянським духом, а при тім маючи державну владу в своїх руках, відзначаючись сміливістю й енергією, не зробила-б ніяких заходів до визволення своїх підданих з темряви поганських вірувань, до просвічення їх світлом христіянської релігії); М. Грушевський, Історія Украіни-Руси, I[3], с. 454-457 (штучно натягаючи факти й довільно підправляючи джерела

повторює міркування Голубинського); Линниченко, Взаимныя отношенія Руси и Польши до пол. XIV в. т. I. Київ, 1884, с. 205 слл. (в цікавій сій праці знаходимо однак помішання св. Адальберта, еп. Київського, пізнішого архіеп. Маґдебурзького зі св. Адальбертом-Войтіхом Празьким); Abraham, Powstanie organizacyi Kościoła łacińskiego na Rusi, том I, Львів 1904, с. 6—11 (в сій праці, котра взагалі дає найліпший огляд розвитку христіянства на Русі в X ст. перед Володимиром Вел., знаходимо також найповажнішу і найкращу інтерпретацію західних відомостей про місію св. Адальберта); Пархоменко, Древнерусская княгиня св. равноапост. Ольга, Київ, 1911; — Крещеніе св. кн. Ольги, „Вѣра и Разумъ", 1911, N. 10; — Къ вопросу о крещеніи св. кн. Ольги, ibid., 1911, N 19; — Свидѣтельство продолжателя хроники Регинона о крещеніи св. кн. Ольги, ibid., 1912, N I; — Христіанство Руси до Владиміра Св., „Вѣра и Разумъ"; ibid., 1912, NN 9,10. — Начало христіанства Руси; — Полт., 1913. Заїкин, Мик. Коробка та його розвідка про джерело руського христіянства „Богословія". т. 4, кн. 4; — Початки христіянства в Київській Русі-Україні, „Нова Зоря", 1928, чч. 59 і 61; — Христіянство на Україні за часів кн. Ярополка I (969—979), „Зап. Чина Св. Василія Вел.". т. III, вип. 1-2, с. 19-26; Quelques notes sur la question de l'evangélisation de la Ruthénie, ibid., т. III, вип. 3—4; Т. Б., Князь Ярополкъ Святославовичъ, „Китежъ", 1928, N 5—6.

---

[1]) Св. Адальберта, епископа Київського, пізніше митрополита Маґдебурського, не слід змішувати, як то часом роблять навіть деякі історики (прим. Линниченко у праці „Взаимныя отношенія Руси и Польши до пол. XIV ст.", т. I. Київ, 1884, ст. 205) зі св. Войтіхом-Адальбертом Празьким (народ. 955 р., † мучен. смертю в Прусії від рук поган 23.IV 997 р.).

[2]) Докладніше про це в моїй праці „Chrześcijaństwo w Europie Wschodniej w połowie X-go wieku" („Elpis", 1927, кн. 2).

[3]) І. Малишевський висунув був фантастичну гіпотезу про болгарське походження св. Ольги, з якої випливалоб, що Ольга від дитинства була христіянкою. Гіпотеза ця не тільки не має ніяких підстав, а ще й виразно суперечить численним і вповні вірогідним відомостям найріжніших джерел — наших старо-руських літописів, „Похвали" св. Ользі й Володимирові Іакова мниха, численних німецьких анналів тогочасних і дещо пізніших, візантійських хроністів і т. д. Всі ці джерела однозгідно стверджують, що Ольга приняла христіянство щойно в часі її правління Руською Державою (в 950-их роках). Тому сю фантастичну гіпотезу давно вже віддано до архіву всяких неймовірних та курйозних вигадок. Та недавно вигребав її звідти на світло денне Мирон Кордуба („Bulletin d'Information des sciences historiques en Europe Orientale", II, 1-2, ст. 109) й чомусь визнав її „найбільш раціональною"... Та, коли за часів Малишевського подібні вигадки, суперечні всім нашим джерелам, можна булоб зрозуміти й вибачити, то воскресення їх у 1929 р. в статті М. Кордуби треба признати щонайменше дивовижним.

[4]) Порівн.: Władysław Abraham. Powstanie organizacyi Kościoła łacińskiego na Rusi Львів, 1904. Том I, стор. 6—7 і далі.

[5]) Проф. А. И. Соболевскій: Гдѣ написаны кіевскіе глаголическіе отрывки, „Вѣстникъ Археол. и Ист.", вип. 10 (Пб., 1898); його-ж: Къ хронологіи древнѣйшихъ церковно-славянскихъ памятниковъ, „Изв. отд. рус. яз. и сл. И. А. Н.", 1906, т. XI, кн. 2.

[6]) Деякі автори не раз висказували припущення, що й за Володимира Вел. христіянство на Русі поширювалося в західнім обряді. Найбільш рішучо обстоював сю гіпотезу Мик. Коробка („Къ вопросу объ источникѣ русскаго христіанства" („Изв. отд. рус. яз. и сл. Имп. Акад. Наукъ, 1908, XI, кн. 2; порів. мою статтю „Микола Коробка і його розвідка про джерело руського христіянства" у львівській „Богословії", 1926, том IV, кн. 4). Останніми часами її боронить у своїй розвідці — про св. Володимира й навернення Руси (у львів. „Богословії") Мик. Баумґартен. Але ся гіпотеза не тільки не має під собою ніяких підстав, але й рішуче суперечить усім нашим джерелам — руським, західним (Тітмар Мерзебурзький) і східним (Яхія Антіохійський), які всі однозгідно вказують на охрещення св. Володимира й Руси за його часів у східнім, грецькім обряді.

[7]) Про примусове хрещення поган на Русі за часів св. Ольги й св. Адальберта безпосередних відомостей наші джерела не дають. Та коли дійсно в 961—962 рр. свв. Ольга й Адальберт таїх співпрацьовники енергійно запроваджували христіянство (так що при тім поруйновано навіть поганські святині і то не тільки в Київі, але по всій Руській землі, тобто по всім Подніпрові(?)— Київщині, Сіверщині, Переяславщині), напевно при тім не обходилося без примусу при поширюванні христіянської віри. Слід памятати, що навіть трицять років пізніше, за часів св. Володимира Вел. охрещення київських Русинів, як свідчить митроп. Іларіон, не обійшлося без примусу. Щож до инших сх.-словянських земель, то нпр. у Новгороді за часів Володимира Вел. доводилося „хрестити" словінську (новгородську) людність „мечем і огнем". Те саме, здається, було вже геть пізніше в землях Ростовській і Муромській і тпд. Та особливо слід пригадати примусове навернення на христіянство протягом кількох віків північно-західних словян. Взагалі поширення христіянства серед словянських народів не обійшлося без боротьби й примусу.

[8]) Татищевъ. Исторія Россійская кн. I, част. I, ст. 36.

[9]) Monum. Germaniae SS. I, ст. 624. Порів. свідоцтво Тітмара Мерзебурзького: „Imperator... Aethelbertumque Treverensem, professione monachum, sed Rusciae primus ordinatum presulem, et hinc a gentilibus expulsum ad archiepiscopatus apicem promovit" (Chronicon II, ст. 14, Mon. Pol. I, ст. 247). — Порів. іще звістки Лямберта Герсфельденського та кведлінбурзьких анналів (Mon. Germ. SS. III, ст. 60).

[10]) Що правда, можна припускати, що церкви, побудовані за часів правління Ігоря та св. Ольги, зруйновано пізніше, на початку панування Володимира Вел., коли також був кількалітній період поганської реакції в Київській Русі.

[11]) Mon. Germ. SS. I, ст. 624.

[12]) Wł. Abraham. Op. cit., ст. 9.

[13]) „Grecorum qui non multo ante, a tempore scilicet primi Ottonis, Apuliam sibi Calabriamque sociatis in auxilium suum Danis, Russis et Gualanis vendicaverant" (Chronica Monasterii Cassinensis fratris Leonis Marsicani. Mon. Germ. SS. VII, с. 652).

[14]) Скіліца у Кедрена, ст. 384.

[15]) „Otto imperator senior cum juniore venit Quidelinburg, ibique celebravit sanctum Pascha X kal. Aprilis. Illucque venerunt legati plurimarum gentium, id est Romanorum, Graecorum, Beneventorum, Italorum, Ungariorum, Danorum, Sclavorum, Bulgariorum atque Ruscorum cum magnis muneribus" (Лямберт Герсфельдський під р. 973, Mon. Germ. SS, V, с. 63).

[16]) Никонівський літопис під р. 6487 (979), Полн. Собр. русск. лѣтоп., IX (1862), с. 39.

ЮРІЙ КМІТ

Ошоломні міркування

„Не стелиться життя цвітами. Зринають бурі, метільниці, бенкетують вихри, сіють збентеження, вискакують клятьби, ремствування, все сутолочиться й загублюється початок та кінець... Видиться, що пірнули підвалини в недосяжних зарвах, а верхні частини хитаються понад відчиненими розколинами й нічними глибинами..."

„Бавляться діти, ставляють млинці, забудови, промощують шляхи, розширюють лотоки, вяжуть снопи, звозять, складають у стирти, обороги, молотять, віють, зсипають, мелють, замішують, кладуть огні...

Надходять пустярі. Вистрашені діти проскакують на всі боки. Одні стукнули ногами, одні гримнули палицями — руїна, а по хвилині запустіння. Хлипання, плач, жалощі. а потім забуття..."

„Сповенилось море. Мабуть злетіли вихри з усіх кінців та кидались з нахальним приступом. Шумлять, клекотять хвилі, скорять шаленими валами, вилискуючи спіненими хребтами, вдаряють об тверді, непорушні скали, заломлюються, крушаться, розприскуються, зливаються з іншими, завертаються до нової, несамовитої погоні.

Блисне сонце. Все вкладається, вирівнюється, тільки не збуджуються розтоптані грізною, брутальною силою. Які сни снять вони? Втаєні терпіння... Невже воно сходить на це, що створіння танцюють на своїму гробі?"

„Одні проти одних громадять сили, вибирають керманичів, ставлять засідки, підіймають гойки, вереск, наче стада птахів, у яких ряди пущено стріли, або коли чують, що наближуються снігові хуртовини. Одні одним несуть спустошення, руїну, вбивства, загладу, хоч ніхто не признається виразно до цього, а навпаки окрилюють усе сяйвами величньої ідеї, святої справи. „Хочемо впорядкувата розбурхання, що загрожують загальному розвиткові, та бажаємо створити приязні звязки з переможеними". Погубний задур зачумлює далекі й широкі обрії, що своїм чаром підтримують та продовжують земне єствування..."

„На побоєвищах ходить журна муза й виловлює сльози, високі тремтіння, найскладніші поворушення, щоби потім прибрати могили найдобірнішими жемчугами, вічно свіжими квітками... Ходить, визбирує останні жалощі, останній сум, щоби покласти їх у належньому місці й забезпечити від страдальної, хмарної блуканки. Походжає й на зболені, холодні уста складає таємні поцілунки та вколисує до пестливого, непроспаного сну..."

ТЕОФІЛЬ КОСТРУБА

Пісня про Петлюру

В новіших часах, подібно як і в давніших, провадиться дальше досліди над українською устною словесністю. Етнографічна комісія при У. А. Н. оголосила досить богато матеріялів і статей. Особливо йде дослід над сучасними піснями, що показують нові зацікавлення в широких народніх кругах, так дуже відмінні від давніших. Правда, в радянській науці головно звернене заінтересування на соціяльний бік — і ці пісні головно досліджують; та є в нас і пісні іншого роду, що свідчать за тим, що наші широкі круги цікавляться і проблемами, що виходять поза тісний клясовий інтерес. Ось широка популяризація стрілецьких пісень (Р. Купчинського, Б. Лепкого, Л. Лепкого) показує щирий інтерес до цих пісень, а за тим, очевидно, інтерес і до подій, оспіваних у тих піснях.

Крім того в нас є записана пісня про події з українсько-польської війни, зложена, як видко по мові, таки в найширших кругах Галицької Армії, якимсь співцем, нам невідомим. Ось текст цієї пісні:

Ой там підо Львовом
штелюнки стояли,
а й у тих штелюнках
там і ми стояли. } 2 рази.

Тай у тих штелюнках
там і ми стояли,
та до свого вольска
таліґрам пускали: } 2 рази.

„Чи ви, хлопці спали,
чи ви в карти грали,
що ви, молоденькі,
Вкраїну продали?“ } 2 рази.

„Ані ми не спали,
ані в карти грали,
лиш ми, молоденькі,
злу команду мали“. } 2 рази.

„Єдная команда
була підкуплена,
я друга команда
була підмовлена“. } 2 рази.

„Я трета команда
за тоє не знала,
тай за пятьсот марок
Вкраїну продала!“ } 2 рази.

Я в суботу в вечір,
я в шесті годині,
поїхав Петлюра
на польскі машині } 2 рази.

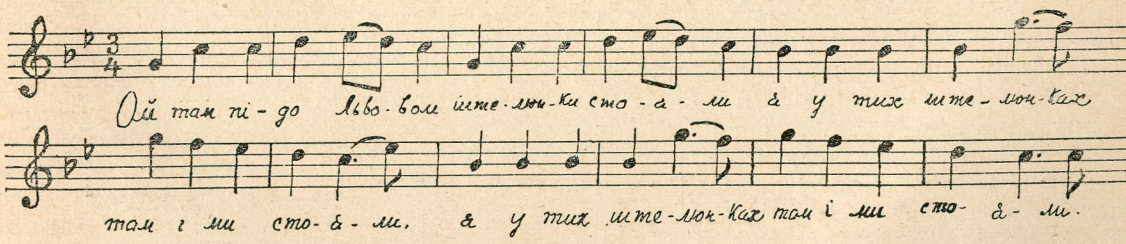
Я в неділю рано,
ще сонце не сходить,
отаман Петлюра
по Варшаві ходить } 2 рази.

По Варшаві ходить,
і думку думає,
тай до свого вольска
таліґрам пускає } 2 рази.

„Ой ви, хлопці стрільці,
заждіть хоть годину,
тай відберіть, свою
славну Україну!“ } 2 рази.

(записана від людей с. Ріснятого пов. Калуш, 1927. року в жнива).

завдяки ввічливости С. Ставничого записано й мельодію:

Варіянт цієї пісні записано в селі Уголка, п. Стрий:

Штелюнки, штелюнки, жаль вас покидати,
Бо вас було тяжко в зимі будувати.
Ми вас будували через цілу зиму —
Тепер покидаєм за одну годину.
Чи ви хлопці спали, чи ви в карти грали,
Що ви Україну Полякам віддали?
Ані ми не спали, ані в карти грали
Тільки наВкраїні злу команду мали.
Бо перша команда пиво попивала
А друга команда білєтів не брала.
А в неділю рано, ще сонце не сходить
А вже пан Петлюра по Варшаві ходить.
А в неділю рано в нашій Галичині
Уже пан Петлюра у польській машині.
Карпатськії гори, зійдіть на долину
Січовії Стрільці, прийдіть на годину.
Січовії Стрільці, прийдіть на годину,
Та й розвеселіте рідну Україну.

(записано II. VIII. 1929. в с. Уголка п. Стрий записав С. Охримович ст. філь.).

Історичні факти, що послужили основою цієї пісні, відомі. Бачимо тут негодування на старшин, що було поширене завдяки поганим умовинам підчас облоги Львова 1919. року, а при кінці — акт згоди між Петлюрою й польським урядом. Бачимо, що, поминувши відношення до старшин (що до речі, свідчить про походження пісні з кругів рядового стрілецтва), погляд вірний, „третя команда", що не знала махінацій першої і другої, продала Україну за пятьсот. марок. Ця „третя команда" — це уряд У. Н. Р. репрезентований головним отаманом Петлюрою. Його дальші заходи — співається іронічно в пісні — це телеґрама з Варшави, щоби хлопці „заждали хоть годину" та відобрали Україну ту, що її отаман „продав". Так поставилися найширші круги УГА до цієї справи

Вертаючи до самої пісні — можна означити приблизно й час її повстання Повстала вона по згоді (отже на весні 1920 р.), але мабуть ще перед польсько-українською офензивою на большевиків, бо власне ніякого закінчення пісня не має, а лишає слухача ніби в очікуванні дальших подій. Отже пісня в такому виді, як її бачимо перед собою, повстала зараз, як лише заключено союз.

В такому виді — бо властиво завязок пісні існував уже давніше. Була вона ще в австрійській армії, а пізніше вже в галицькій— але там говорилося про „штелюнки", та що їх віддано Москалеві, а про негодування, відносно старшин, ані про Петлюру не згадувано. Асистент при катедрі української мови на Львівському ун-ті, п. Йосип Шемлей, передав мені її в такому виді:

Я в середу рано, [1]) ще сонце не сходить,
Я в середу рано, ще сонце не сходить,
Зібрав москаль військо тай на нас підходить.
Ци ви, хлопці, спали, ци ви в карти грали,
Що ви москалеві штелюнки віддали.
Ані ми не спали, ані в карти грали
Лишень ми коменди доброї не мали.

Була й деяка відміна в мельодії—мельодія з Ріснятого протяжна, а у старій пісні швидша; була ріжниця і в тонах.

Це показує дуже характеристичний спосіб творення в усній словесності; береться стару основу і прикладається нові строфи, новий зміст. Цей спосіб не вказує на великого артиста—але для усної творчости є характеристичний.

---

[1]) Варіянт: „в середу, на Спаса".

Н. ПАВЛОСЮК

Форма і зміст у мистецтві

(Кінець)

III.

Вихідною точкою мистецької творчости насамперед є внутрішні переживання самого мистця. Мистцем опановує певна сума настроїв, ідей та почувань; він хоче виявити, або точніше — виразити сі свої переживання, втілити їх у тих або инших річевих знаках; се й спонукує його взятись за перо, за пензель або за долото.

Ось так, наприклад, коли Антокольський забирався до праці над одною з кращих своїх різьб, його хвилював образ чоловіка, про котрого він сам так каже:

„В нім могутній дух, сила великого чоловіка, перед котрим ціла московська земля дрожала. Він був грізним; від одного руху його пальця падали тисячі людей; він був подібний до висохлої губки, котра з жадобою всисала в себе кров... і тим більше прагнув. День він переводив дивлячись на тортури та убійства; а по ночах, коли змучена душа і тіло жадали спокою, коли все довкруги спало, в нім пробуджувалася совість, свідомість і уява; вони мучили його, і сі муки страшніші від тортур... Тіни забитих ним жертв підступають, вони заповняють цілу кімнату — йому страшно, душно, він хапається за псалтир, падає на коліна, бється в груди, кається і нарешті падає на долівку зовсім обезсилений... На другий день він цілий розбитий, нервово подразнений, знівечений... Він силкується знайти для себе оправдання, і знаходить його в поступках людей, котрі його окружають. Підозріння обертаються в обвинувачення, і сьогоднішній день стає подібним до вчорашнього. Він знову мучить і сам мучиться".

Ось сі думки й почування, котрі наповняли мистця й котрі він хотів виявити в своїм творі. Щоби виконати сей свій замір, він насамперед підшукав відповідний сюжет. Він мігби був вибрати якого-будь легендарного ката, або кровожерного екзотичного деспота, або ще що-небудь в тому роді. Але він спинив свій вибір на трагічній фігурі Івана Грізного. Можливо, розуміється, що річ малася в відворотному порядку: можливо, що мистець з початку зацікавився сюжетом, а відтак вже в його душі зродились ті почування і думки, про котрі він розповідає вище. Для нас се байдуже. Для нашої цілі важно провести границю між змістом твору і його сюжетом; показати, що зміст твору — не те саме, що зображений в нім предмет.

Здається, ся границя доволі виразно виступає при ось такім определенні понять змісту і сюжету:

Зміст мистецького твору се ввесь той спліт почувань і думок, котрі хотів виразити мистець і котрий наповняв його духа в хвилі творчости.

Сюжет твору є се просто той матеріяльний предмет (духовий або змисловий, один або кілька) котрий зображено в даному творі.

Відповісти на питання, що зображує та або інша картина — зовсім не значить определити її зміст. Відповісти на таке питання значить просто назвати сюжет картини. Ось „Запорожці", укладаючі лист до турецького султана, а ось сей голий чоловік, котрого висічено з мармору, зображує „Мефістофеля".

Такі пояснення вказують лише на сюжети творів і ніскільки не торкаються їх змісту. На питання про зміст мистецького твору приходиться відповідати цілком инакше. Колиби, наприклад, нам було запропоновано определити

зміст хочби того самого „Мефістофеля“ Антокольського, ми моглиби навести про нього прекрасні слова одного критика:

„Мефістофель — се тип чоловіка, що втратив душевне життя, ідеалізм чуття в наслідок однобічного розвою виключно обєктивного знання. Сучасний Мефістофель все знає, все розуміє, все передбачає наперед. Він знає, що се, що діється в реальному світі, є невідмінний наслідок певних обставин та їх точно означеної конструкції; що мале й велике, важне й безвартісне, життя чоловіка й атома, судьба цілого роду людського і найменшого людського стоваришення однаково діються на підставі вічних законів, котрих ніщо в світі ані відкликати ані здержати не може. Чимже є, побіч правильного й невмолимого ходу річей, особисте життя чоловіка? Що значать його зусилля, його ідеали, його мрії, йо о домагання щастя та задоволення, домагання розумного існування, тяглости та тревалости порядку річей, при котрім йому живеться добре? Все се — діточі ілюзії, мізерний самообман, котрий щезає, як мара при найменшім зіткненні з позитивним знанням, розкриваючим сувору, гірку та шорстку правду дійсного життя... В викривлених устах Мефістофеля проглядає глибоке душевне терпіння передчасно постарівшого чоловіка, котрий богато пережив, богато зазнав і зівяв ще в цвіті літ. Мефістофель є се тип чоловіка, в котрім віра в можливість особистого задоволення та щастя безповоротно зруйнована. Сучасний Мефістофель се жертва сумного непорозуміння. Він — не активний початок зла, але, противно, знівечена моральна одиниця, котра стратила точку опору, а в наслідок того — всяку ініціятиву та енергію. Він — се втілене знання і розуміння загальних, абстрактних условин буття, але не здібний ні до якої творчої діяльности, доступної та відкритої лише для тих людських одиниць, котрі лучать із знанням та розумінням повноту індивідуального морального життя“.

Ось зміст скульптури Антокольського, котрої сюжетом „Мефістофель“.

Позвольте однак — скажете ви — атжеж ми щойно чули, що зміст твору становлять ті гадки й почування, котрі хотів виразити сам мистець. Але чи ви певні, що сі думки й почування відповідають вищенаведеним рефлєксіям критика? Чи не фантазує часом сей критик? Може Антокольському й на думку зовсім не прийшло те все, що сей тут наговорив?

На се ми можемо відповісти, що по всій правдоподібности так річ і має́ться. По всій правдоподібности думки й почування, висказані критиком дуже мало подібні до думок та почувань, котрі хотів виразити сам Антокольський, тим більше, що й під оглядом ума, і освіти, і широти світогляду се були цілком відмінні люди.

Однак наше дослідження змісту мистецького твору ще не повне й не закінчене.

Дійсно, ми розглянули зміст лише з точки погляду самого мистця. Однак в житті мистецького твору приймає чинну участь ще одна особа — ч и т а ч, зглядно г л я д а ч. Коли ми вглянемо в психольогію естетичного переживання, то бачимо, що мистецькі твори є особливими побудниками творчого процесу в душі читача або глядача. Обсервація мистецького твору викликає в нас цілу низку почувань і гадок, котрі можуть бути більше або менше виразними, можуть без усякого ладу переплітатися між собою, або зложитись у викінчену систему. Духовий процес, який відбувається в читачеві або глядачеві може бути цілком неподібний до переживань самого мистця. Яка велика є участь читача в житті мистецького (літературного) твору, свідчить такий приклад: читач, звичайно, оцінює поетичний твір відразу і цілком самостійно — сей осуд є для нього майже завсіди вистарчаючим. І лише, коли він с а м не може зрозуміти твору, тоді він шука́є через даний твір шляху до творчої уяви самого автора та питає за його раціями. „Що автор тим твором хотів сказати?“ — питаємо звичайно в таких випадках. Але також дуже часто ми буваємо розчарованими, коли довідаємось,

що автор зовсім не хотів того „сказати", що ми самі собі сказали — хочби навіть ми більше сказали, ніж даний твір заслужив собі на се. Сей факт має для нас першорядне значіння, бо він просто вказує на найважнішу і найістотнішу прикмету змісту — на його многообразність. В мистецькому творі нема одного якогось, точно-означеного і раз на все даного змісту: в ньому — багато змістів.

Ті почування й думки, котрі хотів виразити мистець — ось се один зміст мистецького твору. Ті почування і думки, котрі зродились в душі читача або глядача під впливом обсервації твору (розуміється, в залежности від його власного темпераменту, смаку і т. ин.) — ось другий зміст. Ті почування та думки, котрі виникли в душі третього глядача — ось третій зміст, і так дальше. Скільки глядачів (читачів) — стільки змістів. І так, як нема, по всій правдоподібности, двох людей, котрі думалиб і відчувалиб однаково, так і всі зміст будуть ріжними.

IV.

Таким чином ми розглянули зміст і сюжет мистецького твору. Лишається ще определити, що таке його форма. На підставі всього того, що нам уже відомо, відповідь на се питання не представляє труднощів. Формою мистецького твору ми назвемо його матеріяльну структуру, себ-то всі ті особливости ліній, красок, світла, поверхней і глибин — в малярстві; всі особливости тактів, емоцій, тонацій і тембрів — в музиці; і особливости висловів, розмірів, ефектів і акцій — в поезії: словом, усіх тих зовнішних якостей і напів-якостей, котрі відріжняють даний твір мистецтва від усіх инших.

Та або инша комбінація тих елементів і становить се, що ми називаємо віршем, музичною композицією, статуєю або образом. В противенстві до змісту, форма мистецького твору незмінна та постійна. Щоби виразити свої переживання в видимих, чи загалом змислових знаках, поет укладає розмірні стрічки на папері: він, може, тисячу разів переміщує їх з місця на місце, викидає одні, додає инші, зміцняє треті — словом, шукає тої комбінації, котра видається йому найкрасшою, Те саме діється з малярем, коли він укладає на полотні ріжні фарби та лінії. Але коли вже та комбінація знайдена, вона лишається незмінною навіки. Ні один склад, уміщений поетом в ритм; ні одна риса, ні одно найменше захоплення лінії, ні одно пятно, зазначене мистцем не може бути змінене без того, щоб одночасно не була нарушена індивідуальність даного твору. Колиби руки Джіоконди були зложені инакше, як вони є зложені на образі Леонарда да-Вінчі, змінивсяб цілий характер твору; а лінію її уст вистарчить зісунути лише на пів міліметра, щоби від твору геніяльного артиста не лишилося й сліду.

В той час, як зміст твору однообразний, в той час, як читач (глядач) творить сей зміст по свому — форма не допускає відхилення від канона, даного артистом. Навіть матеріял, з котрого виготовлено твір мистецтва, не є такий байдужий під мистецьким оглядом, як се часто думають. Зовсім не є байдужим, чи збірка поезій буде надрукована на шовковому папері чи на папері до опакування; рівнож не байдуже, чи статуя відлита з бронзу, чи з гіпсу, або висічена з мармору; далеко не байдуже також, яке полотно та який склад фарбів уживав артист або з якого каміння зроблено фасад архитектурної будівлі. Шопенгауер дуже вірно зазначує відносно сього, що колиби ми раптовно довідались, що колюмни та арки якогось храму, котрого красою та величавістю ми щойно захоплювались, зроблені з картону — цілий чар будинку бувби вмить зруйнований.

„Римляни — каже Христіянсен — наслідуючи грецькі оригінали, часто зміняли матеріял, перекладали з язика бронзу на язик мармору: є се одна з причин викривлення грецької античности. Кожний матеріял мав свій означений характер котрий повинен бути узгіднений із загальним характером естетичного обєкту.

Длятого належить вибирати матеріял згідно з мистецьким заміром, або в тім випадку, коли матеріял приготовано вже наперед, йому повинні підчинитись инші фактори".

Подивімся тепер, у якім відношенні до форми знаходиться сюжет твору. Говорячи про зміст, ми виразно розмежували зміст твору і його сюжет, ми підчеркнули, що сі два поняття цілком відмінні. Чи не можна в такому разі провести такуж саму границю поміж формою і сюжетом? Певно, що можна — хоч тут вона й не так наглядна, як у попередньому випадку. З одної сторони, цілком очевидно, що сюжет і форма нерозлучно звязані одно з другим: ми просто не можемо навіть уявити собі якийсь предмет без форми — окремо від ліній та красок, які становлять його. А дана комбінація красок і ліній у всіх нормальних глядачів викликає представлення про один і той сам, точно означений предмет, або групу предметів. Але з другої сторони, з того факту, що ми не можемо уявити річі віддільно від її форми, не слідує ще, що предмет і форма те саме. Се видно, по перше, з того, що в деяких мистецтвах буває форма, яка не зображує ніякого точного предмету — наприклад в музиці, або в архітектурі: твори тих мистецтв мають форму, але не мають сюжета, котрий в инших мистецтвах — приміром в поезії або в малярстві становить невідлучний елемент форми (хоч і тут є вже спроби створення безсюжетної поезії — в новочасному футуризмі і безсюжетного малярства — в кубізмі).

Вже самі сі факти показують, що сюжет і форма не одно і то само. До такого заключення можна прийти й абстрактною дорогою. Дійсно, форму ми определили, як матеріяльну структуру твору: се — та комбінація висловів, або ліній і красок, котра характеризує даний твір. Щож торкається сюжету, себто предмету зображення, то ми повинні самі викликати його в нашій уяві; бо именно в нашій уяві, а не в дійсності сей предмет тільки й існує. Коли ми беремо мистецький твір абстрактно, то бачимо, що він представляє собою в дійсности лише прості мазки фарбів, лінії та пятна, уложені в означений спосіб, або кусні обтесаного мармору. Лише наша свідомість приводить сі мазки і лінії і пятна до порядку, лише в нашій свідомості вони укладаються в виразний предметовий образ, лише в нашій свідомості сей образ і існує.

В чомуж отже основна ріжниця між формою й сюжетом? Та в тому, що перша є комбінацією м а т е р і я л ь н и х елементів, котрі становлять даний твір, а другий — існує лише в н а ш і й с в і д о м о с т і. Під тим оглядом сюжет подібний до змісту, котрий, як ми знаємо, представляє собою чинний духовий процес. Коли ми дивимось на мистецький твір, ми відчуваємо передусім чисто-фізіольогічні вражіння. Під впливом тих вражінь в нашій свідомості повстає складний творчий процес відбирання. Сей процес розпадається на дві части: спочатку наша уява відтворює лише предмет зображення, себто сюжет твору. Ся часть процесу відбирання всіх у глядачів однакова: коли, наприклад, картина зображує жінку, то скількиб не було глядачів, всі вони именно жінку й побачать. Відтак зачинається та часть процесу відбирання, котра у всіх глядачів відмінна: у кожного глядача під впливом обсервації намальованої жінки повстануть свої особливі гадки й почування, кожний обдарує її особливими індивідуальними прикметами. Сю першу, н е з м і н н у часть процесу відбирання ми якраз називаємо сюжетом твору; друга п о в с я к ч а с н о з м і н н а часть становить його зміст.

V.

Так отже ми вияснили істоту змісту, сюжету й форми мистецького твору. Котрим же з тих трьох факторів определюється сама в а р т і с т ь мистецького твору? Очевидно, впливати на вартість не лише мистецького твору, але всякого предмету взагалі, можуть тільки такі його елементи, котрі завсіди лишаються в ньому н е з м і н н и м и. Таких незміних елементів у мистецькому,

творі два: форма і сюжет. Третій елемент—зміст—безнастанно змінюється: скільки глядачів (читачів) — стільки змістів. Значить, зміст не може мати ніякого впливу на вартість мистецького твору. Инакше, розуміється, й не може бути. Коли б вартість мистецького твору определялася самим змістом, то вона безнастанно мусілаби змінятися. Ось, Джіоконда. Сотки глядачів проходять перед нею протягом дня, і кожний знаходить у ній особливий зміст. Коли глядачем буде витончений та блискучий Оскар Уайльд, зміст картини розгорнеться пишним узором, замиготить найсубтельнійшими відтінками та забренить музикою, повного мистецького чару:

„Вона давнійша від скель, серед котрих сидить; подібно, як упир, вона вмирала богато разів і пізнала загробні тайни; вона сходила на глибоке дно моря, і над нею ще мигтить відблеск його погасаючого світла; вона вела торговлю дивоглядними матеріями зі східними купцями; в образі Лєди була матірю троянської Єлени, втілювалась у св. Анну, матір Марії; і все те для неї було не більше, як лише звуками гарфи та флєйт, зберіглось лише в її ніжних, змінливих рисах та лягло легкою тінню на повіки і руки. І, звертаючись до свого приятеля, я кажу: „образ, що так чудово станув перед нами на берегах ріки, виразив у собі все те, про що в протягу цілих віків мріяв чоловік"; і чую відповідь: „на її чолі зійшлись усі кінцеві стремління світа, і під їх тягаром опустились її трошки втомлені повіки".

Але, коли вслід за Уайльдом підійде до картини якийнебудь шевський підмайстер, то від усього того богацтва змісту не лишиться, мабуть, і сліду. Чи се значить, що вартість твору Леонарда відразу змінилась? Таке припущення булоб недорічне, а слідно: не змістом определюється мистецька вартість твору.

Візьмім инший приклад: Шекспір назвав свого „Купця з Венеції" комедією, і трагічна фігура Шайлока видавалася його сучасникам і самому поетові смішною та другорядною. Ґалєрія, мабуть, реготалася свого часу з терпінь жидка-лихваря, подібно, як сучасна публика регочеться з вихилясів якогонебудь Мошка в провінціяльній пєсі. А минули роки, минули сотки літ, і ми стали задивлятись на „Купця з Венеції" цілком инакше: пєса переросла розуміння свого автора і з „комедії" обернулась в жахливу трагедію, котра викликує у нас зовсім инші почування, ніж у Шекспіра та його сучасників.

Пригадаймо однак, що крім змісту, котрий вкладає у твір читач або глядач, ми розріжняємо ще той зміст, котрий хотів виразити сам мистець, ті почування й гадки, котрі він хотів втілити в своїм творі. В такому разі, може якраз отсим змістом і определюється вартість мистецького твору? Розуміється, що такий погляд бувби також неправдивий. Правда, що для того, щоби створити великий твір, мистець повинен бути захоплений його змістом, повинен бути зворушений глибокими почуваннями та гадками. Але цілком очевидно, що сього одного зовсім не вистарчає для створення монументального твору. Глибокі гадки та натхнені почування можуть зродитися в душі й пересічного мистця або дилєтанта, однак композиція, котру він створить під їх впливом, може показатися цілком безвартісною. Якась означена сума змісту, котру стремить виразити мистець, можливо, що є одною з конечних условин творчости —се найбільше, що загалом можна про нього сказати; але він ні в якому разі не определює собою вартости мистецького твору. Навіть при найвеличавійшому змісті може вийти вельми незначний твір.

Подивімся тепер, яке значіння для вартости мистецького твору може мати його сюжет. Тут передовсім належить опрокинути мильний погляд, немовби то сюжет був цілком байдужий. Нам кажуть: „вязанка добре намаяьованої цибулі висше стоїть від намальваної зле Мадонни". Цілком слушно, але порівнювати можна тільки однородні величини. В данім випадку добре намальовану цибулю нале-

жить порівнювати з добре намальованою Мадонною. При такому порівнанні цілком очевидно, що другий сюжет дасть більшу поживу для ума і серця глядача, викличе в нім богатший та складнійший процес, ніж перший. Цілком зрозуміле також і се, що глибокий сюжет не кожному по силі: мистець, котрий досконало зображує вязанку цибулі, може показатися нездібним справитися з темою Мадонни. А втім, колиби предмет зображення був цілком байдужий, що моглоб пошкодити мистцеві на один сюжет створити такий самий гарний образ, як і на другий? Нарешті, є й ще одна проста застанова, яка доказує важність сюжету. Уявім собі, що мистець хоче виразити в своїм творі настрій святости, любови та побожности. Він мігби покористуватись до того ріжними сюжетами—але не кожним. Цілком зрозуміло, що вязанка цибулі булаби в данім випадку цілком невмісною і ніяким робом не виразилаби думок артиста. На сім прикладі особливо виразно бачимо, що сюжет не є байдужим для мистецької композиції Але чи він определює цілком вартість мистецького твору? Певно, що ні. Се бачимо з того, що і гарна і негарна картина можуть мати один і той сам сюжет. Вистарчить для того порівняти спільний сюжет „весни" в опрацьованні кількох ріжних поетів, щоби се стало для нас цілком наглядним.

Отже, ні зміст, ні сюжет не определюють в цілости вартости мистецького твору. Зміст не має на неї ніякого впливу, сюжет—хоч і має досить важне значіння, але одного його не вистарчає. Деж нам шукати вирішення нашого питання? Очевидно, в царині форми. І дійсно, коли ми спитаємо себе, чим взагалі ріжниться мистецький твір від немистецького—одинока відповідь може звучати так: Ся ріжниця лежить у їх формі. Чим ріжниться мистецький опис від наукового або географічного; чим, наприклад, ріжниться опис Дніпра в творах Гоголя від опису того самого Дніпра в підручнику географії Калитовського; чим ріжниться історичний роман від підручника історії, чим ріжниться картина геніяльного артиста від неграмотного мальовила кімнатного маляра? Формою і тільки формою. Мистецький твір родиться на світ від того моменту, коли повстає його форма, і вмирає, як тільки ся форма руйнується або викривлюється.

Візьміть перший-ліпший вірш, що прийшов вам на думку:

„Як лютують вітри
І скрізь ніч, всюди хмари понурі—
Ти тоді уставай, свою зброю бери
І борись серед темряви й бурі!"

Переставте трошки його слова і напишіть ось так: „Як вітри лютують, скрізь ніч і всюди понурі хмари — ти уставай тоді, бери свою зброю і серед бурі й темряви борись!" Все лишилось те саме; ми не викинули й не додали ані одного слова, ні одної гадки. Ми змінили тільки форму — і мистецька композиція щезла. Вона не існує більше. Замість неї перед нами кілька блідих, незугарних фраз. Те саме запримічуємо і в пластичних мистецтвах: яка-небудь мало-замітна риска в оці, яке-небудь малозначне заломлення лінії уст може викривити мистецький твір до непізнання. Але якщо найменша зміна форми може спричинювати такі катастрофи, може обернути твір невмирущої краси в цілком безвартісну карикатуру, значить формою як-раз і определюється цілковито вартість мистецького твору.

Ми можемо закінчити наш короткий начерк ось таким определенням: мистецький твір — се мертва форма, й нічого більше. Се — умовий знак, се — символ, котрим означує артист свої внутрішні переживання. Се — чиста форма, котру кожний читач і глядач виповнює особливим змістом.

ВСЯЧИНА

Католицькі організації молоді

Українські Владики Галицької провінції видали дня 13 жовтня ц. р. в навечіря Покрови Пречистої Діви Марії спільний Пастирський Лист з нагоди т. зв. пацифікаційної акції в тій провінції.

В цьому Листі, в якому на жаль сконфісковано три цілі уступи, міститься поклик до української молоді слідуючого змісту:

„На закінчення ще пару слів до Вас, наша молоде! Ви молоді літами, а чувствами горячі. У Вас могутнє почування любови до Вітчини; вона домагається діл, до діл взиває. Витревайте у службі цеї любови й не жалуйте жертв таких, яких вимагає народня справа у теперішній хвилі — жертв згідних з наукою Христа, з добром Народу.

„Ми до краю обезсилені, щоби прийти до себе, вернути до здоровля й сили, народ наш потребує щоденної, тихої, муравлиної, будуючої та продуктивної праці на всіх ділянках життя; потребує праці господарської, суспільної, культурно-просвітної, наукової, потребує католицької організації. Якже много тут відлогом лежить! У тій праці витревайте, до цеї праці підготовляйтеся, беріться до неї всі молоді. Правда, — теперішні обставини виїмково непригожі, але тим більше та праця так для нас конечна, як саме життя.

„У підпольну роботу не дайтеся нікому ввести. Злочину на Вас і на Вітчині допускається той, що відводить вас від позитивної праці, наклонюючи до конспірації.

„Працюйте явно для народа, підпорядковуючи все ту Вашу працю Божому Законові.

„Родичів і старших не легковажте, противно, хай їх життєвий досвід і відповідальність перед суспільністю все доповнює й кермує в розвазі молоду й буйну Вашу ідейність“.

Ми навели цілий уступ Пастирського Листу, щоби наглядно пізнати, як Преосв. Епископат однозгідно, одним серцем та одними устами взиває молодь до позитивної, щоденної, тихої муравлиної праці на всіх ділянках життя.

Наша молодь тепер як ніколи потребує опіки, щоб не змарнуватися й не піти на манівці. Гарно розвинені й успішно виховуючі народні організації молоді розвязані. Молодь розпорошена й полишена самій собі без жадної спільноти й суспільної опіки, виставлена на небезпечні підшепти ворогів нашого народу, на конспіративні провокації, на орієнтації ворожі нашій вірі й народности, та молодь потребує тепер особливішого батьківського проводу, щоб звести її ідейність і горячий патріотизм на шлях „згідний з наукою Христа і добром Народу“.

Для такого проводу та виховання нашої молоді остали нам дві організації, якими опікується Церква: одна гуртує загал молоді без ріжниці стану, віку й полу: це „Марійське Товариство Молоді“ — друга спеціяльна для молоді всіх вищих шкіл: Товариство Українських Студентів Католиків „Обнова“. При тих товариствах є осібні секції для старших, котрим дороге релігійне й національне виховання молоді.

Якщо хочемо ратувати нашу молодь і тим самим будувати кращу спільну нашу будучність, хай у тих організаціях закипить тепер життя.

Не схиляймо вниз прапора! Католицький прапор, прикрашений хрестом, святими образами та жовто-блакитними лентами, — ось знамя, в якому побідимо супостатів світа.

Молоді й старші, зєдинені одною вірою та проняті одними патріотичними почуваннями, зможуть створити сильну боєву армію для виборення вічного й дочасного добра Українському Народові.

Любий наш Архипастир у своїому поклику з дня 22 жовтня ц. р. закликує до гуртування всіх українців в Союз Католиків отсими вступними словами:

„Важкі часи і наближаючіся ще чорніші хмари змушують нас згуртуватися суцільніш аніж досі та полягаючи на Божій правді, у власній сильній єдности обороняти те, що нам усім найдорозше і святе“.

Отже дорога молоде, до праці!
Христос наша сила!

Щоби загал нашої молоді пізнав, що таке згадані вище католицькі орґанізації молоді а іменно: „Марійське Товариство Молоді“ і „Обнова“ — про ті орґанізації подам дещо з їх історії та сучасного стану тих товариств.

1.

Марійське Товариство Молоді.

Це товариство повстало на заході рівночасно з поширенням протестантизму в XV столітті. Протестантизм викинув з релігійного життя ріжні церковні орґанізації, культ Преч. Діви Марії та інші релігійні практики. Наслідком того впала побожність і почало ширитися моральне зіпсуття.

Щоб охоронити шкільну молодь перед впливами протестантизму, почали деякі побожні вчителі в Італії збирати шкільних дітей коло престола Божої Матери й горячими своїми промовами заохочували їх до діяльного почитання й любови Пресвятої Діви та наслідування Її чеснот. Почин дав учитель ґраматики при школі в Сиракузі на Сицилії іменем Севастіян Каравасі. Показалося невдовзі, що ті учні, котрі брали постійну участь в тих сходинах відзначалися найбільшою пильностю й чистотою життя.

З тих шкільних ґуртків повстали „Дружини“ (Содаліції) на статутах затверджених папою Ґригорієм XIII дня 5 грудня 1584.

Папа Сикст V в р. 1586 позволив закладати Марійські Тов-а для всіх католиків кождої професії й стану під тою умовиною, що всі дружини будуть сполучені з Матірною Дружиною в Римі, званою з латинська „Prima Primaria“.

Завдання Марійського Тов-а є дуже широкі та величні, а заразом ясні й конкретні. Можна їх коротко представити отсими словами: Марійське Товариство має на меті виробити своїх членів, згуртованих в окремі дружини (або кружки) по станах зглядно професіях, при помочі особлившої набожности до Пречистої Діви Марії, на досконалих християн католиків, готових до апостольської діяльности, щоб через тих своїх членів піднести поодинокі суспільні стани, а через стани ціле суспільство. Отже найвище завдання Марійського Тов-а це: а) світське Апостольство, до якого веде б) духове вироблення, а яке осягається через в) набожність до Пречистої Діви Марії.

На українських землях після прийняття Берестейської Унії з Апостольською Столицею стрічаємо в історії тут і там спомини про Марійські орґанізації. Ревним пропаґатором тих орґанізацій був митрополит Велямин Рутський, одначе більший розвій орґанізації датується вже після світової війни. Маємо вже Марійські Товариства пань, дівчат, слуг, але найбільше розвинулося Марійське Товариство Молоді завдяки невсипущим трудам о. Д-ра Йосафата Маркевича з Чина св. Василія Великого.

Це Тов-о має три степені. Старша молодь ґрупується в Марійські Дружини, молодша в Марійські Кружки, а всі дорослі: мущини, жінки й незорганізована в інших степенях молодь в Марійські Союзи. Головна управа М. Т. М. у Львові орґанізує і обєднує всі три степені, реґіструє їх, наглядає, опікується ними і старається про відповідні для них видавництва. Тепер видає: а) Ілюстрований місячник для молоді та шкільних дітей „Наш Приятель“ б) „Цікаві оповідання“ з ілюстраціями, в) Листки для поглиблення світогляду й знання на теми суспільні, фільософійні й релігійні під заг. „Правда“ *) ґ) Інші принагідні видання переважно морального й релігійного змісту по дуже низьких цінах. д) Орґан Управи Мар. Т-ва М. під заг. „Вістних Мар. Тов.“, що виходить неперіодично, е) Калєндарці „Ідея“ і „Наш Приятель“.

Мар. Т-во Молоді змагає до будови свойого власного „Марійського Дому“, де моглиб відбуватися зїзди нашої орґанізації цілого краю і реколєкції, де булаби гарна й простора каплиця Божої

*) Всіх випусків „Правди“ вийшло досі 17 чисел, друкованих по 2.000 прим. ; „Цікавих Оповідань“ 19 чисел по 3.000 прим. ; „Наш Приятель“ виходить вже десятий рік по 10.000 прим.

Матери, бюра Мар. Т-ва, складниця згляднo книгарня Марійських видавництв і велика бібліотека. На ту ціль збираються жевтви як „Дар Марії“ на будову Марійського дому у Львові, а Т-во видало відповідні цеголки до збирання цих жертв.

Треба ще тут згадати, що М. Т. М. дає рік-річно змогу відбуття стислих реколєкцій для середнєшкільної й академічної молоді. Дотеперішні досвіди, вдоволення молоді й родичів, поважна фреквенція (пересічно около 250 молоді в однім році) майже з усіх заведень краю — все те доказом, що заходи Тов-а в цій ділянці вінчаються поважними успіхами.

Головна Управа М. Т. М. має постійну канцелярію й відповідний персонал у Львові при вул. Сикстуській 39-а; є отже всі дані, що це Тов-о розбудує свої аґенди відповідно до вимог і потреб нашого життя.

Велика відповідальність тяжить на наших провідниках а в першій мірі духовенстві, щоби кожда парохія і школа подбала про основання в себе Марійських орґанізацій.

2.

Товариство Українських Студентів Католиків „Обнова“

В р. 1918 заходом о. Д-ра Маркевича заложено першу Марійську Дружину для університетської молоді. Мимо воєнних подій, які спинили були на якийсь час розвій тої орґанізації, Марійська Дружина видавала свій орґан а іменно місячник „Поступ“.

В 1925 р. повстала у Львові „Українська Християнська Орґанізація“ (УХО) для скріплення релігійного життя і для оборони Католицької Церкви. При тій орґанізації отворилася Секція для університетської Молоді під назвою „Українська Християнська Студентська Орґанізація“ (УХСО), що існувала до листопада 1929 р. Відтак студенти згуртовані при тій орґанізації задумали заложити самостійне академічне товариство, в якім булиби також узгляднені їхні станові інтереси, тому в грудні м. р. зліквідували УХСО і вибрали „Ініціятивний Гурток“, що мав зреалізувати повзяту ухвалу і підготовити все, що відносилосьби до заснування нового товариства.

Заходи Ініціятивного Гуртка протягнулися до березия 1930 р. й довели до уладження в днях 16—22 березня великодних реколєкцій для студентства, які закінчилися великодною сповіддю і приняттям св, Причастія серед 146 студентів(-ок). Після того виголошено реферат у салі Дух. Семинарії про потребу заснування студ. кат. Тов-а, якого перші загальні збори відбулися в четвер 27. березня ц.р.в приявности сотки студентів (-ок) й о. Дра М. Конрада, опікуна новозаснованого Тов-а. Це Тов-во, яке названо „Обновою“, засновано з рамени Католицької Акції, а його статут є затверджений Митрополичим Ординаріятом. У члени Тов-а вписалося тоді 93-ьох студентів(-ок). Тепер число членів виносить 115.

Метою Тов-а є поглибити та скріпити Католицький світогляд серед своїх членів, плекати товариське життя і взаїмно помагати собі в студіях. Статути предложено також до затвердження університетським властям. До кінця минулого академічного року відбулося 6 сходин членів, на яких виголошено відчити з дискусією на такі теми: Релігійне та моральне тло Католицької Акції, ґенеза і догматичні підстави та орґанізаційна схема Кат. Акції. Враження з подорожей о. Ректора Сліпого. Зміст і значіння енцикліки Папи Пія XI про духовні вправи „Mens nostra“. — Тов-о „Обнова“ взяло участь в II. Конґресі Католицьких Словянських Орґанізацій Академічних в Любляні (Югославія), куди вислало двох своїх відпоручників 23—27 липня ц. р.

Тов-о „Обнова“ гуртує студентів Католиків і вони яко такі можуть стати звичайними членами товариства. Одначе надзвичайними членами моглиби бути й студенти некатолики. Спомагаючим членам з правом звичайного члена може бути кождий нестудент, котрий зложить річно 20 зол. вкладки зглядно одноразово 100 зол. Члени спомагаючі творять рід „Сеніорату“, якою подрібна орґанізація залежатиме від волі його членів.

Це академічне товариство повинно наше католицьке громадянство морально й матеріяльно спомогти.

В інших державах католицькі круги незвичайно інтересувалися католицькими студентськими організаціями. На їх ціли складають княжі дари.

Такої опіки дізнає й польське тов-о академічне „Odrodzenie". Отже й у нас треба збудити католицьке сумління як найширших кругів і проявити активну піддержку цього молоденького та багатонадійного академічного товариства.

Д-р К. М.

Про будову тіла й характер людей

Людина завдає собі часто питання, чи будову людського тіла можна в який спосіб означити і поставити її в звязи з характером кляс людей?

Відповідь можна дати ріжну, відповідно до обсервації людей. Богато творів написали вчені на ці дві теми. Та ми тепер досить відтяті, сказатиб, від світа, занепад культури великий, звязь з наукою позакордонною вельми слабка, а на спровадження книжки горожанин републики часто не має гроша. От чому хочу поділитись з достойними читачами найновіщою гадкою на вище згадану тему. В невеличкому місті Марбурзі, де однак як відомо є університет і куди виїздила перед війною і наша молодь на тихомирну науку, живе професор Ернст Кречмер, який написав цікаву книгу: „Körperbau und Charakter".

Саме недавно вийшла вона друком в Берліні вже в осмому виданню накладом Юлія Шпрінгера. Світогляд автора, неначе споріднений з українською етнографією, характер лихого малює сухим, худощавим; інтриганта як в пєсі „Ой не ходи Грицю на вечерниці", як горбатого, викривленого не лише душею але й тілом; відьму сухореброю з пташачим носом. Святці вельми худощаві, бліді з довгими членами тіла. Та автор підходить до теми зі спеціяльними психіятричними обсерваціями соток людей, їх предків, споріднених. Він ділить людей після будови тіла на 1) астенічний тип, або лєптосомий, 2) атлєтичний, 3) пикнічний.

Астенічний тип визначується худощавістю, плечі вузькі, грудна клітка довга, вузька, плоска так, що ребра легко можна почислити, малокровна у них скіра, мала вага тіла пересічно 50 і пів кільогр. і непропорціональна до висоти тіла, що звичайно буває коло 168 цм. Обвід грудей 84.1 цм.. У відношенні до обводу бедр на 84.7 цм.—за малий. Тип цей є ніжним, слабовитим вже від дитинства: ні в середнім віку, ні в старости не має наклону до розвою мязів і товщу, хоч їсть багато. Наклін є скоро старітися і між 35 і 40-ковим роком лице покривається уже зморщками. В часі дозрівання в 16. році життя зріст досягає 165 цм., а в вісімнайцятім доходить нераз до 176 цм. Автор зве той тип людей також лєптосомим, щоби ліпше узагальнити його яко вузький тип, супроти другого, який зве атлєтичним. Пізнати останній з 18 роком життя, але плястично виступає з 25 р. Коло пятидесятки є він ще замітний, але мускулятура опісля ослабає і тільки кости вказують на передший атлєтичний тип що був високий на 170 цм. (жінки 163 цм.) з вагою тіла 62.9 к. жінки 61.7, обєм грудей 91.7 у жінок 86 цм., обєм руки 21.7, жінки 20 цм., довжина ніг 90.9. Кістяк дуже сильно розвинений. Висока голова спочиває просто на свобідній шиї, яка лучиться з трапезоватими добре розвиненими широкими плечима. Мускули покриті товщем надають тілу грубости.

Третій тип то пикнічний. Мягке широке лице, середний ріст тіла; обємисті: голова, груди і черево з наклоном до товстіння, руки короткі, мягкі, плечі округляві. Голова з шиєю здається, що скотиться в долину, тому горішний хребет зігнений. Цікаве, що той тип коло 30 року життя прибирає скоро на вазі, а доходить перед 60 роком життя до 107 к., щоби відтак рівночасно з психічною депресією спасти майже нагло до сімдесяти кілька к.!

Дуже цікаві є трактати про темпераменти в звязи з дослідами над родиною і будовою тіла. Розріжняємо тут цикльоїдні темпераменти.

Перша ґрупа сих темпераментів дає людий товариських, добродушних, при-

язних і людей доброго серця. Друга ґрупа це веселі, повні дотепу, жваві, скорі а треті то спокійні, мягкі, важливі. Попри товариські одиниці знаходимо також при цикльоїдах і людей, з депресійною закраскою, трівожних, котрі для шукаючих їхнього товариства є милі, доступні, але люблять тихе, мирне житя в крузі родини чи приятелів як їм догідно. Всі ті люди як бувають сумні, то не з успосіблення а з приводу якихсь подій; вони балянсують між веселим а сумним

Схізоїдні темпераменти то типи, з котрими поживеш і десять літ а ще їх не пізнаєш. Боязка дівчина, що довго служить в місті, є для всіх лагідна а одного ранка убє троє дітей. Молодий чоловік дається провадити, всадиш його на коня, він впаде з нього. Нічого не говорить а одного дня явиться том його поезій! Вони як староримські фасади зі спущеними віконницями, де внутрі будівлі при темнавім освітленню відбуваються бенкети. Депресивні вагання тревають у цього темпераменту людей від колиски до гробу. Сюди причислити богато пануючих і поетів, котрі по якомусь часі пр. зі сороковим роком життя занепадають на гіпохондрію та зневіру. І тих життя темпераменту можна поділити на три ґрупи: нетовариських, тихих, без гумору, диваків. Друга ґрупа то трівожні, чутливі, нервові але люди, що люблять природу і книжки. Третя ґрупа, то добродушні, байдужі, тупі і дурні. Схізоїдні типи дають і умово недужих. Люди цього темпераменту головно з інтеліґентних сфер.

До конкретних типів схізоїдного темпераменту причислює автор тип аристократа вільнодумно-зимного, переборщено-чутливого-афекта, патетичного ідеаліста, відтак йдуть зимні типи деспотів, гнівливі і ин.

Найліпшим типом людей є пересічні цикльотимні і схізотимні люди, котрим відповідають додатні типи будови тіла, про які ми вище говорили. Тому належить певні психози вважати за карикатуру нормальних типів а не за форми означених психоз. До пересічних корисних типів причисляє Кречмер: веселих говірливих, які дають оживляючий свіжий елємент і є радо бачені. Спокійні гумористи, що сидять обсервуючи, це вірні други. Вони не терплять принципів і обходяться з людьми добре. Інші корисні типи то тихі вдоволенці. Флєґматики волять тихе життя по провінції, рішаються дуже повільно а з усіма живуть добре. Плачуть часто. Відтак йдуть типи вигідних споживачів, діяльних практиків, що не дбають про ранґи і відзначення а сидять в усіх комітетах. Всі ці типи, то цикльотимні темпераменти. Між схізофренними типами знаходить наш професор ідеалістів чужих для світа, зимних панів і еґоїстів та сухих без дотепу, вогню, сміху. То типи з гіпохондрійними забаганками.

Таким чином можна з будови тіла і психози при дослідах над загальною характерольоґією людей дійти до означеного висліду. Вони справляються та взаїмно доповнюються. Через це можна загально психольоґічну науку про темпераменти поставити на трівких основах. Звідсіль піде легко аналіза ґеніяльних людей як трибунів люду, веселих орґанізаторів та вкінци „посередня“ опортуністичних політиків та инших ґруп як моралістів, фанатиків і людей з зимним вирахованням. Та цю проблєму вдається так скоро розвязати. Вона є надто звязана з живим життям, а через те й годі її наскрізь обєктивно, „науково“ розвязати.

о. д-р Йос. Застирець.

До статті про Наріжного

Соколов у своїй книжці про Наріжного (гл. поп. число) завважує, що Наріжний пише про минуле України в останніх роках свого життя, і кладе це у звязок з відродженням нової укр. літератури. Але Н. писав „Славянські вечорі“ раніше 20-тих років. Врешті, це не зміняє в нічому погляду на відношення Н. до укр. минулого. — За спровадження книжки Соколова з заграничної бібліотеки (з Праги) складаю тут щиру подяку п. дир. Волошенкові.

Теофіль Коструба

БІБЛІОГРАФІЯ

ПАСАНТО: Злочинець. Новеля про американську справедливість. В-тво „Вікна", Львів 1930 р. стр. 16. 8°.

СТЕПАН ТУДОР: Молошне божевілля. Патетична повість про Міру, Лі й колєктив. В-тво „Вікна" Львів 1930. Стр. 78. 8°.

Обі ці книжки видані комуністами, але не для комуністів. В цьому саме й суть характеристичного сьогодня парадоксу комуністичної літератури, яка не є зовсім комуністичною. Фрази про колєктиви, заводи, маси, лозунги й тим подібні акцесорії інвентаря пролєтарського письменника, можуть бути хиба своєрідним усвідомленням (скажемо: членами компартії) якогось „буржуя", який хоче, може й цікавиться комуністичними зовами в письменстві.

Инакше кажучи, комуністична література це ніяким чином не є література для комуністів, а навпаки виключно письменство для зненавиджених („грабіжників, ссавців крови, молохів"...) буржуїв. Дивно воно, що правда, виглядає, дивно по стільки головно цим, які знають згори, що пишуть не для цих, про котрих пишуть...

Своєрідний глухий кут пролєтарської літератури.

В слід за цим пролєтарське письменство, як призначене для „буржуїв" себто цих людей, які можуть бути симпатиками, чи скажемо навіть носіями цих ідей, мусить силуватися на тенденцію під певним кутом описувати чи творити та уявою доповнювати випадки, щоби таким чином створити відповідну атмосферу й переконати читача. Творча обєктивність не існує, існує лише насилля, бо як з одного боку письменник є вязаний певними згори означеними нормами, так знова з другого письменник мусить відкидати непотрібний а той шкідливий і небезпечний (для програми) вантаж у виді цих життєво особистих форм, в яких доводиться нам жити.

Хто з читачів з увагою придивляється пролєтарській (чи радше т. зв. пролєтарській, бо правдиво-мистецька річ ніяким робом під цей час не може бути пролєтарська!) творчості, цей з певністю завважав уже ці ухили комуністичних письменників, які за правилом психольогії творчости перестають бути або комуністами або письменниками. Це можна завважити й у нас і на Наддніпрянщині. Шукання инших форм у Тудора чи Бобинського це звичайнісінький собі „ухил" — спроба чи просто шукання. Усвідомив собі це й Хвильовий, що більше: усвідомлюють собі це й наші галицькі новошляхівські „цадики, друкуючи чи заохочуючи читати або всякого рода тенденційну „Hintertreppenliteratur" або просто письменників, які „з правдивим", себто по програмі ГПУ, комунізмом не мають нічого спільного.

Новелька Пасанто про „американську справедливість" п. з. „Злочинець" наглядно виказує глухий кут комуністичної літератури. Колиб найшовся правдивий ґеніяльний критик або письменник-комуніст (а це, як я згадав, тепер неможливе!), то рішуче заборонивби в імя цьогож таки комунізму друкувати такі речі. „Злочинець" виказує ясно, що письменство (комуністичне) це лише тенденційно зготовлений матеріял, стаття якоїсь першої-кращої комуністичної рептильки, вбрана насильно в форму новелі, себто оповідання вязничного сторожа зі вступом і закінченням. Сам сюжет — безумовно знаменитий. Колиб не було цеї форми „про американську справедливість", колиб, скажемо, цю саму річ написав був Ґі де Мопасан, то воно булоб (може скажемо з инших причин, не-творчо, шкідливо, але) по мистецьки й що найважніще: булоб літературою! Правда: деж тоді комунізм? Програма? Пролєтар?

Ось в тому й суть!

Скажемо: це одна сторінка медалі. Всюди є тенденція, яка, це инша справа, не мішаймо її з літературою, але є в комуністичному письменстві й инші речі, які не є тенденційні. Прекрасно. ось „Молошне божевілля" С. Тудора: Значить, пригадайно собі, що письменство не є „властивість поодиноких каст

сфер людей, а добром загалу, керницею з котрої і т. д. поживою, яка й т.д.“ Словом: для всіх!

Послухайте: на стор. 5-тій читаємо (перша сторінка повісти!): „Лі. Тут Лі-Лі-Лі Лі. Тут-там, тут-там Лі як в оргії! Яке залізне божевілля вимірює твій шлях, Лі?! Проходить девята й велике, біле крило сонця злітає понад крівлі й паде на наші вікна. Лі скрикує сріблисто. Лі сплигує на землю й піднявши прапорцями ручки кидається просто на того. О, Лі, там глибінь. Мата стигне й протягнутими долонями. Михайло чуть торкає голову (він лід!)... Лі скаче на ліжку й осліпло зорить горючого птаха, що виходить важко на крівлю“...

Думаю, вистарчить! Не в тому річ як ця позість написана, не в тому річ хто її писав, але скажіть мені будь ласка, хто з „пролєтарів“ це зрозуміє???

Л. Нигрицький

Переписка Редакції

Впр. О. Ю. К., Чайковичі. Просимо о дальші праці, про які згадували в листі. Хотілосьби нам у новому році поліпшити й збогатити зміст „Поступу“, до чого конечна Ваша цінна співпраця.

В. П. Денис Демченко. Згода. Тільки вибір мусить бути більший і треба ще опрацювати над формою вірша. Ждемо.

І. П. Сендецький. Признаємось, що симпатичніші нам Ваші вірші, як „Нерон“. Просимо більше і частіше присилати.

Впр. о. Др. Й. М. в Б. Від нового року міститимемо статті з ділянки фільософії, пера п. Дра Я. Ясенівського та ин. Сподіємося в той спосіб вирівняти прогалину.

Новик у Кр. „Поступ“ не є для дітей; це раз. Друге: Честертен, даючи о. Бравнові хвилеве заняття детектива, зовсім не понижує священичого стану. О. Бравн детективом з професії не є, ані не передає вишуканих злочинців властям до покарання; старається тільки звести їх з лихої дороги, як годиться доброму душпастиреві. Дальше: малюючи о. Бравна, католицького священика, як високо-інтеліґентну й симпатичну людину, Ч. тим самим ширить у протикатолицькій Англії (і де тільки є ворожість до католицтва) симпатію до кат. священства та прогонює пересуд про обскурантизм католиків. Бо суть творів Ч. з героєм о. Б. не в їх детективній сенсації, а в ідеях, котрі ті твори сливе несвідомо в читачах защіплюють.

Тзв. „клєрикал“. Ми не є клєрикали, тільки католики. — Такі статті печатає „Нова Зоря“ згл. „Нива“. — Псевдонім є на те, щоб саме псевдонімом бути; жаліємо, але ред. тайни не зрадимо (як і Ви не підписались). Містимо „слабі“ речі, бо „сильних“ ніхто не присилає; робимо це в тій вірі, що з тих „слабих“ виробляться колись „сильні“ мистці: тій ідеї служить „Поступ“ уже 10 літ.

В. К. Силябічним віршем українці в XX ст. не пишуть; це було добре в часах Сагайдачного. Поезія це не є виключно натхнення, але і знання і праця. Не псуйте паперу.

ВІД РЕДАКЦІЇ

Цим числом закінчили ми 10. рік видавання „Поступу“. Читачам випадає справити нам ювилей. Безцеремонно просимо читачів владити його ось-як:

1) заплатити довги
2) негайно переслати передплату
3) зєднати нам нових передплатників
4) менше критикувати, більше дописувати
5) вибачити нам усякі прогріхи, котрих у нас дуже багато
6) молитися в наших намірєннях
7) не забувати, що тільки по єдности діла й по взаїмній любови пізнати католиків.

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ Ж-2335 п

ІНТЕРЕС — ПРИЄМНІСТЬ — КУЛЬТУРНІСТЬ

кажуть Вам вступити в члени кооперативи

Видавничий Інститут „ДОБРА КНИЖКА“ Львів, Содова 4.

бо кождий член сеї кооперативи:

причинюється до католицького пресового апостольства на наших землях,

через читання видань сеї кооперативи образує й морально розвиває себе та любо проводить вільний час,

дістає всі видання власні кооперативи за половину ціни, може отже на тім іще й добрий гріш заробити!

Щоби стати членом кооперативи „Добра Книжка“ треба: 1) прислати 25 зол. на уділ (можна сей уділ сплачувати місячними ратами по 5 зол.), 2) прислати 5 зол. вписового, 3) виповнити і прислати заяву вступлення в члени кооперативи (друковану заяву до підпису висилає „Добра Книжка“ даром) — все те на адресу:

„Добра Книжка“, Львів — Lwów, skr. p. 11.

Нехай не буде доброго українця-християнина, котрий не бувби членом кооперативи „Добра Книжка“!

Видання в. і. „Добра Книжка“ такі:

ІСТОРИЧНІ ПОВІСТИ:

(по 4 зол. за том, для членів тільки по 2 зол.)

Будзиновський: Пригоди Запорожських скитальців — (190 стор.)
Вволес: Бен Гур (190 стор. + 4 ілюстр.)
Дежеліч: Софію вибрав (232 стор.).
Лещук: Криваві сліди (164 стор.).
Лотоцький А.: За волю Ірляндії (160 ст.)
„ „ Кужіль і меч (170 стор.).
„ „ Лицар в чорнім оксамиті (208 стор.).
Монкевич: Слідами новітніх Запорожців (спомини з 1918 р. — 208 ст. + 15 іл.).
Монкевич: Чорні Запорожці (спомини з 1919-20 рр. — 170 стор. + 14 ілюстр.).
Оркзай: Багряний цвіт, 2 томи (324 ст.).
Ценевич: Злощасний самоцвіт (224 ст.).
Єж Т. Т.: В ярмі султана (2. т., друкується).

ІНШІ ПОВІСТИ Й ОПОВІДАННЯ: Ціна

Бохенський: Тайна червоного посольства (друкується). зол.
Гомзин: Прокляті часи . . . . . 0·50
Деллє Ґраціє: Два вороги. . . . 0·50
Єрґензен: Притчі . . . . . 1·—
Кервуд: З тавром убийника . . . 4·—
Курдидик: Ясні вогні . . . . . 0·50
Ляґерлєф: Різдвяні рожі . . . . 0·50
„ Хустина Вероніки. . . 1·—
Матісен: Зачарований годинник. . 0·50
Полянич: Перша ніч . . . . . 0·50
Филипчак: Сила волі. . . . . 4·50
Честертен: Знак зломаного меча . 0·50

КНИЖКИ РІЖНОГО ЗМІСТУ:

А. Б.: Більшовики й селянство . . 0·50
„ Більшовики й релігія . . . 0·50
„ Мученицьке Мехіко . . . . 0·50
Бензен: Парадокси католицизму . 4·—
Бодревич: Стежечка в рай (маєве набоженство) . . . . . 3·—
Бохенський: Срібні тіни (про кіно й фільму) . . . . . 3·—
Васьків: Де Бога нема (драма, 1 дія) 1·—
„ Жених з міста (ком., 1 дія). 1·—
Вільна школа . . . . . 0·50
В. Я.: У невидимій сіти (хто панує над світом) . . . . . 0·50
Голубець: Галицьке малярство . . 3·—
Западник: Св. Кирило й Методій, апостоли церковного зєднинення . 1·50
Кабаровська: Тарас пастушок (пєса для дітей) . . . . . 0·50
Марієнко: Ради для нежонатих. . 0·50
Мацелюх: Де нам шукати Бога. . 1·50
Ростан: Самарянка (драма) . . . 1·50
Яценків: Нове джерело багацтва— шовківництво . . . . . 1·—

та багато инших книжок.

Цінники шлемо даром.

Усі ті видання дістануть члени кооперативи „Добра Книжка“ (котрі вплатять вписове 5 зол. і повний уділ 25 зол.) за половину ціни! Є се чистий інтерес для них (ось приміром: вичислені тут видання кооперативи коштують для нечленів 85 золотих., а члени платять за них тільки 42.50 зол., отже мають уже 42.50 зол. зарібку на тих 30 зл., що їх заплатили за вписове й уділ; крім того мають іще сталого уділу 25 зол., котрим можуть розпоряджати після приписів статута кооперативи). Для того кождий мудрий та чесний чоловік, що любить книжку й культуру, не пожаліє гроша і вступить як член до кооперативи:

Видавничий інститут „Добра Книжка“ Львів, ул. Содова 4.

Листи і гроші адресувати так: **„Добра Книжка“ — Львів** — Lwów, p. skr. 11.

ПРОВЕРЕНО
С/Ф. 1987

18

2335/1930

БІБЛІОТЕКА
НАУКОВОГО ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА
у Львові.

III
Ж-14.988
1930-1-12

2429
-тип.
ко.